

T. C.

**ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI**

**IMF’NİN ÖTEKİ YÜZÜ: TÜRKİYE İLE İLİŞKİLERİ ÜZERİNE
ELEŞTİREL BİR ANALİZ**

Yüksek Lisans Tezi

**Hazırlayan:
Ahmet BULUT**

**Danışman:
Doç. Dr. Muhittin ATAMAN**

Bolu-2008

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Ahmet Bulut'a ait "IMF'nin Öteki Yüzü: Türkiye İle İlişkileri Üzerine Eleştirel Bir Analiz" adlı çalışma jürimiz tarafından, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Uluslararası İlişkiler Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı) : Doç. Dr. Muhittin ATAMAN

Üye : Yrd. Doç. Dr. Ali YAMAN

Üye : Yrd. Doç. Dr. Şahabettin GÜNEŞ

Enstitü Müdürü
Prof. Dr. Uğur ESER

TEŞEKKÜR

Tezin yazım aşamasında yardım ve desteklerinden dolayı danışmanım Doç. Dr. Muhittin ATAMAN'a teşekkürü bir borç bilirim.

Öğrenimimin her aşamasında desteğini esirgemeyen tüm dostlarıma şükranlarımı sunuyorum.

ÖNSÖZ

Bu çalışma “IMF’nin öteki yüzü: Türkiye ile ilişkileri üzerine eleştirel bir analiz” ile Türkiye’de oluşan krizleri önlemek için çıkarılabilecek dersler üzerinde durularak, IMF’nin kriz politikalarının eleştirel bir değerlendirmesi yapıldı. Türkiye’de uygulanan, IMF istikrar programlarını gerekli kılan ekonomik kriz olgusu işlenerek bu konudaki araştırmaların daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

Bu tezin başlangıcından bitimine kadar her aşamasında bilgisiyle, sabrıyla ve içtenliğiyle bana destek olan değerli hocam Doç. Dr. Muhittin Ataman’a, bu günlere gelmemde eğitim ve öğretim hayatım süresince bana katkısı olan bütün hocalarıma ve her zaman yanımda olan, sevgilerini ve ilgilerini hiçbir zaman eksik etmeyen dostlarıma çok teşekkür ederim.

Temmuz 2008, BOLU

Ahmet BULUT

ÖZET

IMF’NİN ÖTEKİ YÜZÜ: TÜRKİYE İLE İLİŞKİLERİ ÜZERİNE ELEŞTİREL BİR ANALİZ

Ahmet BULUT

Yüksek Lisans Tezi

Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Tez Danışmanı : Doç. Dr. Muhittin ATAMAN

Temmuz 2008, 116 sayfa

IMF, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere yönelik olarak uzun dönemli mali kaynak sağlamaktadır. Bu kaynakların amacı; kapalı ekonomileri rekabete açıp liberalizasyon sürecine sokarken beraberinde mali istikrarı da sağlamaktır. Özellikle 1980 sonrası dönemde tüm dünyayı etkisi altına alan küreselleşme süreci ile IMF’nin görev, rol ve sorumlulukları daha da arttı.

Türkiye, IMF’ye üye olduğu 1947 yılından beri ekonomisinin genel yapısında oluşan dengesizlikleri gidermeyi amaçlayan istikrar programları uygulamaktadır. Türkiye’yi istikrar programı uygulamaya yöneltten temel nedenler; kronik enflasyon, ödemeler dengesi darboğazı ve finans piyasalarında yaşanan ciddi boyuttaki dengesizliklerdir. 1980 yılına kadar çeşitli çerçeve anlaşmaları imzalayan Türkiye, 24 Ocak 1980 kararları ile ithal ikameci politikaları terk ederek dünya ekonomisi ile entegre olmaya çalıştı. Türkiye, bu dönüşüm sürecinde birçok gelişmekte olan ülke gibi IMF’den kaynak talebinde bulundu. Türkiye’nin dış kaynağa olan gereksinimi IMF ile olan ilişkilerine süreklilik kazandırdı. Bu ilişkiler sonucu; Türkiye 5 Nisan 1994 ve 21 Şubat 2001 tarihlerinde ekonomik krizlere girdi. IMF’nin ülkenin ekonomik uygulamaları sonucu, uygulanan istikrar programları incelenecektir. 1990’lı yıllarda küreselleşmenin etkisi ile meydana gelen Meksika ve Güneydoğu Asya Krizlerinde Türkiye de etkilendi. 2000’li yıllarda IMF politikalarında meydana gelen değişimler ve arz ettiği önem nedeniyle özellikle mevcut siyasal iktidar ile birlikte 2000 yılı sonrası döneme ağırlık verilmeye özen gösterilerek, IMF politikaları eleştirel bir bakış açısıyla analiz edildi.

Anahtar Kelimeler: IMF, Bretton Woods, 24 Ocak Kararları, Kriz ve İstikrar Programları

ABSTRACT

Ahmet BULUT

**Master Thesis
Department Of International Relations**

Thesis Advisor: Assoc. Prof. Dr. Muhittin ATAMAN

July 2008, 116 Pages

IMF employ the financial resource and financial source planning to under development or un development country for long time period. The objective of regard mission is to opened country economic for competitive which has closed economy government. The importance mission of IMF was increase after 1980 with Globularness that included whole world.

Turkey has started use stabilization economic program to over come problem which occured in its economy since 1947 the year of membership to IMF. The main causations forced to turkey for used this regards program as follows: Chronic inflation, the breakdown equilibrium with balance of payments and the problem in financial area. Turkey singed alot of economics agreement with different constitutions and country up to 1980. With 24 january1980 dicisions Turkey let out podominant importion agreement and attends to entegrated with world economic system. In this developmental stage duration as another improvement country Turkey requested financial debt from IMF. The financial needs of turkey caused to long relationship with IMF. As result on 5april 1994 and 21 february 2001 economic criss occured. The stabilization economic program examine by IMF. In 1990 the crisis with finansai al economic of mexico and South eastern Asia countries was affected the turkey economy negatively. The alternation with IMF policy after the 2000 year and importance of situation, give rise to the governments regards duration to take special care of and to criticize the IMF stabilization plan.

Key Words: IMF, Bretton Woods, decisions of 24 January, crisis and stabilization programs.

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
AGÜ	: Azgelişmiş Ülkeler
AK PARTİ	: Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP	: Anavatan Partisi
AR-GE	: Araştırma Geliştirme
BM	: Birleşmiş Milletler
BIS	: Uluslararası Ödemeler Bankası
DB	: Dünya Bankası
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
GEG	: Güçlü Ekonomiye Geçiş
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
IBRD	: Uluslararası Kalkınma Bankası
IMF	: Uluslararası Para Fonu
KDV	: Katma Değer Vergisi
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsleri
KOBİ	: Küçük ve Orta Boy İşletmeler
MGK	: Milli Güvenlik Kurulu
NAFTA	: Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması
NİV	: Net İç Varlıklar
OECD	: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
OEEC	: Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü
SDR	: Özel Çekme Hakları
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TEFE	: Toptan Eşya Fiyat Endeksi
TMSF	: Tasarruf Mevduat Sigorta Fonu
TÜFE	: Tüketici Fiyat Endeksi
TL	: Türk Lirası

İÇİNDEKİLER

ONAY.....	ii
TEŞEKKÜR.....	iii
ÖNSÖZ.....	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	,vii
KISALTMA.....	viii
İÇİNDEKİLER.....	ix

GİRİŞ.....	1
------------	---

BİRİNCİ BÖLÜM: ULUSLARARASI PARASAL SİSTEMİN TEORİK VE KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ.....5

1.Uluslararası Para Sisteminin Gelişimi ve IMF.....5	5
1.1 Bretton Woods Konferansı ve Sonrasında Ortaya Çıkan Kuruluşlar.....6	6
1.1.1 Bretton Woods Sisteminin Yıkılışı.....9	9
1.2 IMF Kaynaklarının Kullanımı.....11	11
1.2.1 Niyet Mektubu.....11	11
1.2.2 Çerçeve Anlaşmaları.....12	12
1.3 IMF Tipi İstikrar Politikaları.....14	14
1.3.1 Ortodoks İstikrar Politikaları.....14	14
1.3.2 Heteredoks İstikrar Programları.....14	14
1.3.3 IMF Tipi İstikrar Programlarının İçeriği.....15	15
1.3.3.1 Ulusal Paranın Devalüasyonu.....15	15
1.3.3.2 Kamu Sektörü Harcamalarının Azaltılması.....16	16
1.3.3.3 Kamu Sektörü Gelirlerinin Artırılması.....16	16
1.3.3.4 Sıkı Para Politikası.....16	16
1.3.3.5 Faiz Oranlarının Yükseltilmesi.....16	16
1.3.3.6 Ücretlerin Kontrolü.....16	16
1.3.3.7 Ticaretin Liberalleştirilmesi.....17	17
1.4 Ekonomide İstikrar.....17	17

1.4.1 İç İstikrar.....	17
1.4.2 Dış İstikrar.....	18
1.5 Ekonomide İstikrarsızlığın Nedenleri.....	19
1.5.1 İç İstikrarsızlık Nedenleri.....	20
1.5.2 Dış İstikrarsızlık Nedenleri.....	21
1.6 Ekonomide Borçlanma.....	21
1.7 IMF'nin Diğer Ülkelerdeki Sonuçlarına Genel Bakış.....	22

İKİNCİ BÖLÜM: SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNDE TÜRKİYE-IMF İLİŞKİLERİ (1945-1991).....25

2.1 Türkiye IMF İlişkilerini Belirleyen Ekonomik Çerçeve.....	25
2.2 IMF Kurulduktan Sonra Türkiye Ekonomisinin Genel Durumu.....	26
2.2.1 1945-1960 Arası Dönem.....	26
2.2.2 1960-1980 Arası Dönem.....	30
2.3 Yeni Dünya Düzeni ve İktisadi Neoliberalizm.....	33
2.3.1 Özal ve Neoliberalizm.....	35
2.3.2 Özal ve 24 Ocak Kararları.....	38

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: 1991-2001 YILLARI ARASI TÜRKİYE EKONOMİSİNDEKİ GELİŞMELER BAĞLAMINDA IMF İLE İLİŞKİLER

.....	42
3.1 1990'lı Yıllarda Türkiye Ekonomisinin Genel Görünümü ve Krizler.....	42
3.2 Meksika Krizi.....	44
3.3 Güneydoğu Asya Krizi.....	47
3.4 5 Nisan İstikrar Programının Nedenleri.....	51
3.4.1 5 Nisan Kararları.....	53
3.4.2 Programın Uygulama Sonuçları.....	55
3.5 1995-2000 Döneminde Türkiye Ekonomisindeki Gelişmeler.....	59
3.5.1 Dünyadaki Gelişmeler ve Türkiye'ye Etkileri.....	62
3.5.2 1999 Yılı IMF Destekli Enflasyonu Düşürme Programı.....	64

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: 2000'Lİ YILLARDA TÜRKİYE-IMF İLİŞKİLERİ...	68
4.1 2000'li Yıllarda Türkiye Ekonomisinin Genel Görünümü.....	68
4.2 Kasım 2000 Bankacılık Krizi.....	69
4.3 2001 Şubat Krizi.....	70
4.3.1 Krizin Nedenleri ve Sonuçları.....	71
4.4 Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı.....	73
4.5 Krizleri Değerlendirme ve Çözüm Önerileri.....	78
4.5.1 Piyasalarda Güven Ortamının Sağlanması.....	78
4.5.2 Piyasaları Canlandıracak Önlemlerin Alınması.....	79
4.5.3 Açık ve Rekabetçi Piyasa Yapılarının Geliştirilmesi.....	79
4.5.4 Maliyetlerin Düşürülmesi.....	79
4.5.5 Kriz Yönetiminin Benimsenmesi.....	80
4.5.6 KOBİ'lerin Kurulmasını ve Geliştirilmesini Teşvik Edici Önlemler.....	81
4.5.7 Bürokratik Engellerin Kaldırılması.....	81
4.6 Adalet ve Kalkınma Partisi İktidarı ve IMF İlişkileri.....	82
4.6.1 AK Parti'nin Krizleri Önlemeye Yönelik Politikalarının Değerlendirilmesi ve 18. Çerçeve Anlaşması.....	84
4.6.2 AK Parti'nin Krizleri Önlemeye Yönelik Politikalarının Değerlendirilmesi ve 19. Çerçeve Anlaşması.....	86
4.7 IMF Tanımlı Faiz Dışı Fazla Politikası.....	91
4.8 IMF'ye Yönelik Eleştiriler ve Çok Uluslu Şirket Koruyuculuğu.....	93
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	97
KAYNAKÇA.....	101
ÖZGEÇMİŞ.....	105

IMF’NİN ÖTEKİ YÜZÜ: TÜRKİYE İLE İLİŞKİLERİ ÜZERİNE BİR AÇIKLAMA

GİRİŞ

Uluslararası Para Fonu (*International Monetary Fund*, IMF) uluslararası para sisteminin iyi işlemesine yardımcı olmak için kurulmuş bir kurum olup, ihtiyacı olan ülkelere, genellikle Az Gelişmiş Ülkelere (AGÜ), kredi verir. Fakat her zaman sistem beklendiği kadar iyi işlemez. Görünüşte maddi olarak rahatladığını düşünen ülkeler, krediyi aldıktan sonra uygulamak zorunda oldukları istikrar programları ile uzun vadede büyük sıkıntılarla karşılaşmışlardır. Bu programları uygulayan Türkiye gibi birçok ülke çeşitli finansal krizler yaşadı. Her ne kadar IMF, bu suçlamaları kabul etmese de bu krizlerin devamlılığını sağlayan temel nedenlerden biri IMF’nin önerdiği istikrar politikalarıdır. Tek suçlu IMF politikaları değil elbet. Türkiye’yi 19 çerçeve anlaşması imzalamak zorunda bırakan hükümetlerin sorumluluğu da büyüktür. Türkiye, 1947 yılından bu yana üye olduğu IMF’nin istikrar programlarını uyguladı. Genelde uygulanan her istikrar programından sonra ya durum değişmedi ya da ekonomi daha da kötüye gitti. Ekonomi bir türlü kalkışa geçemedi.

Bu çalışma, Türkiye ile IMF ilişkileri çerçevesinde Soğuk Savaş sonrasında Türkiye ekonomisinin genel görünümünü ele alınarak, IMF ile bu süreçte uygulanan çerçeve anlaşmalarına eleştirel bir bakışla değerlendirilmeler yapıldı. Çalışmada Türk ekonomisini etkileyen 1994 ve 2001 krizleri detaylı anlatılarak uygulanan istikrar tedbirlerinin başarısızlık nedenleri ve 2001 yılında uygulamaya konulan Güçlü Ekonomiye Geçiş (GEG) Programının özellikleri üzerinde durulacaktır. Dolayısıyla bu çalışma Türkiye-IMF ilişkilerinde uygulanan istikrar programlarına farklı bir perspektiften inceleyen, çalışanlara yardımcı olabilirse nihai amacına ulaşmış olacaktır.

Türkiye ekonomisi özellikle 1990’lı yıllarda, artan kamu açıkları, yüksek enflasyon ve dalgalı büyüme hızı ile istikrarsız bir görünüm sergiledi. Artan kamu harcamalarının yurtiçi mali piyasalar üzerindeki baskısının yanı sıra bu dönemde yaşanan Doğu Asya ve Rusya Krizlerinin de etkisiyle faizler hızla yükseldi. Artan faiz oranları kamu açıklarını daha da büyütürken, borç faiz kısır döngüsü

sürdürülemez boyutlara ulaştı. Türkiye ekonomisinin makro dengelerinde ortaya çıkan bu sürdürülemez yapı, orta vadeli ve kapsamlı istikrar programlarının uygulamaya konulmasını zorunlu hale getirdi. İstikrar programlarının giderek sıklaşan aralıklarla uygulamaya konulması, Türkiye'nin dış kaynağa olan gereksinimi IMF ile olan ilişkilerini devamlı hale getirdi.

Amaçladığı hedeflerin dışında IMF, ülkeleri derin bir borç batağına iterek dünyadaki ekonomik bağımlılığı/hiyerarşiyi pekiştirmektedir. Üye ülkelere baktığımızda ne dövizde bir istikrar, ne de ödemeler bilançolarında olumlu bir gelişme yaşandı. Bilakis IMF reçeteleri öncesinde var olan dengelerin bile altüst olduğu görülebilmektedir. Özellikle Asya'da yaşanan 1997 krizinde, IMF politikalarının gerçekte neyi amaçladığı çok net olarak gözler önüne serildi. Hedefler arasında yer alan “uluslararası ticaretin geliştirilmesi” adı altında, sınırların güçlü tekellere açılması ve sosyal devlet ilkelerinden vazgeçilmesi için gerekli ortamı hazırlamaktadır.

Ülkelerle yapılan çerçeve anlaşmaları ile belirli taleplerde (dayatmalarda) bulunan IMF'nin kredi ödemeleri genellikle birkaç dilim halinde yapılmaktadır. Her bir dilimin serbest bırakılması; kesin olarak belirlenmiş ekonomik reformların gerçekleştirilebilme koşullarına bağlıdır. Hükümetler, IMF'ye kendilerini ekonomik reforma ciddi şekilde adanmış olduklarının kanıtlarını göstermek zorundalar. Bu bağlamda hükümet, IMF'ye bir Niyet Mektubu verir. Bir başka süreç ise IMF'nin hükümetlere politikalar konusunda rehberlik ettiği ve teknik tavsiyelerde bulunduğu “gölge program” ile gerçekleştirilir. Tüm bu süreçlerde IMF, döviz kuru ve bütçe açıklarıyla ilgili kritik politika tartışmalarına taraf olmaktadır. IMF, ülkelerin performanslarını yıllık dönemler itibarıyla izlemektedir. IMF'nin istikrar programları doğrudan ülke bütçelerini ve ödemeler dengesini hedef alır.

Döviz kuru, makro ekonomik reformun en önemli aracıdır. Paranın devalüe edilmesi ekonomi içerisinde köklü arz-talep değişikliklerine yol açar. Kısaca, paranın istikrarsızlaştırılması IMF'nin gizli gündemlerinin temel maddesini oluşturur. Devalüasyon ise daima enflasyonu ve yurt içi fiyatların bozulmasını tetikleyen bir özelliğe sahiptir. Buna rağmen IMF, bir yandan hükümetleri anti-enflasyonist bir programı benimsemeye zorlamakta ve bu programlar da sosyal harcamalarda büyük

kesintiler, ücretler ile enflasyon arasındaki bağı kopmasını gerektiren talep daralmasına yol açmaktadır.

IMF, dünya çapındaki bağımlılaştırma politikalarını yürütürken Merkez Bankalarını sıkı bir şekilde izlemektedir. Hedef, Merkez Bankasını siyasi iktidarlardan bağımsız hale getirmektir. Bu da pratikte para yatırımlarının hükümetten çok IMF tarafından kontrol edilmesi anlamına gelmektedir. IMF anlaşmaları; Hükümetleri, Merkez Bankası üzerinden para arzı yoluyla kamu harcamalarını finanse etmekten men etmektedir. Türkiye’de 57. Hükümet tarafından Şubat 2000’de alınan karar ile Merkez Bankası ile Hazine arasındaki finansman bağlantısının bitirilmesini hedefleyen protokol, aslında Merkez Bankasını siyasi iradedden koparmayı hedefleyen IMF’ye verilen Niyet Mektubu kapsamındaki taahhütlerden bir tanesidir. IMF’nin bir diğer şartı Merkez Bankası üst düzey yetkililerinin bir kez atandıktan sonra ne Hükümetlere ne de Meclise karşı sorumlu olmaları, yalnızca uluslararası finans kurumlarına bağımlı hale getirilmeleridir. Bu nedenle bugün pek çok gelişmekte olan ülkede Merkez Bankası üst düzey yöneticileri uluslararası finans kurumları ya da bölgesel kalkınma bankalarının çalışanları durumundadır.

Bu çalışmanın amacı, Soğuk Savaş sonrasında Türkiye’de karşılaşılan ekonomik darboğazlar ve bunun bir sonucu olarak IMF ile varılan anlaşmalar sonucu uygulanan istikrar programlarının kapsamını, amacını ve uygulandıktan sonraki gelişmeleri incelemektir. Türkiye, enflasyonu düşürmek ve istikrarlı bir büyüme ortamı sağlayabilmek için uygulamaya koyduğu istikrar programlarına dış destek sağlayabilmek için birçok gelişmekte olan ülke gibi IMF ile çerçeve anlaşmalarını imzaladı. Bu anlaşmaların neticesi olarak ekonomiye yön vermeye çalışan IMF’nin, siyasi istikrarsızlıklarında etkisi ile ekonomi üzerindeki kayıp yılları işlenecektir.

Çalışmanın ilk bölümünde, IMF’nin kuruluşu, genel yapısı, amacı, uyguladığı istikrar programları ele alınacaktır. Bu çerçevede istikrar programlarının etkinliği avantajları ve dezavantajları ayrıca mevcut uluslararası ekonomik yapı değerlendirilecektir. Çalışmanın ikinci bölümünde IMF’nin kuruluşundan 1991’de Soğuk Savaş bitimine kadarki Türkiye ekonomisinin genel bir değerlendirilmesi yapılarak özellikle 24 Ocak kararları ile birlikte dışa açılma politikaları ve Özal’ın bu süreçte izlemiş olduğu ekonomik politikalar işlenecektir.

Üçüncü bölümde 1990'lı yıllarda Türkiye ekonomisindeki gelişmeler ele alınacaktır. Özal'la birlikte uluslararası piyasalarla bütünleşme ile içe dönük ve ithal ikameci politikalardan dışa dönük politikalara geçilerek büyüme stratejisi uygulandı. 5 Nisan kararlarının; uygulama sonuçları ve uygulanan istikrar programının başarılı ve aksayan yönleri irdelenerek, 1990'lı yıllarda küreselleşmenin etkisi ile meydana gelen Meksika ve Güneydoğu Asya Krizleri de incelenecektir.

Dördüncü bölümde, uygulanan istikrar programları ile birlikte yaşanan Şubat 2001 krizi analiz edilecektir. Krizden sonra GEG Programı ele alınacaktır. Ayrıca program enflasyon hedeflemesi politikasına geçişi öngörmektedir. IMF politikalarının Türkiye'de uygulanma şekli ve uygulama sonuçlarına da ayrıca çalışmada yer verilecek ve 2000'li yıllarda IMF politikalarında meydana gelen değişimler ve arz ettiği önem nedeniyle özellikle mevcut siyasal iktidar ile birlikte 2000 sonrası döneme ağırlık verilmeye çalışılacaktır.

Son olarak önceki bölümlerden aktarılan tespitlerle Türkiye-IMF ilişkilerinin mevcut durumu ve geleceği hakkında yorum yapılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI PARASAL SİSTEMİN TEORİK ÇERÇEVESİ

1.Uluslararası Para Sisteminin Gelişimi ve IMF

Uluslararası ekonomik ve mali ilişkilerin düzenli bir biçimde gelişebilmesi her şeyden önce, uluslararası ödeme sisteminin etkinliğine bağlıdır. Adam Smith uluslararası para sistemini bir “büyük teker”e benzetmişti. Arabanın (yani dünya ekonomisinin) iyi işlemesi için “teker”in iyi dönmesi gerektiğini söylüyordu. Ancak para buhranları sürekli olarak dünya ekonomisinin en başta gelen sorunları arasında yer almıştı. Bu buhranlar gelişmiş ülkeleri ve azgelişmiş ülke (AGÜ) ekonomilerini şiddetli biçimde etkilemişti. 20. yüzyılda I. ve II. Dünya Savaşlarının ve bu arada meydana gelen 1929 ekonomik bunalımının etkisiyle çeşitli para sistemleri uygulandı.

Para standartları iki gruba ayrılmaktadır. Birincisi maden para standardı, ikincisi ise kağıt para standardıdır. Maden para standardında, para biriminin değeri, standart olarak kabul edilmiş olan madene göre bu ya altın ya da gümüşün değerine göre sabit tutuldu. Kağıt para standardında ise daha önce altına endeksli olan banknotlar, fiili karşılığı bulunmayan ya da karşılığı bulunsa bile tahsili mümkün olmayan kağıt paralar haline dönüştürüldü. Bu şekilde kıymetli bir madene bağlı olmadan kamu otoritelerince üzerinde normal değeri yazılı olarak tedavüle çıkarılan kağıt paraların oluşturduğu sisteme kağıt para sistemi denilmiştir.¹

18. ve 19. yüzyıllarda para sistemlerinde bazı sorunlar meydana geldi. Altın para standardı kullanılırken ortaya çıkan aksaklıklar sonucu kağıt para sistemine geçildi. 19. yüzyıl ortalarında meydana gelen savaşlar ve bunalımlar yüzünden Avrupa ülkeleri, büyük ölçüde borçlanarak, tedavüle sevk edilen banknot miktarında artışlar meydana geldi. Bu artışlar sonucu Merkez Bankalarının ellerindeki altın stokları azaldığı için, halkın elindeki kağıt paraları altına tahvil etme talepleri arttığından, banknotların altına konvertibilitesi kaldırıldı. Böylece kağıt para

¹ Rıdvan Karluk, **Dünya Ekonomisinde Uluslararası Ekonomik Kuruluş ve Birleşmeler**, İstanbul: Bilim Teknik Yayınevi, 2001, s. 231.

sistemine geçildi. Savaş sırasında meydana gelen yüksek enflasyon oranları savaş sonrasında da devam etti. Bu yüksek enflasyon halkın kağıt para sistemine olan güveninin sarsılmasına neden oldu. Fakat savaş yüzünden, Avrupa ülkelerinin ellerinde bulunan altın stoklarında meydana gelen azalmalar nedeniyle yeniden altın standardına da dönülemedi. Avrupa, Japonya ve İngiliz İmparatorluğu temsilcileri Milletler Cemiyetinin gözetiminde 1922 yılında Cenova’da toplanarak, otuz üç ülkenin temsilcilerinin katılımıyla yapılan toplantıda altın standardına dönmesini sağlayacak kararlar aldılar. 1929 yılının ortalarında Amerika Birleşik Devletleri (ABD)’inde sanayi üretiminin düşmeye başlaması ve New York borsasının kapanmasından sonra ABD’de başlayan büyük buhran diğer Avrupa ülkelerine sıçradı. Ortaya çıkan buhran para piyasalarında paniklere yol açtı. 1929-1933 döneminde 35 ülke paralarının altın ile olan ilişkisine son verdi. Buhran uluslararası para sisteminin çökmesine neden olarak, buhrandan sonraki dönemde genel olarak para sisteminde geleneksel hale gelen altın standardı sistemi terk edilerek yerine sabit kontrollü kambiyo kuru sistemine geçildi.²

1.1 Bretton Woods Konferansı ve Sonrasında Ortaya Çıkan Kuruluşlar

1929 Dünya Ekonomik Bunalımı, kapitalist sistemin karşılaştığı ilk önemli bunalımdır. Milyonlarca insan işini kaybetti. Ülkelerin milli gelirleri geriledi, ekonomiler küçüldü, karşılıklı ticaret büyük ölçüde sekteye uğradı. Pek çok ülke altın ve döviz rezervlerini koruyabilmek için ithalat kısıtlamalarına ve paralarını devalüe etmeye yöneldiler. Bazı ülkeler yabancı parayla işlem yapılmasını yasaklamaya başladılar. Sonuçta uluslararası ticaret hızla daraldı, istihdam ve yaşam standartları düşmeye başladı. Dünya ekonomisinin bu büyük bunalımdan çıkışı büyük ölçüde İngiliz iktisatçı John Maynard Keynes’in formüle ettiği devlet müdahaleleri yoluyla oldu. Keynes 1936 yılında yayımladığı *İstihdam, Faiz ve Para Genel Teorisi* adlı kitabında, sonradan Keynesyen ekonomi ya da karma ekonomi adıyla anılacak olan devlet müdahalelerinin formülünü ortaya koydu. Deflasyonist bir gelişmeden depresyona geçen kapitalist ülkeler, ekonomiye devlet müdahalesini yapmak suretiyle ekonomilerini canlandırdı. Canlanmanın ilk sonuçlarının alınmaya başlandığı sıralarda II. Dünya Savaşı çıktı. Savaşın sonlarına doğru dünya

² Rıdvan Karluk, *Dünya Ekonomisinde Uluslararası Ekonomik Kuruluş ve Birleşmeler*, s. 234.

kapitalizminin karşılaştacağı bu tür bunalımları daha kolay atlatabilmek için uluslararası bir işbirliğine gitmenin ve bunu kurumsallaştırmanın gerekli olduğu anlaşıldı. Bu çerçevede üç uluslararası kurum tasarlandı. İlki uluslararası para sistemini sağlayacak bir para fonu, ikincisi Avrupa'nın savaş sonrasında yeniden imarını gerçekleştirecek bir banka ve üçüncüsü de dünya ticaretinin bu gibi durumlarda daralmasını önleyecek ve ticari işbirliğini sağlayacak olan bir ticaret örgütüydü. Her üç kurumun tasarlanmasının temel dayanağı dünya ticaretinin geliştirilmesidir. Kapitalizmin, temel önermelerinden birisi uluslararası ticaretin uluslararası refahı artıracığı önermesidir. Para fonu, ödemeler dengesi sıkıntılarını çözmek ve dolayısıyla ithalat kısıtlamalarını önlemek; Dünya Bankası (DB), Avrupalı ülkelerin savaştan kaynaklanan sıkıntılarını çözmek ve onların dünya ticaretinde etkin rol almasını sağlamak; Ticaret Örgütü de uluslararası ticarete standart kuralları geliştirerek ticaretin kurallarını belirlemek ve keyfi uygulamaları önlemek üzere kurulmaları planlandı.³

Uluslararası Para Fonu, 1944 yılında Bretton Woods'ta kurulan uluslararası para sisteminin iyi işlemesine göz kulak olmak ve özellikle de çeşitli kambiyo politikalarını denetlemek ve ödemeler dengesini sağlamakta güçlük çeken ülkelere krediler vermekle görevli uluslararası bir örgüt olarak kuruldu. II. Dünya Savaşı devam ederken savaştan sonra kurulacak olan yeni uluslararası para sistemlerine ilişkin olarak İngiliz ve ABD planlarının arkasından, Fransız ve Kanada planları yayımlandı. İngiltere, ABD ve Sovyetler Birliği dahil bütün ilgili ülkelere danışıldıktan sonra kendi aralarında bir anlaşmaya vararak bunu 21 Nisan 1944 tarihinde açıkladılar.⁴

ABD ve İngiltere savaş sonrasında uluslararası para sistemini ülkelerarası işbirliğine dayanan kuruluşlar çerçevesinde düzenlemek amacı ile 1940'tan itibaren çalışmaya başladılar. 1944-1973 yılları arasında geçerli olan uluslararası para sistemi, 1944 yılının Haziran ayında ABD'nin Bretton Woods adlı küçük bir kasabasında 44 ülkenin imzaladığı anlaşma ile yürürlüğe girdi. Amerika'nın görüşünü White Planı, İngiltere'nin görüşünü ise Keynes Planı temsil etmekteydi. Bu sisteme Bretton Woods veya Ayarlanabilir Sabit Kur Sistemi de denilmektedir.

³ Mahfi Eğilmez, **IMF, Dünya Bankası ve Türkiye**, İstanbul: Creative Yayıncılık, 1997, s. 38.

⁴ Esin Can Mutlu, **Uluslararası İşletmecilik**, İstanbul: Beta Yayıncılık, Mayıs 1999, s. 174-175.

Sonuç olarak White Planı kabul edilerek, 20 Temmuz 1944'te bu anlaşmayla ile IMF'nin kurulması öngörüldü. IMF, sabit kurlu Bretton Woods sisteminin yürütülmesinden sorumlu bir kurum olarak ortaya çıkmakla birlikte, bu sistemin yıkılışından sonra da uluslararası mali düzeni sağlamakla ilgili görevlerini sürdürmektedir. IMF'ye üye ülkeler aynı zamanda Dünya Bankası'na üyedirler. Her iki kuruluşun merkezi de Washington D.C.'dedir. Bu iki kuruluşa daha sonra Uluslararası Ödemeler Bankası (BIS) eklendi. IMF'nin amacı, üye ülkelerde reel gelir ve istihdam düzeyini özendirip sürdürmek, üyelerin üretici kaynaklarını geliştirmek, üye ülkelerin beklenmedik ve öngörülmeven arızı likidite sorunlarını çözmek, uluslararası ticaretteki aksamaları ortadan kaldırmak ve ödemeler dengesi tıkanıklıklarıyla karşılaşan ülkelere bu tıkanıklıkları aşacak krediler açmaktır. Ancak uygulanan ekonomik model sürekli bir ödemeler dengesi gerilimine neden olduğu için, azgelişmiş ülkeler sık sık IMF'nin kapısını çalmak zorunda kaldılar. 1976 yılına gelindiğinde ise IMF'den en çok kredi kullananlar azgelişmiş ülkelerdi.⁵

IMF reçeteleri, uygulanacak istikrar politikalarının yanı sıra ekonomide liberalleşmeyi de öngörmektedir. Maliyetler ve fiyatlar üzerinde devlet müdahalesi olmamalı, bunlar piyasa güçlerinin etkisine terk edilmelidir. Ekonomik etkinlik ve rasyonellik üzerine olumsuz etkisi olan davranış ve politikalardan vazgeçmek suretiyle yurt içinde üretkenliğin artırılması ve dolayısıyla arz-talep dengesizliğinin giderilmesi gereklidir. Devlet mülkiyeti ve müdahalesinin boyutlarının küçültülmesi ve ekonominin işleyişine serbest piyasa güçlerinin egemen kılınması bu amaca yönelik önlemler arasındadır.

1960'lardan sonra gelişmekte olan ülkelerin kaynak ihtiyacının artması, IMF'nin üstlendiği rolü arttırdı. Finansman ihtiyacı artan ülkelerin fon kaynaklarından yararlanmak, borçlarını ertelemek ve yeni krediler alabilmek için başvurmaları IMF'nin uluslararası finans piyasalarındaki ve üyeler üzerindeki hakimiyetini arttırdı. 1970-80 döneminde petrol şokları, doların devalüasyonu, Bretton Woods sisteminin çöküşü gibi nedenlerle ülkeler daha fazla ödemeler bilançosu dengesizliği ile karşı karşıya kaldılar. Bu dönemde Uruguay, Meksika, Mısır, Peru, Şili, Arjantin, Gine, Zaire, İngiltere vb. ülkeler IMF'den kredi talebinde bulundu. Ancak bu ülkelerden İngiltere hariç bütün ülkeler önerilen istikrar

⁵ Nevzat Güran, İsmail Aktürk, **Uluslararası İktisadi Kuruluşlar**, Isparta: Tuğra Ofset, 2001, s. 19.

programının uygulanması sonucunda siyasi ve sosyal huzursuzluklarla karşı karşıya kaldılar. İngiltere ise aldığı 3,9 milyar dolarlık kredi karşılığında diğer ülkelere teklif edilen programların tersine yalnızca kamu harcamalarını kısarak, iç kredileri daraltmayı taahhüt etti.⁶ Ödemeler dengesi sorunundan kaynaklanan rezerv sıkıntısı nedeniyle ülkelerin IMF'ye başvurması, IMF'nin ise bu sorunun çözümü için uygulanmasını istediği program ve kredi, ülkelerin kısa dönemde rahatlamasını sağlasa da uygulanan programların parasal açıdan yeterli düzeyde desteklenmemesi uzun dönemdeki rezerv sıkıntılarını daha da arttırmaktadır.

II. Dünya Savaşından sonra hegamon bir güç olarak ortaya çıkan ABD liderliğinde bir dünya sistemi ortaya çıktı. Ancak, daha sonraları Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) uyguladığı politikalar sonucu sistem iki kutuplu hale geldi. SSCB, 1945 yılından itibaren aktif ve yayılmacı politikaların yanı sıra, teknolojik ve bilimsel alanda da önemli gelişmeler kaydetti. SSCB'nin komünizmi tüm dünyaya yayma doktrini, uluslararası politikaya ideoloji boyutunun girmesine neden olarak uluslararası ilişkilerin konusu farklı görüşlerin çatışması haline geldi. ABD bu dönemde daha önceleri uyguladığı ve içe dönük politikalar içeren Monroe Doktrini'ni terk ederek bir dünya devleti olmaya karar vererek, uluslararası politikada ön plana çıktı. Bu gelişmeler daha önceki uluslararası politika merkezi olan Avrupa'nın önemini azaltarak uluslararası politikanın alanını genişletti.

1.1.1 Bretton Woods Sisteminin Yıkılışı

Ülkelerin milli paralarını, ABD dolarına endekslemeleri ile başlayan Bretton Woods Sistemi dolar kıtlığı sebebiyle önceleri sorunsuz işledi. ABD'nin dış açık vermeye başlamasıyla 1950'lerde dolar kıtlığı meydana geldi. Üstelik Avrupa ülkeleri kendi paralarını da diğer paralarla tedavül edilebilir hale getirdiler. Böylece dolar kıtlığı 1950'lerin sonuna doğru dolar bolluğuna dönüştü. 1960'larda ise giderek artan sayıda ülke ABD dolarının artık altın kadar değerli olmadığına dair endişelerini yansıtırcasına ellerindeki dolarları altınla değiştirmenin yollarını aramaya başladılar. ABD doları, uluslararası döviz rezerv varlığı olduğu sürece, dünya mali ve ticari

⁶ Mehmet Alagöz, **IMF İstikrar Programlarının Ekonomik Etkileri**, Selçuk Üniversitesi Karaman İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 1, 1998, s. 75-76.

hacminin artması dolar arzının da artmasını gerektirecektir. Artan dolar stoku ABD ödemeler dengesinin sürekli açık vermesini gerektirmekte ve bu açığın kendisi de doların değerine bir tehdit unsuru oluşturur hale gelmekteydi. Bu durum zaman içinde doları resmi olarak ellerinde bulunduran ülkelerin, rezervlerinin göreceli değerinin altının değerine göre düşeceği endişesini taşımaya başlamasına yol açtı.⁷

Piyasadaki ikiliğe ve sistemdeki yetersiz rezerv büyümesi sorununa çözüm; resmi rezervlerdeki dolarları ve altını destekleyecek uluslararası bir rezerv varlık oluşturulması fikri oldu. Bu doğrultuda ABD yeni bir para biriminin dolara rakip olabileceği endişesiyle IMF nezdindeki mevcut otomatik çekme hakları (altın transı) sisteminin geliştirilmesi üzerinde dururken, bazı ülkeler yeni para birimi fikrini desteklediler. Böylece, 1960 ortalarında tartışılan bu projede, bir grup ülke, dolar yerine geçecek bir para birimini desteklerken diğer bir grup ülke ise altın yerine geçecek farklı bir para birimini savundu. Bu tartışmaların sonunda ise iki grubu da memnun eden "Özel Çekme Hakları" (SDR) fikri doğdu. Akabinde altın ve döviz rezervlerini gerekli miktarlarda desteklemek amacıyla yeni bir uluslararası rezerv varlık olarak SDR'nin oluşturulması projesi, IMF Yönetim Kurulunun 1967 yılındaki Rio de Janeiro toplantısında kabul edilerek ilk olarak 1970 yılında üye ülkelere SDR tahsisatı yapıldı. SDR tahsisatının ardından; dünyada ödemeler dengesi sorunlarının artması, ABD dolarına karşı duyulan güvenin azalması, AGÜ kalkınma sorunları ve tüm bu sorunların mevcut sistem içinde çözülememesi, Bretton Woods Sisteminin 1973 yılında çökmesine neden oldu. Bretton Woods'un yıkılması ile birçok ülke gözetimli dalgalanmaya geçti. Bu yeni sistemde kur önceden belli olmadığından müdahaleler sadece Merkez Bankasının sapmaları tehlikeli bulduğu durumda gerçekleştirilmektedir.⁸ Üye ülkelerin gözetimli dalgalanmaya ilişkin bu yeni kur sistemini benimsemeleri IMF ile olan ilişkilerini bir süreliğine zayıflattı. Ancak dünya ekonomisinde yaşanan petrol krizi, uluslararası finansal sisteme gözcülük görevini üstlenen ve sorunların çözümüne ilişkin mekanizmalar üreten IMF'nin faaliyetlerini ve etkinliklerini artırarak devam ettirmesine yol açtı.

⁷ Esin Can Mutlu, a.g.e., s. 177.

⁸ Şükrü Binay, **Tarihsel Süreçte Uluslararası Para Fonu**, Ankara: Merkez Bankası Yayınları, 2004, s. 7.

1.2 IMF Kaynaklarının Kullanımı

Bir ülke IMF'den kaynak talebinde bulunmadan önce isteğini Niyet Mektubu ile iletir. Bu Mektuptan sonra anlaşma şartlarının sağlanabilmesi için çerçeve görüşmelerine geçilir. Neticede ise IMF ile üye devlet arasında bir çerçeve antlaşması imzalanır.

1.2.1 Niyet Mektubu

Niyet Mektubu ödemeler dengesi sorunu nedeniyle IMF destekli bir ekonomik program uygulamak isteyen üye ülkenin, uygulamayı planladığı ekonomik programı açıklayan ve alacağı önlemleri ortaya koyan, IMF Başkanına hitaben yazılmış bir mektuptur. Niyet Mektubu üye ülke adına ilgili bakanın (genellikle Maliye Bakanı) veya Merkez Bankası başkanının imzasını taşır. Niyet Mektubu çerçeve anlaşması ile birlikte IMF icra direktörleri Kurulu'na sunulur. Niyet Mektubu, genelde arzı arttırıp talebi kısımaya yönelik olarak izlenecek politikalardan oluşur. Bu mektup ile hükümetler, dış ticaret ile uluslararası ödemelerde her çeşit kısıtlamalardan kaçınmayı, dış dengeyi sağlamak için devalüasyon yapmayı, döviz kurlarını serbest piyasa şartlarına göre belirlemeyi, döviz işlemleri üzerindeki kısıtlamaları kaldırmayı, kamu gelirlerini arttırmayı, kamu harcamalarını kıstmayı, bütçe açıklarını gidermek için mali sektörde reform yapmayı, sıkı bir para ve kredi politikası izlemeyi, kamu kuruluşlarında etkinliği arttırmayı, ekonomide özel sektörü güçlendirmeyi, ihracatı ve tarımsal üretimi yükseltmeyi, esnek bir faiz politikası uygulamayı, mal piyasalarında ve fiyatlarda liberasyonu gerçekleştirmeyi, gerekirse özelleştirmelere başvurmayı taahhüt ederler.⁹

Niyet Mektubu, IMF tarafından uygun görüldükten sonra, ülkeye verilecek kredi dilimleri bir takvime bağlanır ve dilimlerin sırayla serbest bırakılması, ülkenin istikrar programını titizlikle ve kesintisiz uygulamasıyla mümkün olur. IMF tarafından bir ülkenin Niyet Mektubunun, uygun bulunması ülkenin diğer uluslararası borçlanmalarına olumlu yönde etkide bulunduğu ve yeşil ışık yaktığı için ülke açısından önem taşır. Kredilerden yararlanmak, bu kriterlerin önceden belirlenen sıraya göre uygulanmasına bağlıdır. Bu amaçla bütün destekleme

⁹ Mahfi Eğilmez, a.g.e., s. 40.

anlaşmalarında belli süreler içinde üye ülkelerin IMF ile danışmalarda bulunması zorunluluğu vardır. Bu danışmalarda ilgili ülkenin Niyet Mektubunda taahhüt ettiği istikrar politikalarını uygulayıp uygulamadığı, bu konularda elde ettiği başarıları ve performans kriterlerinin uygulanma takvimi ele alınır. Bu kriterlerin uygulama takvimine paralel olarak ülkenin elde ettiği başarıları göre daha üst kredi dilimlerinin ülkeye kullandırılmasına izin verilir. IMF genellikle, kredi verdiği ülkelerin ödemeler dengesiyle ilgilenir. Yani harcamaların kısılması ve mali disiplinine önem verir. Ayrıca IMF, dış ticareti engellemeye yönelik politikalara da karşıdır. Dış ticaret daima rekabeti ve dolayısıyla kaliteyi de beraberinde getirir. Bu durumun tüketicilerin tamamıyla yararına olduğunu düşünür.

1.2.2 Çerçeve Anlaşmaları

Çerçeve anlaşmaları, üye ülkelerin ödemeler dengesi sorununu çözmek amacıyla IMF ile anlaştığı konuları içeren bir anlaşmadır. Üye ülkelerin IMF ile uygulanacak ekonomik program üzerinde görüş birliğine varması ve IMF Başkanına hitaben yazılmış bulunan Niyet Mektubunu IMF'ye göndermesinden sonra Niyet Mektubunda taahhüt edilmiş hususlar, standart bir form olan çerçeve anlaşmasına geçirilerek bu belge ekinde Niyet Mektubu ile birlikte IMF İcra Direktörleri Kurulunun onayına sunulur. Çerçeve anlaşmasının bir anlaşmadan en belirgin farkı, içinde yer alan performans kriterleri veya diğer uyulması zorunlu koşulların öngörülen süre içinde yerine getirilmemesi halinde IMF'nin tek taraflı olarak imkan kullanımına son verme hakkının olmasıdır. Çerçeve anlaşması bir veya istisnai hallerde iki yıllık süreyi kapsar. Bir yıllık çerçeve anlaşması ile sorunun çözümlenmesi mümkün görülmez ya da bir yıllık çerçeve anlaşmasının uygulanması devam ederken sorunun bir yıllık süre içinde çözümlenemeyeceği anlaşılırsa üç yılı kapsayan "süresi uzatılmış anlaşma" ile IMF desteğinde uygulanan programın üç yıla yayılması söz konusu olabilir.¹⁰

Son 60 yıldır ortalama her üç yılda Fon ile çerçeve anlaşmasına gidilmiş olması, Türkiye'nin ödemeler dengesindeki sorununu çözememiş olduğunu açık bir şekilde kanıtlamaktadır. IMF'nin kredi ve destekleme anlaşması yapması, dünya ticareti için çok önemlidir. Çünkü ekonomik kriz içinde olan ülkelerin, acil nakit

¹⁰ Mahfi Eğilmez, a.g.e., s. 39.

ihtiyacı karşılanmazsa bu durum böyle ülkelerin iflasına neden olabilir. Kuşkusuz bu durum dünya ticaretini olumsuz etkiler. IMF'nin verdiği krediler ve yapılan çerçeve anlaşmaları dünya ticareti için çok önemlidir. Aksi takdirde hem bu ülkelere, hem de bu ülkelere mal alıp satan ülkelere zarar verir. Yani hem AGÜ hem de gelişmiş ülkeler bundan zarar görecektir. IMF'nin mali disiplin uygulaması, şeffaflık ve serbest ticaret uygulamaları son derece yerindedir. Ayrıca kamu harcamalarının azaltılması ve kamu gelirlerinin artırılmasını ön gören politikalar sayesinde bütçe açıkları da azalacak ve fazlaya geçilecektir. Ancak IMF, politikalarının başarı yüzdesi son derece düşüktür. Çünkü IMF politikaları genel politikalarlardır. Yani uygulanan ekonominin durumunu göz ardı eder. IMF politikaları her ekonomi için uygun olmayabilir. Ancak IMF bu durumu göz ardı etmektedir. Böylelikle de uygulanan politikalar başarıya ulaşmamakta.

IMF üyelerine kredi verirken, bu kredilerin fonun amaçları doğrultusunda kullanılması ve ödemeler dengesi açıklarını gidermesi şartını arar. Fonun ileri sürdüğü şartlar, genel ekonomi politikası ile ilgilidir. Örneğin, verilen kaynaklar ile belli bir süre içinde ödemeler dengesi sağlanmalı, ekonomik büyüme gerçekleştirilmeli, ticaret ve ödemeler dengesi kısıtlamaları kaldırılmalıdır. Bütün bu şartlar, zaman içinde değişen ekonomik ortama göre gözden geçirilmektedir. Her ne kadar Fon, kredi verdiği ülkelerde gelirin adil bir şekilde dağılımını bir şart olarak ileri sürmüyor ise de, IMF kaynakları kullanılarak ülkede ekonomik istikrar programının uygulandığı sürece, gelir seviyesi düşük kesimin korunmasına özel bir önem verilmektedir. IMF imkanlarının bir bölümü bir defada kullanım şeklindedir. IMF imkanlarının çerçeve veya süresi uzatılmış anlaşmaya bağlı olarak kullandırılan diğer bölümü ise üye ülkeye genellikle üçer aylık taksitler halinde kullandırılır. Buna IMF literatüründe "taksitlendirme" adı verilir. IMF, her bir taksiti kullandırırken üye ülkenin ekonomik programında başarılı olup olmadığını gözden geçirme imkanı bulur. IMF parayı 12 ile 18 ay arasında ve üç ayda bir taksitler halinde verir. Her bir taksit performans kriterlerine göre program akışındaki istekleri yerine getirilip getirilmediğine göre para akışını sağlar. Geri ödemeler üç ile beş yıl içerisinde yapılır.

1.3 IMF Tipi İstikrar Politikaları

1.3.1 Ortodoks İstikrar Politikaları

İstikrar politikaları iç ve dış dengeyi sağlamak için harcama kaydırıcı ve harcama değiştirici politikalardan yararlanır. Harcama kaydırıcı politikalar, toplam harcamaların hacminden çok bileşimini etkilemeye yönelik, dış ticaret kısıtlamaları, kur ayarlamaları ve döviz kontrolü gibi önlemlerden oluşur. Harcama değiştirici politikalar ise toplam harcamaları değiştirecek dış dengeyi sağlamak için uygulanan para ve maliye politikasından oluşur. Dış ödeme açıkları için sıkı para politikası ve daraltıcı maliye politikası ile toplam talep düzeyi indirilir. İstikrar programlarında; genel olarak toplam talep düzeyini kırmak için, harcama kaydırıcı politikalardan, esnek kur sistemine geçilmesi, paranın dış değerinin düşürülmesi ve sabit kur sisteminde devalüasyon, harcama değiştirici politika olarak ise, daraltıcı para ve maliye politikası uygulanır. Kamu harcamalarının azaltılması, gelirlerin artırılması, para arzının daraltılması ve ticaret engellerinin kaldırılması gibi politikalar Ortodoks politikalardır. Sıkı maliye ve para politikalarının ekonominin daralmasıyla fazla talebin ve böylece enflasyonun düşmesi beklenir. Ortodoks politikalar uluslararası kuruluşlar tarafından genel kabul gören ve istikrarı sağlamanın olmazsa olmaz koşulu sayılan politikalardır. Bu politikalar reel dengenin kurulmasında ve bütçe açığının kapatılmasında başarılı olmakta, fakat fiyatlar arasındaki (ücret, fiyat, kur, faiz) dengenin kurulmasında başarıları tartışılmaktadır.¹¹

1.3.2 Heterodoks İstikrar Programları

Heterodoks programlar ücret ve fiyat kontrollerini içeren gelir politikalarından oluşmaktadır. Heterodoks programları, Ortodoks programlardan ayıran en önemli özellik, gelir politikalarının belirli bir süre içinde geçici olarak kullanılmasıdır. Heterodoks programların amacı, enflasyonu hızla ve kalıcı bir şekilde düşürmektir. Bu programlar genellikle yüksek kronik enflasyonun yaşandığı

¹¹ İlker Parasız, **Para Politikası**, Bursa: Ezgi Kitabevi, 1998, s. 218.

ekonomilerde tercih edilmektedir.¹² Heterodoks programlar enflasyonun düşürülmesinde Ortodoks programlara göre daha etkilidir. Enflasyon, Heterodoks uygulamanın başında hızla düşerken, Ortodoks uygulamada yavaş yavaş düşmektedir. Fakat tek başına uygulandıklarında programların başarılı olma şansı oldukça düşüktür. Heterodoks programların uzun dönemdeki başarısı mali dengenin sağlanmasına bağlıdır. Heterodoks politikalar, fiyatları sabitleştirmek için fiyatları doğrudan kontrol edilen mal ve dış ticarete konu olan malları baz almaktadır. Fiyat dondurmaları ekonomide karaborsanın, arz kıtlıklarının oluşmasına, gömülemelere ve bunların içerdiği ekonomik maliyetlere çağrışım yapmaktadır. Heterodoks şok politikalarının taraftarları bu maliyetlerin, sıkı para politikası ve talep yönetimi şeklindeki uygulamanın neden olacağı üretim ve istihdamdaki reel kayıplardan daha az maliyetli olduğunu iddia etmektedir.¹³

1.3.3 IMF Tipi İstikrar Programlarının İçeriği

IMF tipi istikrar programları birçok önlemi içermektedir. Ancak bunlardan en önemlileri aşağıdaki başlıklar altında incelenebilir.¹⁴

1.3.3.1 Ulusal Paranın Devalüasyonu

Bir ülkede ithalat çok fazlayken ihracat düşükse uluslararası ticareti yapılan malların yurt içi fiyatları, dış ticareti yapılmayan mala göre daha düşük olacaktır. İşte devalüasyon böyle bir ortamda hızla fiyatları ayarlayacaktır. Daha da önemlisi devalüasyon yerli parayla belirlenen servet stokunu ve gelir akımlarının dış satın alma gücünü doğrudan doğruya azaltır.

¹² Enflasyon şu kategorilere göre sınıflanmaktadır: Aylık enflasyonun oranının %5'in altında olması ılımlı enflasyon, %5-6 civarında olması kronik enflasyon, %5-25 civarında olması yüksek kronik enflasyon, %25'in üzerinde olması için hiperenflasyon durumdur.

¹³ İlker Parasız, **Kriz Ekonomisi**, Bursa: Ezgi Kitabevi, 1996, s. 83.

¹⁴ İlker Parasız, **1923'ten Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları**, Bursa: Ezgi Kitabevi, 1999, s. 223.

1.3.3.2 Kamu Sektörü Harcamalarının Azaltılması

Kamu harcamaları toplam talebi artırıcı etki yapmakta ve bu harcamaların finansmanı emisyonla karşılanmaktadır. Para arzının artırılması bir yandan fiyatların yükselmesine neden olurken diğer yandan ihraç mallarının fiyatlarını daha az, ithal mallarının fiyatlarını ise daha çok rekabetçi yapmaktadır. Dolayısıyla IMF, kamu açıklarının mümkün olduğu kadar sınırlandırılmasını ve kamu harcamalarının finansmanın da özel finansal piyasalara kaydırılması gerektiğini savunmaktadır.

1.3.3.3 Kamu Sektörü Gelirlerinin Artırılması

IMF tipi politikalar vergileri artırmayı, sübvansiyonları kısmayı veya zamanla kaldırmayı, kamusal mal ve hizmetlerin fiyatlarını yükseltip, böylece kamu gelirlerini artırmayı amaçlamaktadır. Bunun yanında toplam talep düşürülerek kamunun borçlanma gerekleri azaltılmak istenmektedir. IMF, genellikle doğrudan vergileri savunmasına rağmen, programda hızlı sonuç verdiği için çoğu zaman dolaylı vergilere de başvurulmaktadır.

1.3.3.4 Sıkı Para Politikası

Para politikasının hedefi enflasyon oranını kontrol altına alarak toplam talebi azaltmaktır. Bunun için de özellikle toplam banka kredileri azaltılmaktadır. Özellikle de kamu bankalarının açmış oldukları krediler sınırlandırılmaktadır.

1.3.3.5 Faiz Oranlarının Yükseltilmesi

Piyasa faiz oranlarının yükseltilmesindeki amaç tasarrufların teşvik edilmesidir. Eğer bir ekonomide tasarruf miktarı artarsa, toplam talepte azalma meydana gelir. Dolayısıyla fiyatlardaki yükseliş durdurulmuş olur.

1.3.3.6 Ücretlerin Kontrolü

Ücretlerin kontrol altına alınmasıyla bir yandan toplam talep üzerindeki baskının azaltılması diğer yandan da üretim maliyetlerinin hafifletilmesi amaçlanır. Böylece üretilen malların uluslararası piyasalardaki rekabet gücü de artırılmış olur. Aynı zamanda hükümetin ücretle ilgili harcamalarında azalma meydana gelir.

1.3.3.7 Ticaretin Liberalleştirilmesi

Ticaretin liberalleştirilmesi tarifelerin, ihracat sübvansiyonlarının ve miktar kısıtlamalarının azaltılmasını içermektedir. Böyle bir yaklaşım ilk bakışta çelişkili görülebilir. Çünkü tarifelerin indirilmesi kamu gelirlerinin azalmasına, ihracat sübvansiyonlarının azaltılması ya da kaldırılması ise ihracatta düşüşlere sebep olur. Bununla birlikte buradaki temel amaç, üreticileri dış rekabete sokarak prodüktif etkinliği artırmak ve yerli üreticilerin yabancı girdileri daha düşük maliyetle kullanmalarını sağlamaktır.

1.4 Ekonomide İstikrar

Sözlük anlamı olarak “aynı biçimde sürme, kararlılık, yerleşme, denge” anlamlarını içeren istikrar, mümkün olduğunca düz ve öngörülebilir bir makro ekonomik performansın gerçekleştirilmesi anlamına gelmektedir.¹⁵ Ekonomik istikrardan bahsedebilmek için fiyatlar genel seviyesi, istihdam oranı, üretim düzeyi ve ödemeler bilançosu dengesi gibi bazı ekonomik göstergelerde büyük sapmaların olmaması veya kabul edilebilir değışimlerin varlığı gerekmektedir. Ekonomik istikrar kavramı ile başlangıçta istihdamın ve fiyat istikrarının sağlanması ve böylelikle iç istikrarın gerçekleştirilmesine yönelik çabalar olarak anlaşılmakta. Ancak ülkelerarası ekonomik ilişkilerin gelişmesi ve bu ekonomik ilişkilerin iç istikrar durumunu etkilemesi ülkeleri, dış istikrarını sağlama çabalarına yöneltti. Dış istikrarın sağlanması için ödemeler bilançosu ve döviz kurunda istikrarın sağlanması gerekmektedir.¹⁶

1.4.1 İç İstikrar

Bir ekonomide fiyat istikrarı ve tam istihdam birlikte gerçekleştiği zaman iç istikrar sağlanmış olur. Fiyat istikrarı denilince bir ekonomide fiyatlar genel düzeyinde meydana gelen sürekli dalgalanmaların önlenmesi anlaşılmaktadır.

¹⁵ İlker Parasız, **İktisadın ABC’si**, Bursa: Ezgi kitabevi Yayınları, 1996, s. 217.

¹⁶ Aylin Abuk, **Fiyat ve Döviz Kuru İstikrarının Sağlanmasında Para Piyasası Araçlarının Etkinliğinin Değerlendirilmesi**, İstanbul: İmge Yayınları, 2002, s. 23.

Ekonominin genel fiyat düzeyinde meydana gelen ve süreklilik gösteren dalgalanma iki tür olabilir. Fiyatlar genel düzeyi ya sürekli yükselir ya da sürekli düşer. Fiyatlar genel düzeyinin sürekli yükselmesi durumu enflasyon, düşmesi durumu ise deflasyon olarak isimlendirilir. Fiyat istikrarını koruma çabası, enflasyon ve deflasyon durumları ile mücadele çabalarıdır. Ancak günümüz ekonomileri genel olarak enflasyon sorunu ile karşı karşıya bulunmaktadır ve deflasyon yalnızca teoride tartışılmaktadır.¹⁷ İstihdam üretim faktörlerinin gelir sağlamak amacıyla mal ve hizmet üretiminde kullanılması ya da çalıştırılması demektir.¹⁸ Ekonomide iç istikrarın sağlanabilmesi için fiyat istikrarı ve tam istihdam seviyesinde çalışmanın birlikte gerçekleştirilmesi her zaman mümkün olmamaktadır. Faktör ve ürün piyasalarının eksik rekabet koşullarında çalışması fiyat istikrarı ve tam istihdam amaçlarının birlikte gerçekleşmesini engellemektedir.¹⁹ Eksik rekabet piyasası koşullarında fiyatın daima tam rekabet fiyatının üzerinde, üretim miktarı da tam rekabet üretim miktarının altında gerçekleşiyor olması böyle bir etkiyi oluşturur. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde fiyatlar genel seviyesinde istikrarı sağlayarak tam istihdama ulaşmak çok zordur. Çünkü ekonomideki tıkanıklıklar; emek arzı, ulaşım hizmetleri ve enerji arzı gibi mevcut kapasiteden tam bir randımanla yararlanmayı engelleyebilir. Ekonomideki birim maliyetler sabit üretim maliyetleri arttığı için yükselecektir. Bu ülkelerde, çoğunlukla tam istihdam düzeyine ulaşmadan önce enflasyon sorunu yaşanmaktadır.²⁰

1.4.2 Dış İstikrar

Dış istikrar sorununun belirlenmesinde kullanılacak en önemli araç dış ödemeler bilançosudur. Ödemeler bilançosu, bir ülkenin bir yıl içinde diğer ülkelere çeşitli nedenlerle yaptığı ödemeleri ve diğer ülkelerden sağladığı dövizleri (ya da döviz karşılığı milli parayı) gösteren bir tür bilançosudur.²¹ Bir ülkenin ödemeler

¹⁷ Beyhan Ataç, **Maliye Politikası**, Eskişehir: Anadolu Üniv. Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayınları, 1999, s. 29.

¹⁸ Tefik Pekin, **Makro Ekonomi**, İzmir: Bilgehan Basımevi, 1993, s. 93.

¹⁹ Beyhan Ataç, a.g.e., s. 30-31.

²⁰ Beyhan Ataç, a.g.e., s. 51.

²¹ Erdoğan Alkın, **Uluslararası Ekonomik İlişkiler**, İstanbul: Filiz Kitabevi, 1990, s. 7.

bilançosu incelendiğinde, o ülkenin bir yıl içindeki uluslararası ekonomik ilişkilerinin nitelik ve büyüklükleri hakkında fikir sahibi olabiliriz. Eğer bir ülkenin döviz giderleri döviz gelirlerini aşıyorsa, ödemeler dengesi açığından, döviz gelirleri döviz giderlerinden fazla ise ödemeler bilançosu fazlasından söz edilir. Dış istikrar açısından en önemli sorun ödemeler bilançosunun açık veya fazla vermemesidir. Eğer ödemeler bilançosu açık veya fazla ise ekonomi dış dengeden yoksun demektir. Gelişmekte olan ülkeler açısından bakıldığında zaman, dış istikrar ile ilgili en önemli problem ödemeler bilançosu açıklarıdır.

Bir ekonomide dengenin tam olarak sağlanabilmesi için hem yurtiçi istikrarın sağlanması, hem de ödemeler dengesi açığının giderilmesi gerekmektedir. Ancak, yalnızca maliye politikası ile bu üç denkleğin aynı anda sağlanması mümkün olmamaktadır. Günümüzde dış ticaretin öneminin artması, iç piyasada geliri arttırmak için alınan maliye politikası önlemlerinin etkinliğini zayıflatmaktadır. Bu durumda bir ekonomide iç ve dış istikrarın bir arada gerçekleştirilmesi için maliye politikasının diğer politikalarla uyumlu bir biçimde kullanılması gerekmektedir.²² Ödemeler dengesi, bir ülkenin dış ekonomik ilişkilerinin tümünü topluca ortaya koyduğu için önemli bir göstergedir. Eğer bir ülkede dış ekonomik ilişkilerden elde edilen gelirlerin toplamı yapılan giderler toplamını aşıyorsa, ülke açısından lehte bir durumdur. Tam tersi bir gelişme mevcut ise söz konusu ülkenin ödemeler bilançosu açısından aleyhte bir durum yani dış ödemeler açığı söz konusudur. Her iki durumda da ülke ekonomisi dış dengeden yoksun demektir. Özellikle günümüzde gelişmekte olan ülkelerde dış istikrar açısından karşılaşılan sorun ödemeler bilançosu açıkları olmaktadır.²³ Ödemeler dengesizliklerinde istikrarsızlıktan söz edilebilmesi için açık veya fazlanın sürekli olması gerekmektedir. Çünkü ödemeler dengesinin belli bir düzeyde açık veya fazla vermesi makul karşılanmaktadır.

1.5 Ekonomide İstikrarsızlığın Nedenleri

Herhangi bir ekonomide istikrarsızlığın nedenleri, ekonomideki toplam talepte, toplam arzda veya toplam para talebi veya arzında ortaya çıkan

²² Beyhan Ataç, a.g.e., s. 29.

²³ Aytaç Eker, **Kamu Maliyesi**, İzmir: Anadolu Matbaacılık, 2001, s. 107.

dalgalanmalardır. Söz konusu bu dalgalanmalar ekonominin üretim, istihdam ve fiyatlar genel düzeyinde değişmelere neden olmaktadır. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki istikrarsızlığın kaynakları farklı olmakla birlikte istikrarsızlığın nedenleri iç ve dış olarak ikiye ayırmak mümkündür.

1.5.1 İç İstikrarsızlık Nedenleri

Ekonomik istikrarsızlığın yurtiçindeki nedenleri arasında tarım ürünlerindeki yetersizlikler, yurtiçindeki para ve maliye politikalarındaki dalgalanmalar, politik amaçlı yatırım projeleri ve teşvikler, tüketim harcamaları veya para arzını artıran politik ücret artışları, devlet işletmeleri tarafından üretilen malların fiyatlarına yapılan sübvansiyonlar sayılabilir.²⁴ Tarımsal üretime dayalı ekonomilerde önemli ihraç malları olan tarımsal üretimdeki düşüşler üretim ve istihdam hacmi ile fiyatlar genel seviyesini etkileyebilir. Söz konusu ülke dünya ticaretinde nispi olarak az yer tutuyorsa ve dünya fiyatlarını da etkilemiyorsa üretim azalmasını dengelemek için ihracatını azaltacak ve/veya ithalatını artıracaktır. Bu ise döviz sıkıntılarına neden olur. Eğer ülke yurtdışı kredi ve sermaye çevrelerince desteklenmezse yurtiçi yatırım ve üretim miktarlarında olumsuzluklar yaşanır.

Ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre ekonomilerindeki istikrarsızlık kaynakları da farklılık gösterir. Gelişmiş ülkelerde üretim ve istihdam düzeyindeki istikrarsızlıkların temel kaynakları olarak yurtiçi yatırım miktarındaki değişiklikler gösterilmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde ise, tarımsal üretimde meydana gelen dalgalanmalar, uluslararası ticarete meydana gelen değişiklikler, devletin parasal ve mali sorunları yönetmedeki hataları, politik karışıklıklar istikrarsızlığın unsurları olarak sıralanabilir. Tüm ekonomiye etkisi açısından, bir ekonomide savaşlar ekonomik istikrarsızlık oluşturur. Örneğin; II. Dünya Savaşı, Kore Savaşı ve Vietnam Savaşı gibi savaşlar nedeniyle kamu harcamalarında meydana gelen artış, ekonomilerde toplam talebin artmasına bağlı olarak hem üretim düzeyinde hem de fiyatlar genel düzeyinde bir artışa yol açtı.

²⁴ Sudi Apak, **Türkiye ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Ekonomik İstikrar Uygulamaları**, İstanbul: Anahtar Kitapları Yayınevi, 1993, s. 10-11.

1.5.2 Dış İstikrarsızlık Nedenleri

Bir ekonomide istikrarsızlığı meydana getiren en önemli faktör dış nedenler, dış talepteki değişimler nedeniyle ihracat miktarının değişmesi ve uluslararası ticarete bağlı olarak meydana gelen değişikliklerdir. Dış talepteki dalgalanmalar nedeniyle ihracat miktarında meydana gelen değişimler özellikle milli gelirden az sayıda hammadde ihracı ile sağlayan gelişmekte olan ülkelerde ekonomik istikrarsızlığa neden olmaktadır. Ülkenin ihraç ettiği mala talep arttığı zaman kısa süre içinde arz artırılmadığı için talep için arz edilen miktar azalmaktadır. Bunun sonucunda ise iç piyasadaki fiyatlar artış eğilimine girmektedir. İhraç mallarına olan talebin azalması durumunda ise özellikle gelişmekte olan ülkelerin döviz rezervlerinin yetersiz olması ve dış kredi olanaklarının zayıflığı ithalat kapasitesini de azaltabilir. Bu azalma ise üretim ve istihdam hacmini düşürür.²⁵

1.6 Ekonomide Borçlanma

Genel anlamda ülkeler, yatırım-tasarruf dengesizliğini gidermek, dış ticaret açığını kapatmak ve ekonomik kalkınma sürecini kesintisiz biçimde sürdürmek amacıyla dış borçlanmaya başvurmakta. Azgelişmiş ülkeler, yurtiçi tasarrufların yeterli düzeyde olmaması, döviz gelirlerinin yetersizliği ve ekonomik kalkınmanın sürdürülebilmesi için gerekli yatırımların finansmanı amacıyla önemli ölçüde yabancı kaynağa ihtiyaç duymaktadır.²⁶ Uluslararası sermaye hareketlerindeki artışlar, yaşanan petrol krizleri, ekonomilerde görülen yapısal sorunlar ve dış ödeme açıkları gibi nedenler gelişmekte olan ülkelerin aşırı düzeyde borçlanmasına yol açar. Önceleri ülke ekonomilerinin kalkınması için yegane kurtuluş olarak görülen dış borçlar, ilerleyen yıllarda başlı başına sorun kaynağı haline geldi. Bugün gelişmekte olan ülkeler başta olmak üzere pek çok ülke ağır borç yükü ile karşı karşıyadır. Bu yükün azaltılması amacıyla IMF ve DB gibi uluslararası kuruluşlar, ülkelere kredi vermek ve desteklemek için yapısal reformlar yapmasını ön koşul olarak öne sürmektedir.²⁷ IMF reçeteleri de denilen istikrar programlarının çeşitli dönemlerde

²⁵ Beyhan Ataç, a.g.e., s. 151-153.

²⁶ Ahmet Ulusoy, **Devlet Borçlanması**, Trabzon: Üçyol Kitabevi, 2004, s. 51.

²⁷ Ahmet Ulusoy, a.g.e., s. 54.

uygulanması ülkelere sadece geçici bir rahatlama sağlamaktadır. Buradan hareketle IMF'nin önerdiği tedbirlerin krizi erteleme ötesinde bir anlam ifade etmediği söylenebilir.

Modern devlet anlayışı içinde kamusal ihtiyaçlar sürekli artış göstermektedir. Artan ihtiyaçların finansmanı ise kamu yönetiminin en önemli sorunlarından birini teşkil etmektedir. Kamu giderleri genel olarak vergi ve benzeri normal kamu gelirleri ile karşılanır. Fakat devletin gittikçe artan olağan giderleri dışında, bazen beklenmedik olağanüstü giderler yapması gerekir ki bunların söz konusu normal kamu gelirleri ile karşılanması imkansız olur. Sözgelimi, büyük yatırımlar, doğal afetler veya savaşlar bu çerçevede sayılabilir. Ekonomide zaman zaman meydana gelen konjonktürel dalgalanmalarda devlet bir mali araç olarak borçlanma politikasını kullanabilir. Amaç bu durumların telafi edilerek ekonomiyi tekrar tam istihdam haline kavuşturmadır. Devlet de amaca uygun olarak borçlanma politikasını kullanabilir.²⁸ Konuyu diğer yönden ele alacak olursak; kısaca devletin harcama yapabilmesi için gelire ihtiyacı vardır. Bu geliri de vergiler yoluyla değil, borçlanma yoluyla sağlamaya çalışacaktır. Eğer devlet harcama yapabilmek amacıyla gerekli olan kaynağı vergi aracılığıyla sağlamaya çalışırsa mallar ve hizmetler üzerine bir vergi konulduğunda veya oranları artırıldığında zaten yetersiz olan talep daha da azalacak, bunalım şiddetlenecektir. Kişisel gelirlerin de oransal olarak az olduğu böyle bir durumda gelirler üzerine de vergi koymak veya oranlarını artırmak yine aynı sonucu doğuracaktır. Özetle, borç yükünün azalması için tasarrufların milli gelire oranının yükselmesi ve ihracatın ithalattan daha hızlı artması gerekmektedir.

1.7 IMF'nin Diğer Ülkelerdeki Sonuçlarına Genel Bakış

Kapitalizm, doğası gereği emperyalist sömürgeci bir karaktere sahiptir. Dolayısıyla düştüğü her ekonomik bunalımdan, bunalımın faturasını az gelişmiş ülkelere çıkararak krizden kurtuldu. Dolayısıyla başta ABD'de olmak üzere gelişmiş dünya ülkeleri, kendi yaşadığı krizi kolayca dışlayabiliyor. Kendini krize girer hissettiği zaman dünyayı kendisine göre biçimlendirebiliyor. 1970'lerden günümüze gelen süreçte mal ve sermaye hareketlerinin serbestleşmesi ve tüm gelişmekte olan

²⁸ İlker Parasız, *İktisadın A,B,C'si*, s. 181.

Ülkelerin bu sürecin içine sokulması bunun bir örneğidir. IMF, dünyadaki egemen ekonomilerin diğerk ülkelerden istedikleri uyum politikalarının ve düzenlemelerinin gerçekleştirilmesini sağlamak için çaba sarf eden bir kurum olarak çalışmaktadır. Sömürge düzeninin ortadan kalkması ile birlikte AG üzerinde hakimiyet kurmanın aracı borçlar olunca, bu borçların ödenmesini sağlayacak ve borçlar karşılığında diğerk ülkelere birtakım politikaları belirleyecek kurum olarak ta, IMF ve DB bu görevi üstlendiler.

Büyük lde ABD emperyalizminin denetiminde olan IMF, yapısal uyum programları ve bu programları dayatmanın yolu olan krediler aracılığıyla azgelişmiş ülkelerin, ekonomik bağımlılığını artırdı. Uygulanan ekonomik programlar bu ülkelerde dış borç sarmalına ve mali krizlere neden oldu. AG, kısır bir döngü içerisinde sürekli borçları erteleyerek faizleri ana borç miktarını geçerek düzlüğe bir türlü ıkamamaktalar. Bununla birlikte gelişmekte olan veya gelişmiş ülkeler içinde aynı engeller söz konusu olabiliyor. Gelişmiş bir ülkenin nasıl kapana alınmak istediğine Güney Kore rneği ile göz atalım.

50 yıl boyunca dev bir sanayi kuran Güney Kore sermayesi, 1997’de patlak veren Asya ekonomik krizi ile o güne dek kaydettiği bütün sanayi-teknolojik ilerlemeleri büyük zarara uğradı. Japonya’nın ardından, bir de iyice gelişen Güney Kore sanayisi ile rekabet etmek istemeyen ABD, bu fırsatı iyi değerlendirdi. Krizi bitirmek amacıyla ülkeye akıtılan 30 milyar dolarlık dev IMF kredisinin karşılığında, ülke tarihinde görülen en ağır yapısal uyum paketi ortaya ıktı. Kuralları harfiyen uygulayan Güney Kore hükümeti, iki yıl içinde ülkeyi adeta ekonomik bir harabeye çevirdi. Ekonomi küçüldü, halkın alım gücü büyük ölçüde düşerken, yüz binlerce işçi işten atıldı. Neredeyse ABD ile rekabet edecek duruma gelen Koreli şirketler, başta otomotiv sektörü olmak üzere, birçok sektörde büyük zararlara uğradı. Benzer yapısal uyum programları Asya krizinden etkilenen, tüm bağımlı ülkelerde uygulandı.²⁹

Görüldüğü gibi IMF, sadece gelişmekte olan ülkeleri değil gelişmiş ülkeleri de zarara sokabiliyor. IMF’nin, Yapısal Uyum Programlarını uygulayan ülkeler arasında yapılan araştırmalarda, hiç bir ülkenin bu programı uygulayarak bir ekonomik büyüme kaydetmediğini, aksine ekonomik krizler yaşadığını gösteriyor.

²⁹ Yalçın Doğan, **IMF Kısacında Türkiye**, İstanbul: Tekin Yayınevi, 2002, s. 110.

Bu ülkelerde, ekonomide tam bir istikrarsızlık hakim olarak, kamu harcamaları kısılmış, ücretler dondurulmuş, milli paraları değer kaybetmiş, kişi başına düşen milli gelirin azaldığı tespit edildi.³⁰

Mali Küreselleşme sonucu, yabancı sermaye dolaşımının hızlanması, mali krizlerin daha sık ortaya çıkmasına çok uygun bir ortam hazırladı. Aslında sermaye üretimin temel faktörlerinden birisidir ve özellikle gelişmekte olan ülkelerin hızlı kalkınmaları için sermayeye yoğun ihtiyaçları vardır. O bakımdan gelişmekte olan ülkeler açısından asıl sorun yabancı sermayenin olası olumsuz etkilerini en aza indirerek kalkınmalarında yabancı sermaye faktöründen maksimum derecede yararlanmalarını sağlamaktır. Bunun için de sınırsız teşvikler yerine, bir yandan yabancı sermayeyi özendirici politikalar izlenirken, diğer yandan da yabancı sermaye giriş ve çıkışlarını düzenleyici önlemler almalarında yarar bulunmakta.

Türkiye'nin de aralarında bulunduğu birçok ülke gibi içerisinde bulunduğu ekonomik sıkıntılardan kurtulabilmek amacıyla farklı dönemlerde farklı önlemleri içeren IMF destekli istikrar politikaları uygulamasına rağmen bu politikaların büyük bir kısmı; ülkede yapısal düzenlemeler yeterli düzeyde olmadığından kendinden beklenen sonucu veremedi. Ayrıca ülkede yaşanan siyasi değişimler de bu politikaların uygulanma sürecini etkileyerek, başarılı sonuçların alınamamasına yol açtı. IMF, gerek gelişmekte olan ülkelerde gerekse Türkiye'de uyguladığı istikrar önlemleri ile ülke ekonomilerinde her zaman yer aldı. Ancak; çeşitli nedenlerden dolayı başarılı sonuçlara imza atamadı. Sonuç itibarıyla, IMF'nin yeterli mali destekten uzak olarak önerdiği istikrar programları, ülkelerde siyasal istikrarsızlığın artmasına hatta bu istikrarsızlığın süreklilik kazanmasına neden oldu. IMF, uyum programlarını uygulayan ülkeler büyük ekonomik krizler yaşarken, neden hala ülkeler bu talimatlara uymakta ve ekonomik gelişimlerini bu yönde planlamaktalar. Bunun sebebi dünyada artık ödenemeyecek hale gelmiş bir borç zincirinin oluşmasıdır. Borçlar bir ülkenin kalkınması için ve ödemeler dengesini düzeltmek için değil, o ülkenin ekonomik bağımlılığını sağlamak için verilmekte.

³⁰ Gülten Kazgan, **Ekonomide Dışa Açık Büyüme**, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 1998, s. 113.

İKİNCİ BÖLÜM

SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNDE TÜRKİYE - IMF İLİŞKİLERİ (1945-1991)

2.1 Türkiye IMF İlişkilerini Belirleyen Ekonomik Çerçeve

Burada Türkiye’deki IMF ilişkilerini düzenleyen temel çerçeveyi değerlendirmeye çalışırken IMF öncesi ekonomik durumu kısaca özetlemekte yarar görülmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti, ekonomik yönden çok güç şartlar altında kuruldu. 1920’li yılların Türkiye’si ekonomiyi istenilen yönde geliştirme olanağı vermeyecek ölçüde alt yapısız, dışa açık ve dış dünyaya çok bağımlı bir yapı sergilemekteydi. Bu yapının arka planındaysa Hükümet, çok sayıda siyasal toplumsal sorunla boğuşmaktaydı. İşte bu olumsuz ekonomik koşullarda 1929’da Newyork Borsasının çöküşüyle patlak veren Büyük Ekonomik Bunalım, tarım ürünü fiyatlarında önemli düşüşlere yol açarak, Türkiye’nin ihracat gelirinin büsbütün azalmasına neden oldu. Ayrıca 1932 de başlayacak olan Osmanlı borçlarının tasfiyesine ilişkin ödemeler, her kuruşun daha iyi hesabını gerektiriyordu. Bu sebeplerden ötürü Türkiye, kendi iç dengelerinin de bozulmasıyla yoğun bir ekonomik bunalıma girdi. “Milli Girişimci” yetiştirmek amacıyla izlenen bu politika işlemez oldu. II. Dünya Savaşı, Türkiye sınırları içine taşmamakla birlikte ekonomik kalkınma gayretlerini büyük ölçüde baltalayarak, bir taraftan dış ticaret hacmi yarı yarıya azalırken diğer yandan da bir milyondan fazla silah altında asker bulundurmak devlet masraflarını büyük ölçüde arttırdı. Bu sebepten ötürü devlet yeni vergiler (Milli Müdafaa Vergisi ve Varlık Vergisi gibi) koymak zorunda kalarak kısa vadeli bonolar çıkarıp, (tasarruf bonoları) halka borçlandı. Sonuçta ekonomide önemli dengelerin büyük ölçüde bozulmasıyla enflasyonist bir baskı ortaya çıktı.³¹

Türkiye’nin IMF talimatları doğrultusunda uyguladığı politikaları anlamak için öncelikle geçirdiği ekonomik değişimleri kabaca anlatmak gerekir. Cumhuriyetin kurulmasından sonra liberal politikaların benimsenmesi ve devlet

³¹ Gülten Kazgan, *Tanzimat’tan XXI. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 1999, s. 71-72-73.

müdahalesinin en asgari düzeyde tutulması hedeflendi. Ancak sermaye sahibi sınıfların yokluğu, devlet denetiminin en üst düzeyde olduğu bir sanayileşme politikasının izlenmesine neden oldu. Uygulanan bu politikaların temelinde milli ekonominin gümrükler yoluyla korunması yer aldı. Bugün devletçilik olarak tanımlanan politikaların temelinde özellikle Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT) yoluyla devlet müdahalesinin en üst düzeye ulaştığı bir ekonomik sistem vardı.

2.2 IMF Kurulduktan Sonra Türkiye Ekonomisinin Genel Durumu

Cumhuriyetin ilk yıllarında 1923 İzmir iktisat kongresinde alınan kararlar gereği ekonomide liberal politikalar benimsendi; ancak 1929 yılında dünya ülke ekonomilerini etkileyen büyük buhran sonucu bu durum değişti. 1945'e kadar karma ekonomik politikalar izlendi. Adnan Menderes dönemini yer yer hariç tutarsak Özal dönemine kadar kapalı ekonomi politikaları benimsendi. Bu bölümde Soğuk Savaş dönemine kadar olan ekonomik uygulamalar anlatılacaktır.

2.2.1 1945-1960 Arası Dönem

II. Dünya Savaşı boyunca enflasyon ve darlıkların yol açtığı spekülasyon faaliyetleri ve devletin izlediği bir takım iktisat politikaları bir kısım tüccara önemli servetler edindirdi. Teknolojik güç ve üretimin yetersizliği, örgütlenme ve pazarlama bilgisinin ise yok denecek kadar az olduğu özel kesimde, bu servetleri üretken sermayeye dönüştürmekte çok kolay değildi. Ancak dışa açılmayla birlikte oluşabilecek yabancı sermaye ortaklığı ve dış yardımın getireceği sermaye bollaması, biriken servetlerin üretken sermayeye dönüşümünü mümkün kılabilirdi. Ayrıca büyük toprak sahipleri açısından savaş sonrası dönemin tarım için geniş pazar olanakları meydana getirdiği buna eklenmelidir. Savaşta yıkılan Avrupa için gıda maddesi ve hammadde ihtiyacı, Türkiye'nin işlenmeyen geniş toprakları da eklenince, yeni üretim ve kar olanağı demektir. Bunlara rağmen Türkiye'de yol ve tarımsal makine donanımının eksikliği, var olan imkanları kullanmayı sınırlamaktaydı.

II. Dünya Savaşı bittiğinde Sovyet Rusya'dan gelen toprak talebi, Türkiye'ye askeri yardımda bulunulmasına yol açtı. Türkiye ilk askeri yardımını,

Truman Doktrini (Aslında bu bir yardımdan öte savaştan sonra ABD'nin elinde kalan silahları Türkiye'ye vermesiyle birlikte bu silahların modernizasyonu için ileri ki yıllarda daha büyük paraların harcanmasına yol açacak tuzaktan başka bir şey değildi.)³² Çerçevesinde 1947'de ABD'den aldı. 1948 yılında ise Marshall yardımı bir ekonomik yardım olarak devreye girdi. Türkiye'nin, Kore Savaşına asker göndermesi karşılığında, 1952'de NATO'ya kabul edildi. Dış ve iç baskıların karışımı olarak ortaya çıkan bu dışa açılma denemesinde öncelik, her iki tarafta da siyasal nitelikte görülüyordu.

ABD ise Türkiye'yi, kurulmasına öncülük ettiği yeni uluslararası ekonomik sistemin bir parçası olarak düşünmekteydi. Esasen Türkiye'de bu sistemin getirdiği kurumlara katılmayı gelecekte yapısal dönüşümü açısından yararlı görmekteydi. Bu nedenle Türkiye 19 Şubat 1947'de DB'ye ve IMF'ye üye oldu. IMF üyesi olarak Türkiye sabit, ama ayarlanabilir kur sistemini benimsedi. II. Dünya Savaşı boyunca yaşanan enflasyonun döviz kurunu aşırı değerlendirmiş olmasını gidermek için, 7 Eylül 1946'da Türk lirasının (TL) dış değeri 1,28 TL = 1 dolardan, 2,80 TL = 1 dolara devalüe edildi. Buna ilaveten TL'ye güveni arttırmak için Merkez Bankası altın satışlarını serbest bıraktı. İthalatta kota sistemi gevşetildi. Tarıma dayalı sanayileşmeyi gerçekleştirmek ve özellikle o dönemde gıda maddesi ve hammadde ihtiyacı olan Batı Avrupa'ya ihracatı arttırmak üzere, 1949 yılından itibaren Marshall yardımı çerçevesinde traktör ithaline başlandı. Türkiye'nin tarımsal gelişmesini sağlamak üzere Karayolları Genel Müdürlüğü kuruldu.³³

Devalüasyon ile ihracatta artış gerçekleştirileceği düşünülebilir. Ancak bu yıllarda ihraç ürünlerinin satışında sorun yoktu. Devalüasyonun önemli nedenlerinden biri, o yıllarda IMF'ye girildiği takdirde devalüasyon yetkisinin sınırlanacak olmasıydı. IMF, o yıllarda ülkelerin tek başlarına %10'un üzerinde devalüasyon yapmalarını izne bağlıyordu. IMF'ye katılmadan önce büyük oranda bir devalüasyon yapılmasına karar verildi. Bu nedenle birinci devalüasyon büyük tartışmalara sebep oldu.³⁴ 1946 devalüasyonu, savaştan yeni çıkan Avrupa'nın tarımsal ürünlere talebinin çok yüksek olduğu bir dönemde gerçekleştirildiği için mal

³² Muhittin Ataman, Siyasi Tarih II, 2005, A.İ.B.Ü. (Ders notları)

³³ Gülten Kazgan, **Tanzimat'tan XXI. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi**, s. 94-98.

³⁴ Yakup Kepenek, Nurhan Yentürk, **Türkiye Ekonomisi**, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2000, s. 118.

stoklarının ucuza satılmasına yol açtı. Bu devalüasyonun döviz sıkıntısının olmadığı bir dönemde yapılmasına rağmen, dış ticaret bilançosu 1947 yılında açıkla kapandı. Bu dönemde hükümet dış ticaret açıklarını, savaş yıllarında biriktirdiği altın ve döviz rezervleri ile ve 1948'den sonra Marshall Yardımı çerçevesinde ülkeye giren yabancı kaynaklarla karşılamaya çalıştı. 1946 devalüasyonu Türkiye'yi dünya ekonomisine entegre etmeye yönelik liberalizasyon önlemleriyle birlikte uygulamaya konuldu ve dış yardım arayışına başlandı. Sonuçta Türkiye; IMF, Dünya Bankası ve Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütleri'ne (*Organisation for European Economic Co-operation*, OEEC) 1947 yılında üye olarak uluslararası entegrasyon ile bağlantılarını kuvvetlendirdi.³⁵

1950 yılı Türkiye'nin siyasal hayatında önemli bir rol oynadı. Türkiye çok partili bir düzene geçti. İç ve dış baskılar sonucunda uluslararası ekonomik kuruluşlarla anlaşmalar yaparak, yardım almaya başladı. Traktörün devreye girmesiyle 1947-1953 yılları arasında çok olumlu gelişmeler meydana gelmesi üretimi önemli ölçüde arttı. Ancak traktör sayısında ki artış paralel olarak üretime yansımadi. Kore Savaşının başlamasıyla meydana gelen yüksek konjonktürden dolayı dünya piyasasındaki hammadde fiyatlarının artmasıyla birlikte Türkiye'nin elinde bulundurduğu altın ve döviz rezervlerinin erimeye başlaması ve 1953 yılında hava koşullarının bozulmasından dolayı Türkiye ekonomisi olumsuz yönde etkilendi. 1953 yılından sonra ihracatta yaşanan sıkıntılar sebebiyle 1956'dan sonra katlı kur sistemine gidilerek turistlik dövizlerde 1\$ =5.25-5,5 TL kuru uygulanmaya başlanması, faiz oranları ve fiyat denetimlerini arttırdı. Bunun sonucunda dış ticaret açığı bir miktar azaldı.³⁶ Fakat sabit kur politikası uygulamasının başarısız olması, ithalatın artması, temel malların ithalatının azalması, 1954'ten sonra tarımsal üretimin düşmesi, büyüme hızının yavaşlaması, enflasyon hızının yükselmesi, döviz sıkıntısının ortaya çıkması, ABD'nin dış yardımları kısması ve devalüasyon konusundaki baskıların artması sonucunda hükümet, 4 Ağustos 1958 İstikrar Kararlarını yürürlüğe soktu. 4 Ağustos 1958 kararları Türkiye'de para mal ve emek piyasalarının eksik işlediği sermaye piyasasının olmadığı ve devlet müdahalesinin yoğun olduğu bir ortamda yürürlüğe konuldu. Söz konusu kararlar IMF'nin,

³⁵ Korkut Boratav, **Türkiye İktisat Tarihi**, İstanbul: Gerçek Yayınevi, 2004, s. 77-78.

³⁶ Gülten Kazgan, **Tanzimat'tan XXI. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi**, s. 102.

Ortodoks kökenli para ve maliye politikalarını içeren bir istikrar programı yapısına sahipti.³⁷

Bu kararlar ile TL devalüe edilerek, Merkez Bankasına getirilen sınırlamalar ile para arzını kontrol etmeye çalışıldı. KİT'lerin Merkez Bankasından sağlanan finansmanı belli bir limite bağlayıp, KİT ürünlerine zam yapılarak zararları azaltılmaya çalışıldı. Bu önlemlere ilaveten kamu harcamaları kısılarak bütçe açıkları azaltılmaya çalışıldı. 1954 sonrasında getirilen fiyat kontrolleri kaldırılarak fiyat mekanizmasının işlemesinin öngörülmesi, ithalatta liberasyona gidilmesinin amaçlanması, katlı kur sisteminden tekli kur uygulamasına geçilmesine, ithalatın üç aylık programlara bağlandı. İstikrar kararlarının yürürlüğe girmesiyle dış kredilerde artışlar oldu. Türkiye'nin uzun dönemli 422 milyon dolarlık dış borçlarında borç ertelemesine gidilerek bu borçlar bir ödeme planına bağlandı. 350 milyon dolarlık yeni dış kredi sağlandı. Bunun 75 milyon dolarını Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (*Organisation For Economic Cooperation and Development*, OECD) 25 milyonunu IMF, kalanın ise ABD karşıladı.³⁸ 1958 Ekonomik İstikrar Kararlarının önemli bir kısmının uygulanması 27 Mayıs 1960 ihtilal sonrasına kaldı. Tüm bu gelişmelere rağmen IMF, denetiminde uygulanan önlemlerden beklenen sonuçlara tam olarak ulaşamadı.

4 Ağustos 1958 devalüasyonu sonrasında dünya piyasalarında fiyatlar düşerken ihracat yine arttırılamadı. Ancak artan dış krediler nedeniyle ithalatta artış başladı ve dış ticaret açığı büyüdü. Ülke içinde ekonominin giderek daralması ve geri dönmeyen krediler nedeniyle yedi banka ile pek çok küçük özel şirket iflas etti. Türkiye en ciddi krizlerinden birini yaşadı. Kısa vadeli dış kredilere dayanarak ithalatı serbestleştirme yolundaki bu deneme daha öncekiler gibi önemli bir krizle sona erdi. Kredi piyasası yeniden düzenlendi. Alınan tedbirlerin sonuçları tam olarak ortaya çıkmadan 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesi oldu ve 1959-1961 dönemi siyasal olayların ön plana çıktığı ve ekonomik kalkınma gayretlerinin durduğu bir dönem olarak ekonomi tarihine geçti.³⁹

³⁷ İlker Parasız, **1923'ten Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları**, s. 216.

³⁸ Rıdvan Karluk, **Türkiye Ekonomisi**, İstanbul: Beta Basım Yayım, 1997, s. 380-381.

³⁹ Gülten Kazgan, **Tanzimat'tan XXI. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi**, s. 107.

2.2.2 1960-1980 Arası Dönem

Türkiye ekonomisinin dış ve iç baskılar altında “denetimli ekonomi dışı kapanma” ile “serbest piyasa ekonomisine geçiş ve uluslararası ekonomiye katılma” arasındaki gelgitlerinde, 1963-1974 dönemi yeni bir aşama oldu. OECD çerçevesinde kurulan Türkiye’ye yardım konsorsiyumunun vereceği kredileri öngörebilmesi için Türkiye’nin istenilen kriterlere uyması gerekiyordu. Bundan da öte, 1960’lı yıllar ABD’nin bile kendisini “karma ekonomi” diye nitelediği, gelişmekte olan ülkelerin Birleşmiş Milletler (BM) nezdinde etkinlik kazandığı yıllardı. Soğuk Savaş sürerken sıcak savaş Vietnam’da önce Fransızları sonra ABD’yi silahlı çatışmada zorladı. İşte böyle karmaşık bir ortamda ekonomiye çeki düzen vermeye çalışan askeri rejim “İktisadi Planlamayı” gündeme getirdi. Dış piyasalarda dolar üzerine spekülasyonun olduğu baskılar bir yandan, ılımlı da olsa içerdikleri enflasyonun 9 TL/ dolar kurunu aşırı değerlenmiş hale getirmesi ve ithalat darlıkları üzerine devalüasyon için IMF baskılarının ortaya çıkması, 1968 yılında Türkiye’nin ihtiyaç duyduğu kısa vadeli sermayeyi (döviz çevrilebilir mevduat hesapları) IMF denetimi dışında Avrupa Para Piyasasından serbestçe ithale yöneltti. Kriz dönemlerinde serbest piyasadan kredi bulunamadığında uygulanan IMF istikrar programı çerçevesinde istenilen politikalar uygulatabiliyordu.⁴⁰ 1969 yılında Türk ekonomisinin kötüye gitmesi ve bütçe açıklarıyla finanse edilen kamu harcamalarının baskısı sonucu toplam talep toplam arzı aştı. Bu da tüketim ve özel yatırımları olumsuz yönde etkiledi. Bu nedenle 1970 yılında fiyatlarda net bir artış oldu. Spekülatif etkiler ve tarımsal üretimin düşüklüğü fiyat artışlarını körükledi. Bu durum bütçe açıklarını çoğalttı.⁴¹ Aynı zamanda ihracattaki artışların ithalattaki artışlardan daha az olması nedeniyle dış ticaret açıkları arttı. Avrupa’ya giden işçilerin yolladığı dövizler bu açığı kapatamadı.

İthal ikameci sanayileşmenin politikaları uygulanmaya başlandı. Bu dönemde kamu kesimi pek çok malı maliyetinin altında fiyatlarla satışa sunuyordu. Böylece özel sektörün ihtiyaç duyduğu pek çok temel ürün maliyetinin altında satılmaktaydı. İthal ikamesinin dışarıdan gelen makine ve teçhizat ile besleniyor olması da bir süre sonra Türkiye’nin dışa olan bağımlılığını arttırdı. 1970’lerin başına gelindiğinde döviz tikanıklığı daha da yoğunluk kazandı. IMF’nin,

⁴⁰ Gülten Kazgan, *Tanzimat’tan XXI. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*, s. 111-114.

⁴¹ Rıdvan Karluk, *Türkiye Ekonomisi*, s. 386.

devalüasyon ve dış ticaret rejiminde liberalleşme baskıları daha da arttı. Özellikle sanayi alanında üretim yetersizliği söz konusuydu. Sonunda 10 Ağustos 1970'te IMF'nin devalüasyon isteği kabul edildi ve 1 dolar 9 TL'den, 1 dolar 15 TL'ye devalüe edildi. İthalatta da liberizasyona gidildi. 1970 kararları, para ve maliye politikalarını içeren geleneksel Ortodoks yapıda yarı şok kararlardı. Bu kararları 1958 ve 1946 devalüasyon kararlarından ayıran önemli fark ise kamu gelirlerini arttırmaya yönelik vergi reformları içermesidir.⁴²

1970'li yıllarda dünyada yaşanan bunalımın etkisiyle, gelişmiş ülkelerde kar oranları düşerek, sabit sermaye yatırımlarında azalma baş gösterdi. Tüm sanayi dallarında üretken kapasite kullanımının daralması, işsizlik ve enflasyon oranlarını artırdı. Ekonomik sistemdeki daralma, gelişmiş ülkelerde kredi talebinin azalmasına yol açtı. Ulus aşırı bankaların elinde kalan sermayenin gelişmiş ülkelerde ihtiyaç olmaması ve ekonomik maliyetlerin yüksek olmasından ötürü kullanılmaması, gelişmekte olan ülkelere aktarılmasını zorunluluk haline getirdi. Bu dönemde AGÜ'nün dünya ticaretindeki payları hızla daraldı. Dünya ticaretinde payı daralan AGÜ borçlarını ödeyemedikleri gibi, ithalata dayalı ekonomik yapıları nedeniyle ihtiyaç duydukları sermayeyi karşılayabilmek için borçlanmaya devam ettiler. 1970 yılında azgelişmiş ülkelerin borçları GSMH'nin %14'ü iken 1982'de %38'e 1990 yılında ise %43'e yükseldi.⁴³ Azgelişmiş ülkelerin ödemeler dengesini altüst eden borç krizi, IMF ve Dünya Bankası'nın geri ödemeleri güvence altına alan uyarılama politikaları ile aşılmaya çalışıldı. Bu politikalar ile sanayileşmede ihracata yönelme, ithalatı serbestleştirme, sermaye hareketlerini tam serbestleştirme ve özelleştirmeden oluşuyordu. Borçların geri ödenmesini güvence altına almaya yönelik istikrar programlarının meşruiyeti dünya ile bütünleşmek sloganı ile sağlandı.

1973 yılı sonunda petrol fiyatlarının 4 kat artması, ekonomik büyüme üzerinde çok olumsuz etkilere neden oldu. Sonuçta mevcut döviz rezervleri kullanılarak kısa vadeli borçlanmaya gidildi. Büyümenin kısa vadeli borçlanmaya dayandırılması ve değişen dünya konjonktürüne uyum sağlayacak önlemlerin

⁴² Korkut Boratav, a.g.e, s. 103.

⁴³ Birgül Ayman Güler, **Yeni Sağ ve Devletin Değişimi**, İstanbul: İmge Kitabevi Yayınları, 2005, s. 85.

zamanında alınamaması sonucunda döviz rezervleri büyük ölçüde azaldı. Kıbrıs harekatına yönelik ambargonun etkilerinin 1977 yılından itibaren daha da hissedilir olması, ödemeler dengesinde önemli sorunlara yol açtı. Özellikle yatırım malı ve ara malı ithalat transferlerinde başlayan gecikmeler önemli darboğazlar oluşturdu. Gayri Safi Milli Hasılanın (GSMH) artış hızının hızla düşmesine ve hatta 1979'dan itibaren eksi değer almasına, enflasyon oranının da hızla tırmanmasına neden oldu.⁴⁴ 1970-77 döneminde ülkenin ürettiğinden daha çok tüketmesi ve kalkınmasını büyük ölçüde dış kaynaklara bağlaması ve dünya petrol fiyatlarındaki değişimin etkisiyle dış ticaret açığının büyümesi, bu açığın dış borçlanmalar ve dövizle çevrilebilir mevduatlarla karşılanmak durumunda kalınmasına neden oldu. Türkiye petrol şokunun neden olduğu dış ödeme açığı rezerv hareketlerini ve kısa vadeli borçlanmayla finanse ederek petrol şokunun getirdiği uyarlama mekanizmasının işletilmesini uzun bir zaman aralığı içinde çözmeyi deneyerek 1978 yılına kadar erteleyebildi. Ancak bu arada geçen zaman kısa vadeli dış borç yükünü büyük ölçüde arttırırken, ihracatın yapısında gerekli olan değişiklik sağlanamadığından, ihracatta önemli bir gelişme olmadı. Böylece Türk ekonomisinin değişen dünya ekonomik konjonktürüne ve petrol şokunun sorunlara uyarlamak amacıyla 1978 yılından itibaren ekonomik istikrar önlemleri uygulamaya başlandı.⁴⁵

Ekonomideki genel gidişatın giderek kötüleşmesi sonucunda hükümetler, Nisan 1978 ve Mart 1979 tarihlerinde birbirine benzer iki istikrar paketi yürürlüğe koydu. İstikrar Kararlarının başarıya ulaşması, mutlaka dış kaynağa ihtiyaç gösterdiği için IMF'nin desteğine ihtiyaç doğdu. Bunun için IMF'ye bir Niyet Mektubu verilmesi kararlaştırılması üzerine Fon ile çerçeve anlaşması imzalandı. Geçmişte uygulanan hatalı ekonomi politikalarının ülke ekonomisinde krize yol açtığı vurgulanan mektupta, mali ve parasal önlemlerle iç tasarrufların arttırılacağı, KİT'lerde fiyat politikasının daha esnek hale getirileceği ve kamu yatırımlarının en kritik alanlara kaydırılacağı belirtildi.⁴⁶ Artan borç ve servis yükü sebebiyle ihracatın ithalatı karşılama oranında makasın daha açılabilceği vurgulandı. Şimdiye kadar görülmemiş kapsamda bir vergi reformu yapılacağı belirtildi. Merkez Bankası

⁴⁴ Rıdvan Karluk, **Türkiye Ekonomisi**, s. 388.

⁴⁵ İlker Parasız, **Para Politikası**, s. 173-174-196.

⁴⁶ Yalçın Doğan, a.g.e., s. 110.

kullanılacak olan avans miktarı belirli bir limite sınırlandırılırken, kamuda çalışan işçi ve memur sayısının dondurulduğu, KİT'lerde tasarruf uygulamasına geçildiği, iç talebin azaltılması amacıyla zam oranlarının yüksek tutulduğu açıklanarak, tasarruflarla krediler arasındaki dengenin kurulması için banka faizlerinin 5,5 puan arttırıldığına dikkat çekildi. Son olarak ta hükümetin aldığı önlemler yeterli bulunmadığı takdirde ek önlemleri de alacağı ve bunun için Fonun danışmanlığından yararlanacağı açıklandı.⁴⁷

II. Dünya Savaşı'ndan sonra oluşan "Soğuk Savaş" ortamında Türkiye Batılı ülkelerden yana oldu. Çünkü Rusya'nın boğazlara sahip olma emelleri mevcuttu. Ayrıca II. Dünya Savaşı sonrasında açıkça toprak talebinde bulundu. Bu dönemde Türkiye kendi kaynaklarıyla kalkınma yerine dış yardımlara başvurdu. Marshall Yardımı ile başlayan bu süreç, Türkiye'nin IMF ve Dünya Bankası'na üye olmasıyla birlikte hızlanarak, dış yardımlar ekonomik kalkınmanın olmazsa olmazını oluşturdu. 1947'den beri bu kuruluşlarla olan ilişkiler siyasi-iktisadi yaşamın bir parçası haline geldi. Bu yıllarda Türkiye'nin bir başka kronikleşen sorunu da ödemeler dengesidir. 1930-1947 yılları arasında dış ödemeler dengesinde açık vermeyen bir ülke iken bu yıllardan itibaren açık veren bir ülke haline geldi. Bu açık, 1973-74 dünyadaki petrol şokları ve batıda yaşanan enflasyonla birlikte daha da fazlalaştı, dış ticaret dengesinin bozulmasına ve cari işlem açıklarının artmasına yol açmıştı.⁴⁸ Dengelerin sağlanmasına yönelik ithalat baskı altına alınarak, döviz kontrolleri artırıldı. Böylece 1980 yılına kadar dışa kapalı bir ekonomik model uygulansa da dış konjonktürün meydana getirdiği krizden ya da durgunluktan uzak kalınamadı.

2.3 Yeni Dünya Düzeni ve İktisadi NeoLiberalizm

Temel ilkeleri anti devletçilik üzerine inşa edilen yeni düzenin savları özgürlüklerin kısıtlayıcısı hatta yer yer yok edicisi olan devlete karşı serbest piyasanın erdemleri üzerine yükseldi. Yeni savlara göre 20. yüzyılda devletin aşırı büyümesi, hem bireysel hem de toplumsal özgürlüklerin başlıca kısıtlayıcısı haline geldi. Oysa piyasa sisteminde var olan rekabet ve uyum, toplumsal refahı

⁴⁷ Mahfi Eğilmez, **Sonuç Değil Başlangıç**, Mag Dergisi, Ocak 2000, sayı 5, s. 29.

⁴⁸ Erinc Yeldan, **Küresel Düzen Birikim, Devler ve Sınıflar**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2001, s. 23.

kendiliğinden düzenleyecek güçlere sahipti. Devletin yapay müdahalesi bu güçleri engelleyerek, rasyonel bireysel tercihlerin gerçekleşmesini engellemektedir. Bunun sonucu hem bireysel, hem toplumsal refahın tehdit edilmesi idi. Üstelik devlet, bürokratikleşmiş yapısı ile var olan kaynakların büyük bir bölümünü yutmakta, böylece refah sağlamak adına bireysel ve toplumsal gelişmenin zenginleşmenin yolunu tıkamaktadır.⁴⁹ 1980'li yıllarda, devletin küçültülmesi gündeme gelirken uluslararası sistemde dünya kapitalizmi ideolojisi, teknolojisi ve işleyiş kuralları ile tamamen yeni temellere oturdu. Uluslararası ilişkilerde ve milli ekonomilerin yönetiminde "Keynesgil" yaklaşım yerini "Neoliberal" politikalara bıraktı. Buna göre, devletin ekonomiye müdahalesine son veriliyor, "serbest piyasa" kuralları egemen oluyordu. Sonuçta, refah devleti ve planlı kalkınma uygulamaları terk ediliyordu. Bretton Woods sistemi kurumlarının milli kalkınmacılığa destek olma yaklaşımı yerine, dünya kapitalizmi ile doğrudan bütünleşmeyi amaçlayan "yapısal uyum" politikaları yönlendiriyordu. Teknolojik gelişmelerin verdiği olanaklarla güçlenen sermayenin ulus-ötesi alanda, "ulus-devlet"lerin müdahalesi olmadan serbestçe hareket etmesi öngörülüyordu.

Yeni düzende ulus aşırı şirketler, az gelişmiş ülkelerde çıkarlarına ters karar alan hükümetleri devirmeye erişebildikleri gibi, kendi hükümetlerinin dış ekonomik ve siyasal politikasını da yönlendirme gücüne eriştiler. Bundan sonra yenedünya düzeninin düzenleyici asli unsurlarının şu ya da bu devletin yanı sıra belki de devletten çok doğrudan sermayenin kendisi olmuştu.⁵⁰ Yenedünya düzeni mali piyasaların serbestleştirilmesi ile mali piyasaların ulusal engellerden kurtulması ve üretken sermayenin dünyanın şu ya da bu yöresinde en karlı alanlarının devlet tekeline arındırılarak özel sektöre açılması üzerine yükseldi. Az gelişmiş ülkelerde bu hedeflere IMF'nin istikrar programları aracılığı ile ulaşıldı. Türkiye de ise 24 Ocak kararları ile bu ekonomik yapı uygulanmak istendi.

⁴⁹ Birgül Ayman Güler, a.g.e., s. 96.

⁵⁰ Birgül Ayman Güler, a.g.e., s. 85.

2.3.1 Özal ve Neo-Liberalizm

1980'li yıllarda dünyada neoliberal uygulamalara sahne olurken, dış konjonktürün etkisinden uzak kalamayan Türkiye'de liberalizm ciddi olarak ilk kez 24 Ocak 1980 Kararları diye bilinen istikrar önlemleriyle gündeme geldi. Bu ekonomik politikayla birlikte ekonominin dış rekabete açılması, yabancı sermayenin özendirilmesi, dış satımın arttırılması, ekonomide devlet sektörünün daraltılması, devlet müdahalelerinin minimuma indirilmesi, özel kesimin sermaye birikiminin özendirilmesi ve desteklenmesi, nihayet piyasa mekanizmalarının serbestçe işleminin sağlanması amaçlandı. Ancak bu kararlar ülkenin o günkü durumu itibariyle hayata geçirilmesi çok zor radikal önlemleri içerdiğinden muhalefetin ve demokrasinin olduğu ortamda hayata geçirilmesi mümkün değildi. 12 Eylül 1980, bireysel, siyasal ve basın askeri darbesi ile birlikte siyasal kurumların kaldırıldığı özgürlüğünün kısıtlandığı bir sıkıyönetim düzeninde bu kararlar uygulanma olanağı bulmuştu.⁵¹ Siyasi liberalizm açısından olumsuz bir askeri müdahalenin gerçekleşmiş olmasına rağmen iktisadi açıdan ekonominin dışa açılması, özel girişimcinin desteklenmesi yönündeki engelleri kaldırmıştı. Askeri yönetim üç yıl boyunca, 24 Ocak Kararlarını ve bunların devamı olabilecek ekonomi politikalarını basının ve sivil toplum kuruluşlarının muhalefeti olmadan rahatça uygulayarak, bu politikaların gelecek yıllarda da uygulanması için yasal ve toplumsal zemini oluşturmuştu.

Özal döneminde, liberal ekonominin gereklerine uyacak siyasal yapı oluşturuldu. Liberalleşme adımları yalnızca iktisadi alanla sınırlı kalmış ve Özal'ın liberal politikasının ana eksenini dışa açık, tam rekabete dayalı serbest piyasa ekonomisi oluşturdu. Bu liberal ekonomik düzen, piyasa ekonomisinin önünde duran bütün engeller kaldırılarak gerçekleştirildi. Anavatan Partisinin (ANAP) çıkışı, devleti belli sınırlar gerisine çekerek bireyi özgürleştirmek ve güçlendirmek anlamında bir liberal çıkış olmayıp tersine devleti küçültmek yoluyla uygulanılacak ekonomik programa hız verecek bir yönelim olmuştu. 1980 Askeri rejim ve 1983 sonrası Özal dönemi liberal ekonomi politikası ile birlikte ilk yıllarda ihracat artışının yaşanmasına ve ekonominin büyümesini sağladı. Ancak enflasyon artışının önüne geçilemeyerek, iç ve dış borçlar arttı.⁵²

⁵¹ Birgül Ayman Güler, a.g.e., s. 87.

⁵² Birgül Ayman Güler, a.g.e., s. 89.

Ortodoks bir istikrar programı olarak kabul edilen ve Turgut Özal tarafından hazırlanan 24 Ocak 1980 Kararlarıyla Türkiye "Liberal Ekonomi" dönemine girerek, ekonomi dış rekabete açıldı. Bu dönemde ihracatta olumlu bir artış olmuş ancak serbest piyasa ekonomisi için sağlam siyasal, sosyal ve yasal altyapı sağlanamadı. Dışa açılma Türk sanayini güçlendirmeden, rekabet edecek duruma getirmeden ve kamu sektörüne bir düzenleme yapılmadan faiz, döviz ve sermayenin serbestleştirilmesi gerçekleştirildi. Serbest piyasa atılımı başlatıldı. Ancak devletin bazı alanlarda müdahalesi devam etti. Liberal ekonomik modelde devlet yatırımlarını üretken alanlardan çekerek bu alanları özel sektörün doldurması beklenirken, Özal döneminde özel sektörün üretken yatırımları yetersiz kalarak, özel girişimci sermayesini daha fazla kar getiren üretim dışı sermaye birikimine yönlendirdi.

Turgut Özal'ın öncelikli ve önemli olarak vurguladığı hedef, Türk ekonomisini dünya ekonomisi ile bütünleştirmek ve ekonomiyi serbestleştirmek olmuştur. Bu amaçla döviz kurunda 1980 öncesi başlatılan ve 1980'den sonra daraltılan çeşitlendirme politikası terk edilerek tek tip kur uygulamasına geçildi. 1989 yılında, Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanununda yapılan 32 sayılı karar çıkarıldı. Türk Parasının hukuki olarak konvertibl kılan ve ekonomide sermaye hareketlerine yol açan 32 sayılı karar, Türkiye iktisat tarihinde hayli yankılar uyandırdı. Bunu savunanlar olduğu kadar eleştirenlerde oldu. 32 sayılı kararla, dış dünya ile Türkiye arasındaki sermaye hareketlerinin serbest bırakılması gerçekleşti. 1989 yılında yürürlüğe giren 32 sayılı karar "konvertilibiteye geçiş" kararıdır. Bu kararla birlikte sermaye hareketlerinin dış liberizasyonu sağlanarak, uluslararası finansal sermayenin Türkiye'ye giriş ve çıkışına konan her türlü kısıtlama kaldırıldı. 32 sayılı kararla, 1989 yılından itibaren sıcak paranın getiri oranıyla, kısa vadeli sermaye girişleriyle rezervlerde artışlar oldu. Yüksek pozitif getiriler, 1990, 1992 ve 1993 yıllarında yüksek miktarlarda sermaye girişi ve rezerv artışı ile sonuçlandı. Sıcak paranın döviz cinsinden yüksek getiri sağlaması, ancak faiz haddinin döviz kurundaki nominal artışın üzerinde gerçekleşmesi ile mümkün oldu. Bu durum "yüksek faiz + ucuz döviz" ikilisine dayanmaktadır.⁵³ Özellikle döviz kurundaki artışların enflasyonun gerisinde kaldığı dönemlerde sıcak para girişi ile birlikte ihracat da olumsuz etkilenirken ithalat cazip hale geldi. Bu cari işlemler açığının

⁵³ Korkut Boratav, a.g.e., s. 200.

büyümesine özellikle dış ticaret dengesinin bozulmasına neden oldu. Dış ticaret ve cari işlemlerdeki açığın devam etmesi ile birlikte 1993'te rekor düzeye ulaşarak, yabancı finans çevreleri kendi rezervlerini çekince, rezerv hareketlerini diğer yatırımcılar da aynı davranışa yönelmeleri sonucunda ise Türkiye 5 Nisan 1994 krizini yaşadı.

Turgut Özal'ın liderliğindeki ANAP 1983 seçimlerinde tek başına iktidara gelerek, 1987 seçimlerinde de iktidarda kalma başarısını sürdürdü. Özal döneminin en önemli özelliği art arda yapılan cesur ve kararlı reformlarla ekonominin yön ve kabuk değiştirmesi oldu. Özal'ın "Büyük Transformasyon" olarak nitelendirdiği bu liberal dönüşümle, Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu ve Kambiyo Rejimi kökten değiştirildi, ithalat ve ihracat serbestleştirildi, dövizde "serbest kur" sistemine geçildi. Daha önce dışa kapalı bir ekonomik model olan "ithal ikamesi"nin yerini, "ihracata öncelik" tanıyan dışa açık bir ekonomi politikası aldı. Bu dönemde devlet sübvansiyonları azaltıldı, üretim ihracata yöneltildi, devletin gelirlerini artırmak için Katma Değer Vergisi (KDV) yürürlüğe kondu. Gelir Ortaklığı Senetleri satışa çıkartıldı, Toplu Konut ve Özelleştirme İdareleri kuruldu, serbest ticaret bölgeleri oluşturuldu. Böylece ekonomik büyüme hızlandırıldı, kronikleşen döviz açığı sorunu çözüldü.⁵⁴

Türkiye bu dönemde özellikle Ortadoğu ve Avrupa ülkeleriyle kurduğu yoğun ticaret ilişkileri nedeniyle ihracatında ve turizm gelirlerinde büyük artışlar sağladı. Türkiye, 1980 sonrasında yeni bir vizyona ve misyona Özal'ın liderliğinde ulaştı. Özal'ın bu konudaki katkısının hayli fazla olduğunu önemle belirtmek gerekir. Özal döneminde ekonomide yapılan uygulamaların artıları ve eksileri mevcuttur. Reformların gerçekleştirildiği alanlar oldu. Reformların yapılamadığı, hatta "deformasyon"ların olduğu alanlar da oldu. Özallı yıllarda Türkiye'nin önemli kazanımları olduğunu ayrıca bu yıllarda ciddi bazı sorunların da yaşandığını kabul etmek gerekir. Türkiye'de sermaye birikimi süreçlerinin tıkanma ve yeniden açılma noktalarında Özal'a önemli roller verildi. 1970'lerin sonlarına kadar süren ithal ikameci birikim modelinin terk edilmesi ve yerine ihracata dönük birikim modelinin inşasında görevlendirilmiş bir isim oldu.

⁵⁴ Lale Alkinoğlu, **Türkiye'de Uygulanan İstikrar Politikaları ve Sonuçları**, Erciyes Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, Sayı:15, 1999, s. 307.

Özal dönemi ekonomik anlamda ne kadar çalkantılar yaşamış olsa da, bu dönemde gerçekleştirilen reformların önemi büyüktür. Özal ülke ekonomisini serbest piyasa ekonomisine dayanan, tam anlamıyla kapitalist bir ekonomiye dönüştürmek istedi. Bunu da yeni piyasalar oluşturarak, rekabeti arttırmaya çalışarak ekonomide kalkınma hamleleri yaparak başarılı oldu. Nitekim ABD, başta olmak üzere batılı büyük ekonomik güçlerin desteğini de alarak, ithalat ve ihracat başta olmak üzere Türkiye'yi ekonomik bir güç yaptı. Türkiye'ye kazandırdıklarına bakacak olursak; görüşleri ile Türkiye'de zihniyet değişiminin gerçekleşmesine öncülük yaptı. Serbest piyasa ekonomisine yönelik kararların alınmasında ve uygulanmasında liderlik ve teknisyenlik görevini üstlendi. Türkiye'yi 1980'li yıllarda ekonomide en hızlı ülke konumuna getirdi. Müdahaleleri geniş ölçüde ekonomiyi kalkındırdı. Döviz işlerine serbestlik sağladı, sermaye piyasasının oluşmasına önem verdi. Bu amaçla İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nın kurulmasına öncülük etti. Dış ticaret sermaye şirketlerine izin vererek, Türk ürünlerini uluslararası pazarlara soktu. Sınır ticaretini yasal konuma getirerek geri kalmış sınır bölgelerinde ekonomik yaşamın canlanmasını sağladı.⁵⁵

Özal'ın eksileri; Yeni devlet yapımı zenginler türedi. Özal döneminde devlet küçüleceği yerine büyüdü, özelleştirme reformu yapılamadı. Özal Türkiye'de bir döneme damgasını vuran bir siyaset ve devlet adamıdır. Gerek başbakanlığı gerekse Cumhurbaşkanlığı döneminde Türk siyasetine farklı bir çizgi getirdi. Türk toplumunu sürekli yeni kavramlarla tanıştırdı.⁵⁶

2.3.2 Özal ve 24 Ocak Kararları

Türkiye ekonomisi 1980 sonrasında, dışa dönük sanayileşme ve liberalleşme politikalarıyla yönlendirilmeye başlandı. 24 Ocak kararlarıyla başlayan dışa açılma sürecinden beklenen şey, ülkenin gelişmişlik düzeyi açısından daha ileri aşamalara hızlı bir şekilde geçmesini sağlayabilmektir. Böyle bir sanayileşme stratejisi sayesinde, ülkenin ihracat gelirleri artacak ve bu artış sayesinde elde edilen gelirler, ülkenin sanayileşmesini dolayısıyla gelişmiş ülkelerin ekonomik gelişmişlik

⁵⁵ Coşkun Can Aktan, **Turgut Özal: Liberal Reformist miydi**, Yeni Türkiye Dergisi, sayı 25, 1999, s. 459.

⁵⁶ Coşkun Can Aktan, a.g.m., s. 460-461.

düzeylerine ulaşmasını sağlayacaktı. 24 Ocak 1980 kararlarının, 1958 ve 1970’te uygulanan istikrar programları ile karşılaştırıldığında farklı yapısal özellikleri de bünyesinde barındırdığı gözlenmektedir. Bunlardan biri, programın uzun dönemli kalıcı bir ekonomik gelişmeyi hedeflemesidir. Uzun döneme yönelik hedefler üç noktada toplanmaktadır. Bunlardan birincisi kamu sektörünün faaliyet alanının sınırlandırılması, sermaye ve emek piyasalarının arz, talep koşullarına göre belirlenmesi ve son olarak ta iç ve dış piyasada liberalleşmeye daha çok ağırlık verilmesidir. Daha önceki programlara oranla devalüasyon uygulamasına süreklilik kazandırıldı.⁵⁷

Türkiye, 24 Ocak 1980 Kararıyla yeni bir gelişme stratejisine yöneldi. Yeni strateji içinde cari açıkların finansmanı, ekonominin büyümesinin sürekliliğinin sağlanması açısından büyük öneme sahip oldu. Benimsenen gelişme stratejisi, ekonomide yapısal değişikliğe ve bunun bir parçası olarak da ihracata yönelik bir yapının kurulmasını öngörüyordu. Türkiye 24 Ocak 1980 “İstikrar ve Yapısal Uyum” programını yürürlüğe koyarak 1963 yılından beri beş yıllık kalkınma planlarına damgasını vurmuş olan; ithal ikameci sanayileşme stratejisini terk ederek, yeni bir strateji benimsendi. Söz konusu modelin iki belirleyici özelliği bulunmaktaydı. Bunların ilki ekonominin dışa açılması, diğeri piyasa mekanizmasının güçlendirilmesi ve kamunun ekonomideki pay ve etkinliğinin azaltılmasıydı.⁵⁸

Bu dönemde, ekonominin hızlı bir kalkınmayı finanse edecek kaynakları kendi yapısı içinde oluşturmaması, oluşturulan kaynakların ise sanayi yatırımlarına aktarılamaması temel olumsuzlukların giderilememesine neden oldu. 1980 yılından sonra uygulanan yeni istikrar politikası küreselleşmenin de etkisiyle kamu kesiminin ekonomi içindeki payını küçültmeye eğilimli bir anlayış benimsendi. Yeniden yapılanma amacının öngörüldüğü program DB kredileriyle desteklenmesine rağmen, uygulamadaki sonuçlar, bütün siyaset yaşamına bulaşan yozlaşma, zenginlik için her türlü kural dışılığın olağan sayıldığı yeni bir aşamayı başlattı.⁵⁹ 24 Ocak tedbirlerinin

⁵⁷ Lale Alkinoğlu, a.g.m., s. 319.

⁵⁸ Tuba Ongun, **Türkiye’de Cari Açıklar ve Ekonomik Krizler**, İstanbul: Alkım Yayınları, 2002, s. 41.

⁵⁹ Gülten Kazgan, **Yeni Ekonomik Düzen’de Türkiye’nin Yeri**, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 1995, s. 184.

en belirgin özelliklerinden biri de anti enflasyonist bir tutum sergilendi. 24 Ocak kararları, enflasyonun devlet sektöründen kaynaklanan yönüne önem verdi. Ayrıca ekonominin döviz kazanma gücünü harekete geçirmek için ihracatı hızla teşvik etmek ve öteki döviz kazanan aktiviteleri güçlendirmek, üretim çarkını harekete geçirmek, bunun içinde döviz, enerji ve ona bağlı olmayan öteki girdi arzını azaltmak amaçlandı. Devlet bütçesi açıklarının enflasyonist tesiri dikkate alınarak bütçeyi denkleştirmeye çalışmak, en azından bütçe açıklarını mümkün olan en düşük düzeye indirmek için KİT'ler devlet hazinesine yük olmaktan çıkarılarak, dolaylı yoldan enflasyon kamçılarlarına imkan vermemesi hedeflendi.⁶⁰

Bir ülkenin ekonomisi birbirine sıkı sıkıya bağlı ve çok sayıda sektörden oluşan bir bütündür. Böyle bir yapıya sahip olan ekonomi olgusunun, tümüyle değil de o yapıyı oluşturan sektörler itibariyle incelenmesi gerekmektedir. Yani ülke ekonomisinin bütünü hakkında değişmez görüşler öne sürmek yerine, bütünü parçalarına ayırıp bir yapısal analiz yapmak daha doğru görünmektedir. 24 Ocak istikrar programı, Türkiye'de daha önce uygulanan programlarda olmayan bazı özelliklere sahipti. Birçok bakımdan daha önemliydi. Daha önceki istikrar programı uygulamaları genellikle kısa vadeli amaçlara sahip iken, bu program uzun vadeli amaçlar taşımaktaydı. Hükümetler içinde bulunan dış ödeme sıkıntılarını atlatmak ve enflasyonist baskıyı ortadan kaldırmak amacıyla, bir dizi kısa vadeli tedbirler alıyorlardı. Ekonomik gidişte bir rahatlama olur olmaz veya programın uygulanması bir engelle karşılaşınca tedbirlerin uygulaması gevşetiliyordu.

Bu programla ekonominin kurumsal yapısında ve geleneksel sanayileşme stratejisinde değişiklikler amaçlandı. Program daha yürürlüğe konulduğunda uzun vadede kararlı bir şekilde uygulanması tasarlandı. Bu istikrar programının en önemli özelliği ihracatı arttırmak amacıyla olmasıydı; nitekim ihracattan kazanılan gelirle borçların ödenmesi düşünülüyordu. Bunun için iç talebin kısılması yoluyla üretimin dışarıya yönlendirilmesi ve kurların ihracatı özendirecek biçimde hareket etmesi sağlanmaya çalışıldı. Bunun dışında, vergi iadesi, teşvikli ihracat kredileri ve serbest ithal hakkı gibi yeni uygulamaların getirilmesiyle ihracatçı korunmaya ve

⁶⁰ Ahmet Kılıçbay, **Türk Ekonomisi Modeller Politikalar Stratejiler**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2001, s. 162-163.

desteklenmeye çalışıldı.⁶¹ Nitekim başarı da sağlandı, fakat devletin ihracatı destekleyen bu politikasını kötü yönde kullananlar sonucunda “hayali ihracat” ortaya çıkmış olup, bu sorun günümüzde bile bir çözüme kavuşturulabilmiş değildir. İhracatın ortaya çıkardığı ithalat girdisi ihtiyacını karşılamak için ithalatta belli bir düzeye kadar serbest bırakılmaya çalışıldı.

24 Ocak yönelişi, liberalizmde iddia edildiği gibi devlet müdahalesini ortadan kaldıramadı, ama devlet müdahalesinin sermaye birikiminin yeni yönelişinin önünde engel olan biçim ve araçlarını asgariye indirmeyi başardı. 1980'li yıllarda yeniden yapılanan kapitalizm içinde devletin müdahalesi esas olarak sermaye birikimi amacına yönelik bir kapsam ve içerik kazandı.⁶² 24 Ocak Kararları, büyük sermayenin yeni ihtiyaçlarına karşılık gelecek çıkarları yaşama geçiriyordu. Sermayenin bu döneme ilişkin stratejik olarak en önemli çıkarı, içe yönelik sermaye stratejilerine özgü düzenlemelerin ortadan kaldırılması bir diğeri ise kapitalizmin küresel ölçüde biçimlenmesinin temsilcisi konumundaki DB ve IMF'nin ülke piyasasının dünya piyasası ile bütünleşmesinin nasıl gerçekleşeceğine ilişkin düzenlemelerini kapsamaktaydı. IMF ile imzalanan çerçeve ve Dünya Bankası ile Yapısal Uyum kredilerine ilişkin anlaşmalar, askeri rejimin sağladığı güvenli ortamda dünya kapitalizmi ile bütünleşmenin ilk aşamalarını oluşturdu.⁶³

⁶¹ Lale Alkinoğlu, a.g.m., s. 320.

⁶² Birgül Ayman Güler, a.g.e., s. 87.

⁶³ Fuat Ercan, **Neoliberalizmin Tahribatı Türkiye'de Ekonomi Toplum ve Cinsiyet**, İstanbul: Metis Yayınları, 2004, s. 21.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1991-2001 DÖNEMİNDE TÜRKİYE EKONOMİSİNDEKİ GELİŞMELER BAĞLAMINDA IMF İLE İLİŞKİLER

3.1 1990’lı Yıllarda Türkiye Ekonomisinin Genel Görünümü ve Krizler

24 Ocak kararları ile birlikte ekonomide serbestleşme yönünde hedef belirleyen Türk Ekonomisi, 1990’lı yıllarla birlikte küreselleşme sürecinin de etkisi ile uluslararası sisteme entegre olma çabalarını daha da yoğunlaştırdı. Buna bağlı olarak 1990’lı yılların ardından Türkiye’de yaşanan krizler içsel dinamiklerin etkisi yanında, uluslararası ekonomik sistemden etkilenen bir görüntü çizdi. Türkiye’nin uluslararası finansal piyasalara entegre olma çabası gibi diğer gelişmekte olan ülkelerde de serbestleşme eğilimi gösterdi. Bu bağlamda, 1990’lı yıllarda uluslararası ekonomik sistemde yaşanan gelişmeler ülkelerin kendi tercihleri yanında, dışsal etkenlerin de bir tür baskısı ile şekillendi.

Özellikle gelişmekte olan ülkeler neo liberal dışsal zorlamalar (en önemli sorun olarak dış borçlar) ve küreselleşmenin gerekliliği olarak “ithal ikameci sanayileşme stratejilerini” tamamen terk etti. 1980’li yıllarda benimsenen “ihracata dönük sanayileşme” ya da “dışa açık ekonomi”, bir anlamda 1990’lı yıllarda etkisini göstermeye başladı. Bu etki olumlu gelişmeler yanında, finansal krizler gibi olumsuz gelişmeleri de beraberinde getirdi. 1990’lı yıllarda küreselleşme eğilimlerinin yoğunlaştığı, dünyada serbestleşme hareketlerinin hızlandığı bir dönem olarak yeni bir süreci de doğurdu. Bu süreçte artık ülke ekonomileri birbirine ve dışsal uyarılara daha duyarlı hale geldi. 1994 Meksika ve özellikle 1997 Güneydoğu Asya krizleri artık yaşanan tüm krizlerin küresel bir nitelik kazanacağını yani sadece ilgili ülkeyi etkilemeyeceğini kanıtladı.

Bu bağlamda, Türkiye’de küresel özellikler taşıyan ilk finansal kriz 1994 yılında patlak verdi. Öyle ki, Türkiye’nin 1994’te aslında mini bir Güneydoğu Asya krizi yaşadığı belirtilmektedir. Bu kriz, sadece finansal yapıdan kaynaklanmamış, krize öncülük eden gelişmelerde reel sektördeki aksaklıkların da önemli rolleri oldu. Türkiye’de 1990’lardan sonra yaşanan krizler dışa açık bir ekonomide yaşanan kriz

özelliğine sahipti. Sermaye hareketleri serbestti ve kısa vadeli yabancı sermaye finansmanına dayanan yüksek faiz düşük kur politikası uygulandı. Büyüme dönemleri kısa vadeli sermaye girişleri ile desteklendi.⁶⁴ 1994 ve 2001 Krizlerinde dikkat çeken unsur bu iki krizin sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesinden sonra gerçekleştiği idi. Krizlerin derinleşmesinde uygulanan bu politikaların da etkisi olduğu görüldü. Finansal piyasalardaki istikrarsızlıklar, beklentilerdeki kötümserlik ve güven eksiklikleri spekülasyon atak oluşturarak, Merkez Bankasının rezervlerinin azalmasına neden olmaktadır. Yaşanan bu kriz dönemlerinde TL'ye olan güven sarsılarak, yabancı paralarla ikame seviyesinde önemli artışlar yaşandı. Türkiye'de 1994 ve Şubat 2001 Krizlerinde spekülasyon saldırıları Merkez Bankasının rezervlerini azaltarak, uygulanan kur sistemi terk edilerek, TL'nin devalüe edilmesine neden oldu.⁶⁵

Finansal serbestleşmeden sonra ülkeye giren büyük miktarda spekülasyon sermaye TL'nin aşırı değerlenmesine sebep oldu. Türkiye mali piyasalarının; Batı Avrupa da bile örneği az bulunur bir derecede serbestleşti. Yüksek faiz cazibesi ile ülkeye giren yabancı sermaye döviz, para ve sermaye piyasaları arasında mekik dokumaya başlamış ve hangi piyasaya yönelmişse o piyasada dengesizliklere neden oldu. Nakit ihtiyacı nedeniyle bu sıcak para girişi olumlu karşılanmış olup, faiz oranlarındaki artışta sürdü. Bu politika özel sektörü dışlama etkisini de beraberinde getirdi. Özel sektörün baskılarıyla yüksek faizi düşürme çabaları ise döviz kurlarının yüksek olması nedeniyle Merkez Bankasının dış varlıklarını kaybetmesine neden oldu. Aşırı değerli TL ve yüksek faiz birçok yeni bankanın kurulmasıyla mevduat bankacılığından çok devlete borç veren bir bankacılık kesiminin oluşmasına neden oldu.⁶⁶ 1990'lı yıllara gelindiğinde ekonomik istikrarsızlığın bir göstergesi olarak ta enflasyon sorunu karşımıza çıkmaktaydı. Bu krizler sırasında GSMH'de düşüşler, işsizlik ve çok sayıda firmanın iflası da gündeme gelerek, 1990 sonrası yaşanan krizler 1978 öncesine oranla çok daha sarsıcı oldu.

⁶⁴ Rıdvan Karluk, **Türkiye Ekonomisi**, s. 454.

⁶⁵ Halil Seyidoğlu, **Uluslararası Mali Krizler IMF Politikaları, Az Gelişmiş Ülkeler ve Dönüşüm Ekonomileri**, Doğu Üniversitesi Dergisi, Cilt: 4, No: 2, 2003, s. 19.

⁶⁶ Rıdvan Karluk, **Türkiye Ekonomisi**, s. 458.

Şimdi de ekonomik ölçeği Türkiye gibi olan dünyanın iki ayrı kutbunda bulunan Meksika ve genel olarak Güney Doğu Asya ülkelerinin IMF ile birlikte kriz durumları incelenecektir. Meksika'yı krize sürükleyen etkenler, enflasyon, artan dış borçlar ve bütçe açıkları olarak görünmektedir. Türkiye'de uygulanan ekonomik istikrar programlarının da sağlıklı bir değerlendirmesini yapmak için benzer krizler yaşamış ve istikrar paketlerini uygulamaya koymuş ülke deneyimlerinin örnek olarak sunulması yararlı olacaktır. Bu anlamda IMF'nin uyguladığı politikalar bağlamında Türkiye, Meksika ve Güney Doğu Asya ülkelerinde benzerlikler, paralellikler göstermektedir.

3.2 Meksika Krizi

Meksika, 1980'li yılların ikinci yarısından itibaren istikrar programları uygulanmaya başlandı. Hükümet yetkilileri işgücü sendikaları ve özel sektör liderleri ile anlaşarak; minimum ücret artış oranının, milli paranın değer kayıplarının, kamu sektörü mallarının fiyat artışlarının, bazen yıllık bazen aylık olarak belirleneceği ve ilan edileceği "Pacto" uygulamasını başlattı. Enflasyonun, paranın değer kayıplarının üzerinde gerçekleşmesi milli para da değerlenmeye neden oldu. 1987 yılı sonrasında yapılan devalüasyonla paranın reel değerlenmesi %139'dan 1993'te %79'a düştü. Bu süreçte 1987'de %100 olan enflasyon oranı 1991'de %23'e, 1993'de ise %9 seviyelerine indi. Meksika'da kamu sektörünün rolünün azaltılmasını, özel girişimciliğin teşvik edilmesini, özelleştirmelerin sağlanmasını, düzenlemelerin yapılmasını ve vergi reformlarının gerçekleştirilmesini kapsayan ciddi reformlar gerçekleştirildi.⁶⁷

Ayrıca Meksika, Amerika ile Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (*The North American Free Trade Agreement*, NAFTA) imzalayarak dış ticaretini serbestleştirmeye yönelmesi ile dış borçlarını yeniden yapılandırdı. 1990'lı yıllarda, faiz oranları serbest bırakılarak, kredi sınırlamaları ve bankaların likit tutma zorunlulukları kaldırıldı. 1988 ve 1994 yılları arasında gerçekleştirilen reformlara rağmen, Meksika ekonomisi mütevazı bir gelişim gösterdi. Bu dönemler arasında

⁶⁷ Bülent Güloğlu, Ender Altunoğlu, **Finansal Serbestleşme Politikaları ve Finansal Krizler**, İstanbul Üniversitesi S.B.F. Dergisi, No: 27, Ekim 2002, s. 10.

reel büyüme ortalama %2,8 seviyesinde gerçekleşti. Aynı dönemde Şili’de ve Kolombiya’da gerçekleşen büyüme oranları ortalama %7,1 ve %4,1’dir. Düşük büyüme ile birlikte ihracatın yavaş bir şekilde artması yanında ithalatın hızlı bir şekilde yükselmesi cari hesap dengesini bozdu. Meksika finansal krizinin nedenleri arasında şu unsurlar yer almaktadır: 1990’lı yıllarda yapılan finansal serbestleşme hareketleri ile birlikte sermaye girişinin kırılgan bir yapı oluşturması, iç ve dış makro dengesizlikler, bankacılık sektöründe yaşanan sorunlar, Meksika Pezo’sunun aşırı değerlenmesi, ekonomik dengeleri bozması ve Hükümete güveni sarsan nitelikteki siyasi gelişmeler yer almaktadır.⁶⁸

Arjantin, Brezilya, Filipinler gibi krize eğilimli birçok ülke 1995 yılının başlarında spekülasyon paniklerine yenik düştü. Bu paniğin yayılması “Tekila Etkisi” olarak adlandırıldı. Tekila Etkisi zayıf ülkeleri daha çok etkiledi. Yabancı döviz rezervlerine yeterince sahip, ekonomik temelleri sağlam, milli paraları aşırı değerlenmemiş, güçlü bankacılık sistemine sahip olan ülkeler bu krizden geçici olarak ve kısa vadeli sermaye kaybına uğrayarak zarar gördüler. Meksika Krizi ile beklentilerde oluşan değişim, ekonomik temelleri zayıf olan ülkelere kötümsen bir dengenin oluşması yönünde bir değişime neden oldu.⁶⁹

Meksika Krizi, mali dengenin sağlanmasının finansal krizi engellemede tek başına yeterli olmadığını gösterdi. Eğer hükümetlerin döviz yükümlülükleri yerli para yükümlülüklerinden fazla ise kriz yaşanabilmekteydi. Yerli paraya karşı yapılacak bir spekülasyon atağın önlenmesi için, rezervlerin dolaşımdaki para ve kısa vadeli mevduatları karşılayacak düzeyde olması gerekmektedir. Ayrıca bankacılık ve finans sektöründeki zayıflıklar, finansal krizin büyümesine neden olmaktadır. Meksika’nın dış şoklara karşı dayanıksız olması krizin nedenleri arasında bulunuyor. Meksika Krizi ile ülkelere kriz esnasında uluslararası finans kurumlarınca yapılan yardımların, krizden çıkışı kolaylaştırdığı görüldü.

Meksika’da yaşanan kriz, ABD’nin ve uluslararası kuruluşların Meksika’ya yapacakları yardım programının açıklanması ile derinleşmeden çözüldü. Meksika hükümeti öncelikli olarak, ekonomik istikrarın kazanılması ve likitide sorununun çözüm amaçlı, Ocak 1995’te istikrar programı uygulamaya başladı. Meksika’ya 1995

⁶⁸ Bülent Güloğlu, Ender Altunoğlu, a.g.m., s. 7-10.

⁶⁹ Bülent Güloğlu, Ender Altunoğlu, a.g.m., s. 7-10.

Ocak ayında ABD ve IMF önderliğinde krizin atlatılması amacıyla 50 milyar dolar finansal destek sağlandı. Bu programla; cari işlemler açığının azaltılması, enflasyonun kontrol altına alınması, bankacılık sistemindeki kayıpların telafi edilmesi, ekonomik büyümenin pozitif değerlerde gerçekleştirilmesi hedeflendi. Meksika hükümeti, kriz sonrası ticaret ve sermaye akımlarının serbestleştirilmesi ile ilgili yapısal reformları uygulamaya devam etti. 1995 yılında, enflasyonun kontrol altına alınması amacıyla hükümet, işgücü sendikaları ve özel sektör liderleri ile anlaşma imzalandı.⁷⁰

Uygulamaya konulan programların yapısal reformlar kısmında, ticari serbestleşmelerin devam edeceği belirtilerek, iletişim hizmetleri rekabete açılmış ve finansal kurumların yabancı mülkiyet sınırlamalarına kolaylıklar getirildi. Özelleştirmelere devam edilerek, özellikle hava yolları ve demiryolları özelleştirmelerine ağırlık verildi. Bankaların yabancı para cinsinden yükümlülüklerindeki artış, geri dönmeyen kredilerin miktarını artırdı. Bu nedenle uygulanan istikrar programlarında bankacılık sisteminin güçlendirilmesi konusu yer almaktaydı. Merkez Bankası tarafından ödeme gücünü çeken bankalara kolaylıklar sağlanarak yardım edildi. Serbestleşme yönünde yeni düzenlemeler getirilerek, sermaye girişini artırmak ve sermaye kesimine, sermaye kazandırmak amacıyla yabancı bankaların artmasına izin verildi. Meksika'daki bankaların %75'i kısa vadeli yabancı borca sahipti. Krizin ilk aylarında bankalar bu borçları ödeme zorluğuyla karşılaştı. İlk olarak, bankacılık sistemini korumak amacıyla kriz sonrası bankalara acil olarak dolar likitidesi sağlandı. İkinci olarak bankaların ödemeler bilançosunda geri dönmeyen kredilerin azaltılması amacıyla, bu krediler hükümet bonolarına dönüştürüldü. Yani geri dönmeyen krediler hükümet tarafından bir nevi yüklenildi. Üçüncü olarak bankaların yeniden sermayelendirilmesi amacıyla, bankaların sermayelerinin minimum %8 oranında olması gerektiği belirlendi. Meksika'da kriz sonrası uygulanan istikrar programının nitelik olarak, klasik IMF destekli programların özelliklerini taşıdığı görülmektedir.⁷¹

⁷⁰ Timur Han Gür, Ayhan Tosuner, **Para ve Finansal Krizlerin Öncü Göstergeleri**, Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 20, Sayı 1, 2002, s. 13-14.

⁷¹ Bülent Güloğlu, Ender Altunoğlu, a.g.m., s. 4.

Meksika’da yaşanan kriz, ödemeler dengesi krizlerinin sadece bütçe açıkları ya da cari açık gibi sermaye akımlarından kaynaklı dengesizlikler sonucu değil, finansal kırılganlık gibi nedenlerden de kaynaklanabileceğini ortaya koydu. Döviz kuruna dayalı programların sürdürülebilirliği ekonomik ve finansal sistemin kırılganlık düzeyi kadar ekonominin maruz kaldığı şoklar karşısında uygulanan politikaların yeterliliğine de bağlıdır. Bir ekonomide Merkez Bankasının likit varlıklarına oranla oldukça yüksek seviyede olan kısa vadeli yükümlülüklerin varlığı, olası bir banka krizini, bir döviz kuru krizine dönüştürebilmektedir.

3.3 Güneydoğu Asya Krizi

Güneydoğu Asya’daki ekonomik büyümenin Japonya’nın II. Dünya Savaşı sonrasında 1950-1973 döneminde, sergilediği yüksek ekonomik büyümeden ilham aldığını söylemek mümkündür. Asya modeli olarak adlandırılan bu modelin ayırt edici özelliği, devletin ekonomiye önceden belirlenmiş hedefler doğrultusunda yoğun bir biçimde müdahale etmesi, başka bir deyişle piyasaları yönlendirme işlemidir. Bu yönlendirme fiziki ve beşeri sermayenin yüksek getirili alanlara kaydırılmasında ve dolayısı ile hızlı ekonomik büyümede tayin edici bir rol oynadı. Doğu Asya’nın mucize olarak nitelendirilen yüksek büyüme performansını serbest piyasa ekonomisine bağlamak bu noktada çok da doğru bir yaklaşım olmayacaktır.⁷²

Ancak devletlerin piyasalara müdahalesinin Doğu Asya’daki gibi her zaman yüksek büyüme oranlarına ve hızlı ekonomik kalkınmaya yol açmadığı açıktır. Bu gözleme dayanarak Doğu Asya’da gerçekleşen hızlı ekonomik büyümenin ardında yatan nedenlere ilişkin çeşitli görüşler öne sürüldü. Bu görüşlerin bazıları kültürel öğelere yer verirken, bazıları ülkelerin sahip oldukları doğal kaynakları ve beşeri sermayeyi, bazıları ise yüksek tasarruf oranlarını ve uygulanan ekonomik politikaları vurguladılar. Güneydoğu Asya’nın hızlı büyüyen ülkelerinin arasında benzerlikler olduğu kadar önemli farklılıklar da bulunmaktaydı. Bu farklılıklar tüm ülkeleri kapsayan genel bir açıklamayı güçleştirmektedir. Ancak ülkeler arasında gözlemlenen ortak özellikler, bu ülkelerdeki hızlı ekonomik büyümenin genel bir çerçevede ele alınmasına olanak sağlamaktadır. Doğu Asya’da hızlı ekonomik

⁷² Naci Canpolat, **Doğu Asya’da Mucize ve Bunalım**, Asomedyta Dergisi, Ocak 2002, s. 41.

büyüme gerçekleştiren ülkelerde göze çarpan ortak özelliklerden biri; yüksek tasarruf oranlarıydı. Söz konusu ülkeler bu yüksek tasarrufları verimli alanlarda yatırımlara yöneltmeyi başardılar. Diğer bir özellik hızlı ekonomik büyüme sergileyen bu ülkelerde beşeri sermaye yatırımlarına özellikle orta eğitime verilen ağırlıktı. Beşeri sermaye yatırımları bu ülkelerdeki işgücünün kalitesini yükseltmesi ile ülkeye doğrudan yabancı yatırımların yönelmesine uygun bir zemin oluştururken teknoloji transferini de kolaylaştırdı. Güneydoğu Asya devletleri kalkınmayı desteklemek ve zaman zaman da seçilmiş sanayilerdeki gelişmeyi hızlandırmak için sistematik ve yoğun bir biçimde ekonomiye müdahale ettiler. Stratejik planlama ve sanayi politikaları çerçevesinde oluşturulan müdahaleler, özel kesim ile devlet arasında yakın bir işbirliği içerisinde geliştirilerek uygulandı. Bu işbirliği bankacılık kesimindeki fonların seçilmiş sanayilere yönlendirilmesinden, seçilmiş kesimlerde yerli sanayinin ithal ürünlere karşı korunmasına kadar çeşitli biçimlerde gerçekleştirildi.

Devletlerin ekonomiye müdahalesi finans kesiminde önemli sonuçlar doğurur. Sermaye piyasalarının henüz yeterince gelişmediği ve finansal hizmetlerin çeşitlenmediği dönemlerde devletlerin finans kesimine müdahalesi çeşitli finans kurumları oluşturmak biçiminde oldu. Örneğin, Endonezya ve Kore’de devletler kalkınmanın erken aşamalarında yatırımlara uzun dönemli finansman sağlamak için kalkınma bankaları kurup, tarıma ve KOBİ’lere kredi sağlayacak özel kuruluşlar oluşturdular. Güneydoğu Asya ülkelerinde kalkınma için uygulanan yöntemler, diğer gelişmekte olan ülkelerde de uygulandı, fakat aynı sonuç sağlanamadı. Bu nedenle ekonomik büyümeyi belki de yüksek yatırım oranlarına ve ihracat artışına olanak veren dünya ekonomisindeki uygun konjonktüre bağlamak daha doğru olabilir ama yine de Asya’ya özgü bir şeylerin varlığı açıktı. DB, Güneydoğu Asya ülkelerinde ekonomiye yapılan devlet müdahalesini ölçülü ve yerinde bulmakla birlikte bunu başka ülkelere önermemektedir. Daha sonra IMF ve DB Güneydoğu Asya ülkelerinde devlet ile özel sektör arasındaki bu işbirliğini “ahbap çavuş kapitalizmi” (crony capitalism) olarak adlandırarak, Asya bunalımının temel nedenleri arasında saydı.⁷³

⁷³ Canpolat, a.g.m., s. 43.

Güneydoğu Asya'da yaşanan ekonomik büyümenin arkasında; yüksek tasarruf ve yatırım oranları, eğitime yapılan yüksek yatırımlar sonucu artan işgücü niteliği, tarımsal nüfusun kentlere göç etmesiyle birlikte sanayi kesiminde elde edilen yüksek işgücü verimliliği, güçlü bir iş ahlakı ve dış ticarete açık bir sanayileşme gibi öğelerin bulunduğu genel kabul görmektedir.

Asya Bunalımı, 2 Temmuz 1997'de Tayland Bahtının dalgalanmaya bırakılmasıyla bir para bunalımı olarak döviz piyasalarında başladı. Bahtın devalüasyonu, paralarının değerlerini kontrollü bir biçimde sabit tutmaya çalışan bölge ekonomileri üzerinde domino etkisi oluşturdu. Gerçekleşen yüksek oranlı devalüasyonlar bu göreceli rekabet konumlarını bozarak bölgesel ticaret üzerinde olumsuz etkiler doğurdu. Dış ticaret fazlası veren ve yüksek döviz rezervlerine sahip olan Tayvan, 17 Ekim'de %10 devalüasyona gidince bunalım Güneydoğu Asya'dan kuzeye doğru yayılmaya başladı. Tayvan'ın devalüasyona gitmesi yakın ekonomik ilişkiler içinde olduğu Hong Kong ve Çin üzerinde de baskı oluşturarak bu ülkelerde de devalüasyon beklentisini güçlendirdi. Bunalım önce bankacılık ve finans kesimlerine daha sonra da reel kesime yayılarak genel bir ekonomik bunalıma dönüştü. Ekonomik bunalım Endonezya'da siyasi istikrarsızlığa sebep olarak, etnik savaflara ve 40 yıllık Suharto rejiminin çökmesine yol açarak, 20-30 yıl gibi kısa bir sürede yüksek ekonomik büyüme hızları ile gelişme yolunda önemli ilerlemeler kaydeden Güneydoğu Asya ülkeleri hızlı bir ekonomik çöküntüye sürüklendi. Ekonomik çöküntünün işsizliği ve yoksulluğu da beraberinde getirdiği ise aşıkardı. Genellikle 1990'lı yıllarda yaşanan diğer bölgesel krizlerde olduğu gibi Asya krizinde de başvurulmuş en son merci IMF oldu. IMF'nin 1980'li yıllardan beri kriz yaşayan ülkelere uygulamaları için tavsiye ettiği yapısal reformlar Asya ülkeleri için de devreye sokuldu. Bahsedilen reformlar çoğu zaman kriz yaşayan ülkeye ya da bölgeye göre farklılıklar gösterse bile temelde benzer sonuçları elde etmek amacıyla yapılan benzer uygulamalar olduklarını söyleyebiliriz. Asya ülkeleri için önerilen reformlarla hedeflenenler ise; sıkı para ve maliye politikaları ile ülke içi talebin ve ithalatın düşürülmesinin desteklenmesi, zayıf finans kurumları ve iflas durumuna gelmiş işletmeler kapatılarak, ekonominin küçültülmesi amaçlandı.⁷⁴

⁷⁴ Gülten Demir, **Asya Krizi ve IMF**, İstanbul: Der Yayınları, 1999, s. 219.

Buna göre ülke paralarının değerindeki düşüşler, ülkelerin rekabet gücünü ve dolayısıyla dünya piyasalarına ihracatlarını artıracak ve böylece ödemeler bilançosu açıkları kapatılacaktı. Kamu harcamalarının kısılmasıyla sağlanan fazla, finans sektörünün yapısal değişim maliyetlerinin karşılanmasında kullanılacaktı. Ülkelerin reform programlarına bağlı kalması ve IMF'nin devrede olması sermayeye güven verecek, yüksek faizlerin de etkisi ile ülkelere tekrar sermaye girişi sağlanabilecekti. Buna göre amaçlanan ülke paralarına yönelik baskıların ortadan kalkması ve ayakta kalan işletmelerin ve finans kurumlarının etkin işleyişi ile orta vadede faizlerin düşürülmesi yolu ile yatırımda artış sağlanacaktı.

Asya ülkelerinde ekonomik bunalımın neden olduğu ekonomik küçülme, ekonomik bir durgunluğa girme tehlikesi ile karşı karşıya olan gelişmiş ülke ekonomilerinde de büyüme hızında olumsuz etkiler doğurdu. Kıta Avrupa'sı ve Japonya'da uzunca bir süredir beklenen ekonomik canlanma Asya'da düşen büyüme oranları nedeniyle daha güçlü bir hale gelerek, küresel ekonominin büyüme hızını düşürdü. Asya bunalımının gerçek boyutlarının ve derinliğinin zamanında tespit edilememesi ise IMF'nin bölge için önerdiği çözüm önerilerinin yetersiz kalmasına ve dünya ekonomisinin büyüme oranlarına ilişkin tahminlerin birkaç kez aşağıya doğru çekilmesine neden oldu.

Bunalım sırasında Asya ülkelerinden kaçan yabancı sermayenin güvenilir liman arayışı da gelişmekte olan ülkelere sermaye akışları üzerinde olumsuz etkiler doğurdu. Yükselen piyasalarda; 224 milyar dolarla zirveye çıkan net özel sermaye girişleri 1997 yılında 126 milyar dolara, 1998 yılında 45 milyar dolara geriledi. Sermaye girişleri 1999 yılında 71.5 milyar dolara yükseldi fakat 2000 yılında yeniden 32 milyar dolara düştü.⁷⁵ Asya bunalımı 1998 yılının yaz aylarında hız kesmeye başlayarak, önce Güney Kore ardından oldukça etkin sermaye kontrolleri uygulamayı başarmış olan Malezya ve Tayland ekonomik istikrarı sağladı. Endonezya ise diğerleri kadar şanslı olamayarak, ayrıca Filipinlerde de güçlükler sürdü. Asya'daki ekonomik büyümenin etkinlik ve verimlilik artışından değil, sermaye stokundaki ve sanayide istihdam edilen işgücündeki yoğun artıştan kaynaklandığı için zaten sürdürülemez olduğunu ve yaşanan bunalımın bunu ortaya koyduğu söylemektedir. Daha iyimser bir bakış açısına sahip olanlar ise, bunalımın

⁷⁵ Canpolat, a.g.m., s. 37.

devresel bir özellik taşıdığını ve eski hataların tekrarlanmaması için önlemlerin alınmasını gerekli kıldı. Böylece IMF ve Dünya Bankası patentli istikrar ve yapısal uyum programlarının Güney Doğu Asya, Rusya ve Latin Amerika’da yaşanan global finans krizlerine karşı etkin bir çözüm olmadığı görüldü.

3.4 “5 Nisan” İstikrar Programının Nedenleri

Cumhuriyet tarihine ekonomik açıdan bakılacak olursa, geçmişte Türkiye ekonomisinin sermaye birikiminin az olduğu devletin ekonomik kararlarda ve kaynakların tahsisinde egemen bir yapıya sahip olduğu, sermaye birikiminin arttığı ve özel sektörün ekonominin itici gücü haline geldiği, özellikle son 20 yıllık dönemde hızlı bir değişim geçirdiği görülmektedir. Bu değişiklik 1980 yılında uygulamaya konulan liberal ekonomik önlemler ile başlayarak, finansal serbestleşme ile devam etmiş ve 1990 yılından itibaren hızlı bir gelişim gösterdi. Türkiye’yi 5 Nisan 1994 Kararlarına götüren dönemin ekonomik özelliklerinin önceki krizleri hazırlayan etmenlerden farksız olduğu ekonomik dengelerde meydana gelen istikrarsız yapıdan anlaşılmaktadır. 5 Nisan öncesi ekonomideki genel görünüm kamu açıklarında artış, fiyat istikrarsızlığı, borç yükünün artması, dış ticaret açıklarında olağanüstü yükselme, büyümede istikrarsızlık şeklinde kendini göstermekteydi. Ancak daha önce yaşanan benzer krizlere göre, 1994 krizini daha da şiddetlendiren, kamunun borçlanma politikası oldu. Kamu kesimi giderleri normal gelirlerle karşılanamayınca Merkez Bankası kaynaklarına başvurulmuş, yoğun biçimde iç ve dış borçlanmaya gidildi. Devlet borçlanabilmek için faizleri yükseltti.

Türkiye 1986 yılında başlayan ve 1989 yılından itibaren gittikçe artan oranlarda iç talebe dayalı bir büyüme politikası izledi. Bu büyüme ise tüketim kaynaklıydı. Özellikle 1989-1993 yılları arasında ücret ve maaşlara yapılan yüksek oranlı artışlar, bir taraftan tüketimi artırırken, diğer taraftan sanayi sektörünün rekabet gücünü olumsuz yönde etkiledi. Konsolide bütçe harcamaları hızla artarak, kamu kesimi açıklarının belirleyicisi olma özelliğini kazandı. Bütçe personel harcamalarının vergi gelirlerine oranı 1988 yılında yüzde 36 iken, bu oran 1993 yılında yüzde 64’e yükseldi. Diğer taraftan 1986-1987 yıllarında yoğun altyapı yatırımları nedeniyle artan kamu açıkları yüksek reel faizli iç borçlanma ile finanse

edildi. Bunun neticesinde 1988 yılından başlayarak faiz ödemeleri giderek artan oranlarda konsolide bütçe üzerinde yük oluşturmaya başladı.⁷⁶ 1990'lı yıllar Türkiye'de büyümenin yavaşladığı ve yıldan yıla büyük iniş çıkışlar gösterdiği bir dönem oldu. Aynı zamanda bu enflasyonist gidişin önlenemediği, fiyat artışlarının birkaç defa üç haneli rakamlara ulaştığı, kamu kesimi açıklarının büyümeye devam ettiği, buna paralel olarak da kamu borçlarının çığ gibi büyüdüğü bir dönemdi. İstikrarsızlık yalnız ekonomik alanda değil, aynı zamanda siyasal yaşamda ağırlığını hissettirdi. Kurulan koalisyon hükümetleri önemli ekonomik sorunların üzerine gitmekte çekingen davrandı.

1989-1993 döneminde yüksek oranlı ücret ve maaş artışlarıyla birlikte faiz ödemeleri, kamu kesimi açıklarını hızlı bir artış sürecine soktu. Yüksek kamu açıkları bir taraftan özel kesimin kullanılabilir fonlarını daraltırken, diğer taraftan faiz oranlarını yükselterek kamu kesimini bir faiz döngüsü içine soktu. İç borç anapara ve faiz ödemelerinin vergi gelirlerine oranı 1989 yılında yüzde 58 iken, 1993 yılında yüzde 104'e yükselerek, vergi gelirleri iç borç anapara ve faiz ödemelerini karşılayamaz duruma geldi. Kamu kesimi açıklarını azaltıcı tedbirler alınmadan sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi, yurtiçi yurtdışı faiz farkından dolayı kısa vadeli spekülatif sermaye girişini hızlandı. Kısa vadeli sermaye girişinin hızlanması bir taraftan ithalatın finansmanını kolaylaştırarak ithalatın artışını hızlandırarak, diğer taraftan TL reel olarak değer kazanmaya başlayınca ihracatı olumsuz yönde etkiledi. Bunun sonucunda dış ticaret açığı 1993 yılında 14 milyar dolara yükselerek, cari işlemler dengesi 6,4 milyar dolar açık verdi. İhracatın ithalatı karşılama oranı 1988'de yüzde 81 iken, 1993'de yüzde 52'ye geriledi. Bu dönemde enflasyon, kamu kesimi açıkları ve faiz oranlarının artmasına rağmen TL reel olarak değer kazanması ve ithalattaki artışın iç piyasadaki fiyatları kontrol altında tutması ile yüzde 60'lar seviyesinde kaldı. Türkiye ekonomisinde ilk ciddi ekonomik bunalım 1994 yılında yaşandı. Bu yıl enflasyon oranı %120'lere yükselip, GSMH %6 dolayında geriledi.⁷⁷

⁷⁶ Baran Tuncer, **Türkiye Ekonomisinde Büyüme Üzerine**, Foreign Policy, sayı:20, 2002, s. 35.

⁷⁷ Orhan Morgil, **Türkiye'de Ekonomik Kriz ve İstikrar Programları**, Yeni Türkiye Dergisi, sayı:41, 2001, s. 610.

Sonuçta, artan dış ticaret ve cari işlemler açığına rağmen, bu açığın finansmanında zorluk çekilmeyen ve rezerv artışı sağlanan, kamu açıkları ve faizlerin yükselmesine rağmen enflasyon hızında artış olmayan, kısa vadeli dış borçla tüketime dayalı bir büyüme ortamı içinde yapay dengelere dayalı sağlıklı bir ekonomik yapı oluştu. Ekonominin iç ve dış dengelerindeki hızlı bozulma ciddi bir programın geciktirilmeden uygulanmasını zorunlu hale getirdi. 5 Nisan 1994 tarihinde uygulamaya konulan Ekonomik Önlemler Uygulama Planı'nın amacı; enflasyonu hızla düşürmek, TL'ye istikrar kazandırmak, ihracat artışını hızlandırmak, ekonomik ve sosyal kalkınmayı sosyal dengeleri de gözeterek sürdürülebilir bir temele oturtmaktır.

1994 krizi bütçe açığının Merkez Bankası tarafından finanse edilmesi yönünden birinci nesil modellere benzese de, kur sisteminin yönetimli dalgalanma olması nedeniyle herhangi bir para krizi modeliyle açıklanamadığı belirtilmektedir. 5 Nisan Krizinde temel sorun ekonomideki parayı yönetme ve yönlendirme sorunuydu. Türkiye'deki kriz, paranın yurtiçi piyasalarda yön değiştirmesi sırasında oluşan dengesizlikler sonucu yaşandı. Türkiye'de bu süreçte para fiziki yatırımlar ve üretken faaliyetler yerine, piyasalarda kısa vadeli finansman ihtiyacını karşılamaya yöneldi. Sermayenin yüksek reel faiz ortamında üretim yerine faiz geliri kazanmaya yönelmesi, ülkenin reel yatırımlarının ve uzun dönem büyümesini olumsuz yönde etkiledi. 1994 Krizi, kısa vadeli sermayenin spekülasyon yatırımlara yöneldiği ve banka açık pozisyonlarının arttığı bir dönemde uygulanan yanlış politikaların bir sonucu olarak oluştu.⁷⁸ 1990'lı yıllarda Türkiye'de yaşanan krizlerde, kamu kesimi borçlanmaları ve bankacılık sektörü sorunları arasındaki ilişki dikkat çekmektedir. Türkiye'de büyüyen kamu finansman açıkları, enflasyon, bankacılık sisteminde yaşanan sermaye yetersizlikleri ve yapısal sorunlar bankaları reel kesime fon aktarmak yerine devlete borç vermeye yöneltti.

3.4.1 5 Nisan Kararları

Yukarıda bahsedilen gelişmeler sonucunda dönemin hükümet yetkilileri tarafından, IMF destekli bir istikrar programı hazırlandı. Söz konusu program Türkiye'nin ekonomik geçmişinde 5 Nisan kararları olarak anılmakta. 5 Nisan

⁷⁸ Yakup Kepenek, Nurhan Yentürk, a.g.e., s. 217-219.

kararları kısa vadeli hedefler için aşamalı çözümler gerektiren uzun vadeli hedefler için de şok tedavi öngören politikalar içeren karma tedbirlerden oluşmaktadır.

Program özellikle nominal para miktarının kontrolünü ve kamu harcamalarındaki kısıntıları içermesiyle para politikasına yer veren parasal ve mali kısıtlamalara gidilirken ücretlerde fazlaca bir artışa yer vermemesiyle de gelirler politikasını da içeren bir istikrar politikası niteliğindeydi. Söz konusu kararlarla ekonomideki dengesizliklerin temelini oluşturan yapısal sorunlara da çözümler amaçlanmış ve bu kapsamda da yasal ve kurumsal düzenlemelerin yürürlüğe konması öngörüldü. 5 Nisan Ekonomik Önlemler Uygulama Planının amacı; Enflasyonu hızla düşürmek, TL'ye istikrar kazandırmak, Ekonomik ve sosyal kalkınmayı sosyal dengeleri de gözetken sürdürülebilir bir temele dayandırmak ve istikrarı sürekli kılacak yapısal reformları gerçekleştirecek, kamunun ekonomideki rolünü açıkları azaltacak şekilde yeniden düzenlemektir.⁷⁹

Programda özellikle enflasyonun düşürülmesi ve dış açığın azaltılması kısa vade de öncelikli amaç olurken, kaynak kullanımında etkinliğin sağlanması ve dışa dönük bir sanayi yapısının kurulması ise uzun vadeli hedefler içerisinde yer aldı. Kalıcı bir istikrar ve sürdürülebilir bir büyümenin gerçekleşebilmesi için başta kamunun ekonomideki rolü olmak üzere ekonomi politikaları yeniden gözden geçirilirken, programın başarısı için toplumun tüm kesimlerinin gücü oranında fedakarlığını ve desteğini almak temel şart olarak görülmüştü. Bu amaçla programın temel stratejisi çeşitli araçlar vasıtasıyla kamuoyuna anlatılmaya çalışıldı. Programda vergi gelirlerinin artırılması ve kamu harcamalarının kısılması için sıkı maliye politikasına başvurulmuş, parasal büyüklüklerin kontrol altına alınması içinde sıkı para politikası uygulamaları öngörüldü. Bu doğrultuda TL, dolar karşısında %38,5 oranında devalüe edilmesi ile döviz kurları serbest bırakıldı. KİT ürünlerine zam yapılmasına ve özelleştirme politikasının uygulanmasına özel bir önem verildi.⁸⁰

Ancak 5 Nisan 1994 İstikrar kararları ile yaşanan ekonomik krizin etkileri çok şiddetli oldu. Türkiye'nin bütçe açıklarının fazla oluşu, vergi toplamının yetersizliği, askeri harcamaların yüksekliği, KİT'lerin verimsiz işlemesi ve toplumsal

⁷⁹ İlker Parasız, **Para Politikası**, s. 278.

⁸⁰ Aydan Kansu, **Döviz Kuru Sistemleri Döviz Krizleri Türkiye 1994 ve 2001 Krizleri**, İstanbul: Derin Yayınları, 2004, s. 211.

olarak yaşanan işsizlik ve gelir dağılımındaki bozulmalar krizin boyutlarını giderek derinleştirdi. 5 Nisan 1994 kararları serbest piyasa ekonomisine geçmekte olan ekonomide para, döviz, sermaye, mal ve emek piyasası arasında baş gösteren dengesizlikleri gidermek amacıyla alındı. 5 Nisan 1994 kararlarında başlıca şu noktalara yer verildi; Merkez Bankası konusunda Hazinesinin Merkez Bankasının kısa vadeli avans çekme yetkisi tedrici olarak azaltılacaktı. Merkez Bankasının çalışması disiplin altına alınacak ve bankanın dünya çapında güven kazanması ile yeni bir çalışma başlatılacaktır.⁸¹ Döviz talebi düşürmek amacıyla Merkez Bankası araçları da kullanılmak üzere bankalardaki TL mevcudu özendirilecekti. TL'ye talep artışı sağlamak amacıyla özendirici politikalara geçilecek.

KİT zamları ise, KİT ürünlerinin fiyatları serbest bırakılacaktı. Her KİT yönetimi ekonominin gereği olarak ürün fiyatlarını tamamen piyasa koşullarına göre belirleyebilecekti. KİT'ler üzerindeki kamu ibaresi kaldırılarak KİT mallarının hacedilmesi ve özel şirketlerin tabi olduğu yasalara tabi olması sağlanacaktı. Bu hüküm ekonomik ve ticari faaliyette bulunan bütün kamu kuruluşları için geçerli olacaktı. Bu koşullar sağlandıktan sonra KİT'lerin özelleştirilmesi hızlandırılacaktı. Özelleştirme İdaresi Başkanlığı hususunda, Kamu Ortaklığı İdaresi kaldırılarak, "Özelleştirme İdaresi Başkanlığı" şeklinde yeniden yapılandırılarak, özelleştirme işlemleri bu kurum tarafından yürütülecekti. Özelleştirme Bakanlığı, KİT'ler piyasa ekonomisi koşullarına uyulduktan sonra, özelleştirme çalışmalarını hızlandıracaktı. Ödenekler de yine programın önemli gündem maddelerinden oldu. Bu bağlamda, 1994 bütçesinden ödenek dışı harcama yapılmasına izin verilmeyecekti. Personel ve faiz ödemelerine ilişkin ödenekler dışındaki tüm alanlarda tasarrufa gidilmesi öngörüldü.⁸²

3.4.2 Programın Uygulama Sonuçları

5 Nisan 1994 istikrar kararlarının önceki istikrar kararlarından farklı bir ekonomik ortamda alındığı söylenebilir. Daha önceki istikrar kararları alındığında, Türkiye de mal ve emek piyasasının dışında döviz piyasası, sermaye piyasası ve para piyasası gibi piyasalar hemen hemen mevcut değildi. Son üç piyasa 24 Ocak 1980

⁸¹ Yakup Kepenek, Nurhan Yentürk, a.g.e., s. 402.

⁸² Yakup Kepenek, Nurhan Yentürk, a.g.e., s. 403.

kararlarının sonucu olarak ülkede gelişmeye başladı. Kaldı ki mal piyasasının büyük bir bölümü de kamunun kontrolünde bulunuyordu. 24 Ocak 1980 kararlarını izleyen dönemde önce mal piyasasına ve para piyasasına serbestlik kazandırılarak, bir süre sonrada Türk parasının korunması hakkındaki kanun yürürlükten kaldırılarak kısa vadeyi içeren bir döviz piyasası kuruldu. Bir diğer deyişle 1980’li yılların sonlarında Türkiye’de finansal liberalleşme hızlandı. İşte 5 Nisan kararlarının alındığı ortamı diğerlerinden ayıran en önemli olgu, mal piyasasının yanı sıra para ve döviz piyasasının da oldukça serbest bir şekilde işlemekte olduğudur. Günümüz dünyasını elektronik bankacılık, elektronik transfer sistemi ve elektronik paralar şekillendirmektedir. Döviz, tahvil ve para piyasalarının en büyük özelliği, piyasadaki ayarlanmaların çok hızlı olması böylece spekülasyon davranışlara açık olmasıdır. Oysa mal piyasasındaki ayarlanmalar çok daha yavaş gelişmekte. Öyle ki ithalat ve ihracatla uğraşan sektörler açısından ayarlanmalar büyük ölçüde para ve döviz piyasasında oluşan dengelere bağlı olduğundan, para ve döviz piyasasının istikrarı son derece önemlidir. Para ve döviz piyasalarının istikrara kavuşması döviz ve faiz oranlarının 1, 3, 6 aylık vadeler için öngörülmesi ihracat ve ithalat bağlantıları için son derece önemlidir. İşte 5 Nisan kararlarından beklenen, hem para hem döviz hem de mal piyasalarında istikrarı hızlı bir şekilde sağlaması hedeflendi.

5 Nisan kararlarının nispeten sıkı bir şekilde uygulandığı 1994 yılı içerisinde dış ticaret açıkları bir önceki yıla göre; %73,4 oranında azalarak 5,2 milyar dolara indi. 1994 yılında ihracat bir önceki yıla göre %18 artarak 18,1 milyar dolar, ithalat ise %21 azalarak 23,3 milyar dolar olarak gerçekleşti. Ancak 5 Nisan kararlarının uygulanması ile birlikte ortaya çıkan en çarpıcı gelişme 1994 yılında GSMH büyüme hızının %-6,1’e düşmesiydi. Program krizin bankacılık sektörü üzerindeki etkilerini minimize etmesi açısından da başarılı oldu. Bu dönemde, sektörde sadece üç banka (Marmara Bank, TYT Bank ve Eximbank) tasfiye edildi. 1990’lı yılların başlarından itibaren GSMH istikrarsız olmakla beraber ortalama olarak yıllık %6 büyüdü. Ancak 1994 yılında yaşanan ekonomik kriz nedeniyle alınan 5 Nisan Kararlarının doğal sonucu olarak GSMH %6,1 oranında geriledi. Enflasyon 1990’lı yıllarda da sorun olmaya devam etmiş olup, 1990 yılında toptan eşyada %48,6 olan enflasyon oranı, 1994 yılında alınan 5 Nisan kararları nedeniyle toptan eşyada %149,6 tüketici fiyatları endeksinde de %125,5’e çıktı. 1995’ten sonra

%80'ler civarında seyreden enflasyon rakamları 1997'de özellikle kamusal mal ve hizmetlere ve akaryakıtta yapılan zamlar sonucu %91'e yükseldi.⁸³

Döviz kuru, ücret ve fiyat politikalarına ilişkin önlemler istikrar programında Uluslararası piyasalarda güvenin sağlanması, rezervlerin güçlenmesi ve ödemeler dengesinin iyileşmesi, döviz kurunun hedeflenen enflasyon oranı ile uyumlu bir şekilde belirlenmesi, spekülative hareketlere izin verilmemesi, KİT ürünlerinin fiyatlarının 6 ay süre ile artırılmaması, şeker ve çay fiyatlarının yıl boyunca sabit tutulması şeklinde belirtildi. İstikrar programları ile ilgili IMF koşulları günümüzde yaygın bir tartışmaya konu olmaktadır. Ödemeler dengesi açığının çok sert olduğu, ikincisi IMF programları temelde monetarist görüşe dayandığı ve ülkenin yapısal sorunlarına çok az eğildiği için eleştirilir. Üçüncü olarak bu programların ekonomik büyüme ve kalkınma amacına çok az önem verdiği, hatta bazen bu amacın karşısında olduğu belirtilmekte. İstikrar programının 1994 yılı uygulama döneminde yılın ilk aylarında döviz piyasasında gözlenen dalgalanmalar ve TL'nin hızlı değer kaybı durdu. Döviz kurlarının ekonominin rekabet gücünü koruyacak şekilde arz ve talebe göre istikrarlı bir seyir takip etmesi sağlandı. 5 Nisan kararları ile kamu sektörü tarafından üretilen mal ve hizmetlerin fiyatlarındaki yüksek oranlı artışların etkisiyle Toptan Eşya Fiyat Endeksi (TEFE) 1994 yılı Nisan ayında yüzde 32,8 oranında arttı. Aylık fiyat artışları Haziran ve Temmuz aylarında düşme eğilimine girip, eylül ayından itibaren ise tekrar yükselerek yılsonunda yüzde 149,6 olarak gerçekleşti. 1995 yılının ilk aylarında ise aylık fiyat artışları tekrar düşmeye başlaması ile Eylül ayının sonunda yüzde 45,5 olarak gerçekleşti.⁸⁴

1993 yılında 15,3 milyar dolar olan ihracat alınan önlemler sonucunda 1994 Haziran ayından itibaren hızlı bir artış eğilimine girmiş ve yılsonunda 18,1 milyar dolara ulaşarak program hedefini yüzde 6,8 oranında aştı. Dış ticaret açığının yüzde 63,3 oranında azalması ile ihracatın ithalatı karşılama oranı yüzde 77,8'e yükseldi. 1994 yılının Ocak-Mart döneminde 1,1 milyar dolar açık veren cari işlemler dengesi programın taviz verilmeden uygulanması sonucunda, 1994 yılı sonunda 2,6 milyar dolar fazla verdi. 1995 yılında da ihracat artışındaki olumlu gelişmeler devam etmesi

⁸³ Yakup Kepenek, Nurhan Yentürk, a.g.e., s. 405.

⁸⁴ Beyhan Ataç, a.g.e., s. 190.

ile ihracat Ocak-Temmuz dönemi itibariyle 1994 yılının aynı dönemine göre yüzde 27,2 oranında artarak 11,7 milyar dolara, ithalatta yüzde 47,4 oranında artarak 18,3 milyar dolara ulaştı. Sonuçlardan da görüleceği üzere İstikrar Programının en başarılı şekilde uygulandığı alan dış ticaret oldu.⁸⁵

İstikrar programının uygulanması ile birlikte iç talepte yaşanan daralmaya bağlı olarak bazı sektörlerde ciddi stok artışları oldu. Bu sektörlerde üretim ve kapasite kullanım oranlarının önemli ölçüde gerilemesi sonucunda, 1994 yılının ilk çeyreğinde %6 oranında artan imalat sanayi üretimi, yılın ikinci çeyreğinde %12 oranında ve yılsonu itibariyle de %8 oranında geriledi. İmalat sanayi üretimindeki bu gerilemede iç talepte görülen daralmanın yanı sıra radikal tedbirlerin gerektirdiği uyum ihtiyacı sonucunda üretim, yatırım ve ihracat kararlarının belirli bir süre ertelenmesinin de etkisi olmuştu. Benzer şekilde kapasite kullanım oranı 1994 yılının ilk çeyreğinde yüzde 76 iken ikinci çeyreğinde yüzde 67'ye düşmesi, 5 Nisan kararlarını izleyen dönemde talep ve üretimdeki düşüş istihdamda da belirli bir daralmaya yol açtı. 1994 yılında işsizlik oranı yüzde 8,4'e yükseldi.⁸⁶ Uygulamaya konulan programın orta vadeli hedefi kamu kesiminin ekonomideki rolünü yeniden tanımlayarak, rekabete açık, dış talebe dayalı ve sürdürülebilir bir büyüme ortamını hazırlamaktı. Burada temel ilke üretim yapan sübvansiyon dağıtan bir devlet yapısından çok, ekonomide piyasa mekanizmasının tüm kurum ve kurallarıyla işlemesini sağlayan ve sosyal dengeleri gözetten bir devlet yapısı oluşturmaktı.

5 Nisan 1994 istikrar programının hedeflerine ne kadar ulaştığı araştırıldığında şu sonuçlar ortaya çıkmakta: Program piyasada yaşanan krizi bir süre için durdurabildi. Ancak bunun faturası GSMH'nın %6'ya varan oranda düşmesiyle gerçekleşti. Yapısal hedefleri gerçekleştirmede ise başarılı olduğu söylenemez. Kamu gelir-gider dengesizliği de vergi yasalarındaki düzenlemelere karşın daha da derinleşti. Özelleştirmede önemli bir yol alınamadı, Sosyal Güvenlik Yasası ise 5 Nisan 1994 istikrar programından 5,5 yıl sonra 1999'da çıkarıldı. Yerel yönetimlere özerklik, tarımsal destekleme politikalarının yeniden düzenlenmesi, dış ticaret bilançosunun küçültülmesi gibi sorunlar ise 2000'li yıllara devretti. Hazırlanan

⁸⁵ Beyhan Ataç, a.g.e., s. 220.

⁸⁶ Oğuz Oyan, **Dışa Açılma ve Mali Politikalar Türkiye 1980–1989**, Ankara: V yayınları, 1989, s. 75.

istikrar programının bütünüyle uygulandığı da söylenemez. Sonuç olarak Türkiye'nin gündemindeki kriz sona ermeyip, Türkiye, IMF'nin kapısından ayrılamadı.⁸⁷

1990-1999 döneminde ard arda yaşanan ekonomik olumsuzluklar alınan tedbirlere rağmen giderilemeyerek, ekonomide krizlerin patlak vermesine neden oldu. Bu krizlerin önlenbilmesi adına alınan istikrar tedbirleri de yapısal değişimlere dayalı olmadığından özellikle reel kesimde başarılı olamamış ve ülke ekonomisi hızla küçülmeye doğru gitti. Sözü edilen olumsuz gelişmelerde ülkede yaşanan siyasi istikrarsızlıkların da önemli bir payı vardır. 1991, 1993, 1994, 1995 ve 1999 yıllarında Türkiye'de yapılan milletvekili ve belediye (ayrıca kurulan hükümet ve koalisyonlarda istikrarsızlığın bir nedeni oldular.) seçimlerinin sıklığı bu durumun bir göstergesi olarak görünmektedir. 90'lı yıllarda sene başına bir seçim veya hükümet kurulumu ile talihsiz bir şekilde Türkiye'nin ivme kazanmasına dinamit konuldu.

3.5 1995-2000 Döneminde Türkiye Ekonomisindeki Gelişmeler

1993 yılıyla birlikte hızlı bir bozulma başlayan ekonomide, 1994 yılında ciddi ekonomik sorunların ortaya çıkmasına neden oldu. 1994 yılında faiz harcaması toplam gider içinde üçte birlik bir paya sahipti. Vergi harcamalarının büyük bir kısmı faiz harcamalarını karşılamaktaydı. 1994 krizinde yaşanan bu sorunların devamında ise Türkiye'nin gündemini sürekli olarak işgal eden yeni sorunlar türetilmekteydi. Bu sorunlar yüksek ve bir türlü düşürülemeyen enflasyon oranı ile bütçe açıklarından ibaretti. Türkiye ekonomisi, 1994 yılında karşı karşıya kaldığı şiddetli daralmanın izlendiği 1995 yılında kazandığı canlılığı, 1996 ve 1997 yıllarında da sürdürerek, Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) büyüme hızı sabit fiyatlarla bu üç yıl boyunca sırasıyla %7,2, %7,0 ve %7,2 oranında gerçekleşti. Söz konusu yüksek büyüme hızlarının genel olarak siyasi alanda belirsizlik ve istikrar eksikliğinin bulunduğu dönemlerde gerçekleşmiş olduğu dikkate alındığında daha da büyük önem kazandığı görülmektedir. Eylül 1995'te alınan erken seçim kararının ardından yılsonunda

⁸⁷ Hasan Şahin, **Türkiye Ekonomisi**, Bursa: Ezgi Kitabevi, 2000, s. 226.

yapılan seçim sonuçlarının ortaya koyduğu belirsizlik, etkilerini 1996 Nisan ayında kurulan azınlık koalisyonu döneminde de sürdürdü.⁸⁸

Temmuz 1996 da kurulan ikinci koalisyon hükümetinin sürekliliği konusunda kamuoyunda bir genel kanının giderek pekişmeye başlamasıyla siyasi ve ekonomik ortam 1997 yılı başlarına kadar süren görece bir kararlılık dönemi geçirdi. 1997 yılında gerek ilk hükümet gerekse dışarıdan destekli ikinci azınlık hükümeti niyetleri, yapıları ve arkalarındaki destek itibariyle ekonomik alanda ihtiyaç duyulan istikrar programlarını yürürlüğe koyma gücünü gösteremeyerek, ülkenin ekonomik sorunları giderek ağırlaşan seyrini sürdürdüler. 1996 yılında 3,1 katrilyon TL olan iç borç stoku, 1997 yılında 6,3 katrilyon TL'ye yükseldi. Bu rakam 1998 yılının sonunda 9,5 katrilyon TL'ye ulaştı. Aynı dönem de dış borç 1996 yılında 84,7 milyar dolar, 1997 yılında 92,2 milyar dolar ve 1998 yılı sonu itibariyle 95 milyar dolar oldu.⁸⁹

1997 yılında yüksek oranlı GSYİH büyümesi esas itibariyle özel tüketim harcamalarındaki canlılık ile genişletici maliye ve para politikalarıyla, arttırılan kamu cari ve yatırım harcamalarından kaynaklanmaktaydı. Yüksek reel faizleri beraberinde getiren yüksek kamu borçlanması, arttırılan kamu cari ve yatırım harcamaları, yüksek reel faizlerin gelir etkisi, 1997 yılında iç talepteki canlılığı getiren başlıca faktörü oldu. 1997 yılında kamu cari ve yatırım harcamalarındaki artış oranı, 1994-1996 döneminden farklı olarak faiz ödemelerindeki artıştan yüksek olmuş ve daha önceleri yavaşlamakla beraber artış gösteren faiz dışı bütçe dengesi, nominal bazda, anılan yıl içerisinde büyük bir daralma gösterdi.⁹⁰

Türkiye'de 1998 yılından itibaren ekonomik istikrar açısından enflasyonla mücadelede güvene dayalı yeni bir strateji ortaya konuldu. Bu strateji para, maliye, borç ve kur politikalarıyla ilgili bazı düzenlemelerle birlikte vergi reformunun gerçekleştirilmesi, özelleştirmenin hızlandırılması, sosyal güvenlik sisteminde reform çalışmalarının başlatılması gibi bir takım yapısal önlemleri de içermekteydi. Bu bağlamda 1 Temmuz 1998'de yürürlüğe konulan programla piyasada azalan

⁸⁸ Maliye Bakanlığı, **1999 Yılı Ekonomik Raporu**, Maliye Bakanlığı Yay, Ankara, 1999.

⁸⁹ Bedriye Tunçsiper, **Gelişmekte Olan Ülkelerde ve Türkiye'de Enflasyon ve İstikrar Politikaları**, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Haziran 2001, sayı 5, s. 16.

⁹⁰ Bedriye Tunçsiper, a.g.m., s.16-18.

güveni sağlamak üzere faiz oranlarında ve fiyatlar genel düzeyinde bir düşüş eğilimi başladığını göstermek için yoğun çabaya girildiği görülmektedir.⁹¹

1998 yılının ilk yarısında belirlenen ekonomik politikanın uygulanmasında gösterilen kararlı tutum ve alınan sonuçlar ekonominin geleceğine yönelik beklentileri olumlu bir biçimde etkilemişti, ne var ki 1997 yılı ortalarında Tayland'da başlayıp sermaye ve mal hareketleri yolu ile dalga dalga Güneydoğu Asya'yı etkisi altına alan ve 1998 yılı Ağustos ayında Rusya'nın moratoryum ilan etmesiyle hemen tüm dünya ekonomilerini sarsma boyutuna ulaşan kriz, gecikme ile de olsa Türkiye'yi de etkilemiş ve piyasalarda oluşan iyimser havanın kaybolmasına, belirsizlik ortamının artmasına, sermaye çıkışlarına ve faiz oranlarında sıçramalara neden oldu. Bu gelişmeler yanında, Rusya krizi ile beraber sermaye girişinin durması, Net İç Varlıkları (NİV), Merkez Bankası politikası ile aynı yönde olmakla beraber hızla arttırarak, öngörülen hedeflerin anlamsız hale gelmesine neden oldu. 1998 yılı boyunca kamu fiyatlarının düşük tutulması ithalat fiyatlarının, özellikle temel mal ve petrol fiyatlarının uluslararası piyasada gerilemesi, enflasyonist beklentilerin az da olsa kırılması, kar marjlarının düşürülmesi enflasyon oranının bir ölçüde gerilemesinde etkin olan başlıca nedenler oldu.

1998 yılında toplam efektif talebin yaklaşık üçte ikisini oluşturan özel nihai tüketim harcamaları büyüme hızı %0,1, kamu tüketim harcamaları büyüme hızı %5,0 olurken toplam nihai tüketim harcamaları büyüme hızı %0,5 düzeyinde kaldı. Kamu sektörü yatırım harcamaları %15,1 artarken, makine-teçhizat ve konut inşaatı harcamalarındaki düşüş nedeniyle özel sektör yatırım harcamaları %6,7 oranında küçülerek, toplam yatırım harcamaları %2,4 oranına geriledi. Bütçe ve para programlarına uygun hareket edilmesi, iç borçlanma programının açıklanması ile belirsizliklerin azaltılması ve Merkez Bankasının piyasa koşullarını gözetken politikalar izlemesi, özellikle enflasyon ve faiz oranlarında etkisini göstermiş olup, Ocak ayından itibaren enflasyon düşme eğilimi içine girmesi ile Temmuz ayında enflasyon ve faiz oranları en düşük seviyelerine indi.⁹²

⁹¹ Mevlüt Karabıçak, **Türkiye'de Ekonomik İstikrarsızlığın Tarihsel Gelişim Süreci**, SDÜ İ.İ.B.F.Dergisi, Cilt 5, 2000, s. 59.

⁹² Mevlüt Karabıçak, a.g.m., s. 59.

Olumlu seyreden hava koşulları ve bazı önemli ürünlerdeki dönemsel artışlar nedeniyle söz konusu yıl içinde tarım sektörü katma değeri %8,4 oranında kayda değer bir artış gösterdi. Türkiye, 1999 yılına Uzak Doğu Asya Krizinin olumsuz etkilerinin sürmekte olduğu Rusya'daki krizin derinleştiği, global krizin özellikle Latin Amerika'dan kaynaklanan kaygılar nedeniyle yaygınlık kazanma beklentisinin bulunduğu ve erken seçim kararından kaynaklanan belirsizliğin hakim olduğu bir ortamda girdi. Esasen 1998 yılının ikinci çeyreğinden itibaren yavaşlama eğilimi içerisine giren ekonomik büyüme yılın son çeyreğinde sadece %0,7 olarak gerçekleştirdikten sonra, 1999 yılının ilk çeyreği ile birlikte ekonomi II. Dünya Savaşı sonrasında en şiddetli daralmasını yaşadı.⁹³

3.5.1 Dünyadaki Gelişmeler ve Türkiye'ye Etkileri

1997 yılı sonunda enflasyon hızlanıp bu oran %99,1'e ulaştı. Bu esnada 1998'de Rusya, Asya ve Brezilya krizinin neden olduğu sermaye çıkışı sonucu faiz hadlerinde meydana gelen sıçrama Temmuz 1998'de ortalama %77 olan hazine bonoları yıllık bileşik faizi Eylül 1998'de %136'ya yükseldi. Bu gelişmeler karşısında mevcut koalisyon hükümeti enflasyonu düşürmek üzere yeni bir program hazırlayarak uygulamaya koydu. Bu krizlere rağmen hükümet yeni bir çerçeve imzalamadan bir yakın izleme anlaşmasıyla IMF ile görüşerek bu programı yürütmesi ile enflasyon bir miktar yavaşlayarak %69,7 seviyesine kadar düştü. 1999 yılının birinci çeyreğindeki %12,0 düzeyindeki daralmanın ardından toplam yurtiçi talebin yılın ikinci çeyreğinde düşüğe olsa %6,0 oranında büyümesi, GSYİH'daki daralmanın bu dönemde %3,2'ye gerilemesinde etken oldu.⁹⁴

Yeni kurulan koalisyon 1999 yılı içinde ard arda gelen felaketlere rağmen Güneydoğudaki silahlı çatışmaların bitmesi, Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'nin AB'ye adaylığının kabulü, deprem sonrası dünyanın Türkiye ile dayanışmaya girmesi gibi ekonomik ve toplumsal etkiler, toplumda iyimserlik havası yaşanmasına neden oldu. Ancak yeni hükümet iç borçların çevirebilirliği yani borçların taksidi ve faiziyle yeniden borçlanma yoluyla karşılanması konusunda kuşkuluydu. 1999 yılı sona ererken iç borç/ GSMH oranı %29'a ulaştı. Yüksek reel faizlerin ve yılın ilk

⁹³ Hasan Alpago, **IMF-Türkiye İlişkileri**, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2004, s. 120-121.

⁹⁴ Gülten Kazgan, **Yeni Ekonomik Düzen'de Türkiye'nin Yeri**, s. 449.

çeyreğindeki belirsizliğin olumsuz etkileri ile toplam yurtiçi talep tekrar daralma sürecine girerek, 1999 yılının üçüncü çeyreğinde %3,5 ve son çeyreğinde %2,0 oranında azalma gösterdi.⁹⁵

artacağı, faiz oranlarında düşüş yaşanacağı, özel kredi pazarının yeniden canlanacağı belirtildi.⁹⁸

3.5.2 1999 Yılı IMF Destekli Enflasyonu Düşürme Programı

Siyasi belirsizlik ekonomide süratle alınması gereken tedbirlerin gecikmesine neden oluyor. O kadar ki Türkiye ile yeni bir çerçeve anlaşması yapabileceğini söyleyen IMF yetkilileri siyasi belirsizlik dolayısıyla bundan vazgeçerek Türkiye ekonomisinin kötüye gittiğini belirten bir rapor hazırlayarak Türkiye'den ayrıldılar. 1996-1998 yılları arasında kısa süreli hükümetler döneminin yaşanması belirsizliği artırmışken, orta ve uzun vadeli istikrar programlarının uygulanması da mümkün olamamış, uygulanan önlemler ise bir defalık kaynak bulmaya yönelik kısa vadeli arayışlar olmuştu. Türkiye ekonomisinde 1995 yılında başlayan hızlı büyüme eğilimi, 1998 yılının Nisan ayına kadar devam etmesi hem yurt içindeki siyasi istikrarsızlık hem de Güneydoğu Asya'da ve daha sonra Rusya'daki mali kriz nedeniyle sona erdi.⁹⁹

Bu gelişmelerin sonucunda 1999 yılının sonuna doğru ekonomik görünüm son derece karamsar bir yapıya bürünmesi; ekonomik büyümede -%6,1, enflasyon %70'e, Hazine'nin yıllık bileşik faizi ortalamasının %106'ya ulaşmasına ve bütçe açıkları ise taşınamaz bir noktaya ulaştı. Artık hiperenflasyon aşamasına gelindiği kanısı hakim olmaya başladı. Bir de buna 1999 yılının seçim yılı olması nedeniyle ortaya çıkan belirsizliğin etkileri eklendi. 1999 yılında yeni kurulan koalisyon hükümeti ekonomideki bu kötü gidişatı önlemek ve dış kaynak bulmak amacıyla IMF ile anlaşmaya oturdu. Ancak yapılan anlaşma yeni bir sürecin başlatılması şeklinde değil de, daha önce başlayan çerçeve anlaşmalarının devamı ve sonucu niteliğinde oldu. 1999 Nisan ayı genel seçiminde oluşan üçlü koalisyon hükümeti Temmuz-Aralık aylarını kapsayan daha önceki sürecin devamı olarak Yakın İzleme Anlaşması uygulamasını başlatması ile birlikte, 1999 Aralık ayında da 2000-2002

⁹⁸ Meliha Ener, **Küreselleşen Dünyada IMF Politikaları ve Türkiye**, İstanbul: Roma Yayınları, 2005, s. 124.

⁹⁹ Şevki Özbilen, **Asya Krizinin Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri Neler Olabilir?**, Finans Dünyası, Sayı 106, s. 24.

yıllarını kapsayan üç yıllık orta vadeli çerçeve anlaşması imzalandı.¹⁰⁰ Anlaşmaya varılan program çerçevesinde, Ocak 2000'de sıkı para ve döviz kuru politikası ile bankacılık sektöründe yapısal dönüşümleri içeren "Enflasyonu Düşürme Programı" başlatıldı.

Geçmişteki başarısız istikrar çabalarından sonra, enflasyonu düşürmek ve kamunun mali performansını artırmak amacıyla Türkiye'de, IMF destekli 1998 tarihinde Yakın İzleme Programı diye anılan kapsamlı bir "Enflasyonu Düşürme Programı" başlatıldı. Ancak politik belirsizlikler Ağustos ve Kasım 1999'da yaşanan iki deprem nedeniyle beklenen sonuçlara ulaşılmasını engelleyen unsurlar olmuştu. Türkiye ekonomisi uzun yıllardan itibaren yüksek ve artan enflasyon ile yaşayarak, 30 yıllık geçmişte kronik enflasyonun neden olduğu istikrarsız bir yapıya rağmen ortalama olarak yüzde 4-5 oranında ekonomik büyüme sağladı.¹⁰¹ Giderek artan kamu açıklarını çok kısa vadeli iç borçlar ile finanse edilmesi ve bunun sonucu olan yüksek reel faizlerin kamu maliyesini giderek bozması, ekonomide süregelen diğer bir sorun olarak gündeme gelmekteydi. Kamu kesiminde öngörülen iyileşmenin kalıcı kılınması ise hedeflenen yapısal reformlara dayanmaktadır. Yapısal reformlar; kamu yönetimi ve şeffaflık, vergi reformu, sosyal güvenlik ve tarımsal destekleme, özelleştirme, sermaye piyasası ile bankacılık sisteminin denetimi ve gözetimi konularını içeren kapsamlı bir uygulamayı gerektirmektedir. Programın ikinci temel unsuru hedeflenen enflasyona paralel yürütülen gelirler politikasıdır. Bu çerçevede 2000 yılı için kamu kesimi maaş artışları ve asgari ücret artışları hedef enflasyon oranında ayarlanarak, 2001 ve 2002 yıllarında bu uygulamanın devam etmesi öngörüldü. Diğer taraftan tarımsal destekleme fiyatları enflasyon hedefi ile uyumlu olarak belirlendi.

Bu program bir buçuk yıl boyunca döviz kuru sepetinin değerinin ilan edildiği döviz kuruna dayalı bir istikrar programıydı. Daha sonra döviz kurları aşamalı olarak genişleyen bir bant içinde dalgalanmaya bırakılacaktı. Program aynı zamanda bazı bütçe kalemleri ve parasal büyüklüklere de sınırlamalar getirmekte, kamu maliyesi hedeflerine ulaşılması amacıyla da tarım sektörü, sosyal güvenlik sistemi, kamu maliyesi yönetimi ve özelleştirmeye ilişkin önemli yapısal reformlar

¹⁰⁰ Korkut Boratav, a.g.e, s. 104.

¹⁰¹ Meliha Ener, a.g.e., s. 125.

getiriyordu. Tüm bunlar uygun bir gelirler politikası ile birlikte yürütüldü. Programının uygulanmaya başlamasıyla, döviz kurundaki belirsizliğin ortadan kalkması ve risk primindeki düşüşe paralel olarak faiz oranlarında da ani bir düşüş yaşandı.¹⁰² Böylece enflasyonla mücadelede önemli bir aşama kaydedildi. Bu da faiz giderlerinin azalmasını ve dolayısıyla bütçenin rahatlamasını sağladı. Ne var ki enflasyondaki atalet TL'nin reel olarak değer kazanmasına neden oldu. Bu reel değerlenme yurtiçi talepteki artış, uluslararası petrol fiyatlarındaki yükselme ve Euro'nun değer kaybı ile birlikte cari işlemler dengesini olumsuz yönde etkiledi.

Cari işlemler açığı, programın başlarında öngörülenin çok üstünde gerçekleşti. Cari işlemler açığının büyümesi ve yılın ikinci yarısında özelleştirme çabalarının ve yapısal reformların gecikmesi sermaye akımları üzerinde olumsuz bir etki meydana getirerek, Ağustos 2000'de kısa vadeli faiz oranlarında artışa sebep oldu. Yeni kurulan Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu ile denetleme çerçevesinin prensipte var olduğu söylenebilse bile yönetim kurulu ve personelinin atamalarının gecikmesi nedeniyle denetim ve yeniden yapılandırmaya ilişkin kritik önlemlerin alınması da gecikti. Bütün bunlara ek olarak gittikçe kötüleşen cari işlemler dengesine rağmen hükümetin ek önlemler uygulamakta isteksiz davranması IMF'nin Ekim ayındaki 3. dilim kredinin serbest bırakılmasını ertelemesine neden oldu. Bu gelişme de uluslararası yatırımcıların beklentilerini olumsuz yönde etkiledi.¹⁰³

IMF yetkilileriyle birlikte program hedeflerinde yapılan düzenlemelerden hemen sonra koalisyon hükümetinde çıkan bir anlaşmazlık tüm piyasaya güveni sarsarak, 19 Şubat 2001'de 7,6 milyar ABD dolarlık yoğun bir döviz talebine neden oldu. Merkez Bankası döviz kurunun seviyesini koruyabilmek için piyasadaki likidite düzeyini daraltması ile kısa vadeli faiz oranlarında bir ani artışa daha neden oldu. Kısa vadeli faiz oranlarındaki bu ani artış sermaye kaçışını engelleyemedi. Kamu bankalarının önemli boyuttaki likidite ihtiyacı tüm ödemeler sistemini kilitledi. Program başarısızlıkla sonuçlandı.¹⁰⁴ Söz konusu 1999 programının IMF'ye

¹⁰² Meliha Ener, a.g.e., s. 129.

¹⁰³ Hasan Alpago, a.g.e., s. 132-133.

¹⁰⁴ Güneri Akalın, **Türkiye'de Piyasa Ekonomisine Geçiş Süreci ve Ekonomik Kriz**, Ankara: TİSK Yayınları, 2002, s. 254-257.

verilen reform taahhütlerinin hepsi yerine getirildi. Programın temel ekonomik istikrar ayağı ise aksadı. Bunun nedeni 2000 ve 2001 krizlerine bağlanabilir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

2000'Lİ YILLARDA TÜRKİYE-IMF İLİŞKİLERİ

4.1 2000'li Yıllarda Türkiye Ekonomisinin Genel Görünümü

Küreselleşme süreci ile birlikte son dönemlerde IMF faaliyet alanını genişleterek üye ülkelerde dış ticaretin liberalleştirilmesi, makro uygulamaları ile sürekli büyümenin sağlanması konularında teknik yardım ve eğitim desteği vermeye başladı. Türkiye’de bu kapsamda 2000’li yıllarda bu amaçlara yönelik IMF destekli istikrar politikalarını uygulamaya devam etti. 2000 yılı başından itibaren uygulamaya konulan program, Türkiye’de uzun yıllar kronik duruma gelen enflasyonu düşürmeye yönelikti.¹⁰⁵ Türkiye Ekonomisi 2001 yılında sonra hızla büyümeye başladı. Bu aşamada kredi taleplerinde büyük artışlar ortaya çıktığı için likidite ihtiyacı da ortaya çıktı. Aynı zamanda bankaların dövizde dayalı açık pozisyonlarını kapatmak için TL talebi likidite ihtiyacına eklenince bu ihtiyaç daha da büyümüştü. Karşılanamayan likidite ihtiyacını Merkez Bankasının uyguladığı para politikası gereği kayıtsız kalınca bankalar bu ihtiyaçlarını bankalar arası piyasadan kendileri karşılamak istedi. Böylece faiz oranları hızlı bir şekilde yükselmeye başladı.¹⁰⁶

Faizlerin artması ve bankaların dövizde yoğun talepleri özellikle yabancı yatırımcılar açısından bir devalüasyon beklentisine yol açtı. Bu tür gelişme ve belirsizliklerin artmasıyla yabancı sermaye çıkışı hızlandı. Bu gelişmelerde IMF ile yapılan anlaşmalar gereğince yürütülen politikaların da büyük etkisi vardı. JOSEPH E. STIGLITZ dünya çapında 91 ülkeden, 171 yayın kuruluşunun üye olduğu Project Syndicate’in 6-8 Aralık 2002 tarihlerinde Viyana’da gerçekleşen “Ahlak ve Politika” başlığı altında düzenlenen editörler formunda, AGÜ’lere dayatılan IMF politikalarını eleştirdi. Ülkelerin IMF direktiflerini birebir uygulaması yerine, kendi koşullarına uygun politikalar uygulamalarını tavsiye ederek, ekonomideki açmazlardan kurtulmak için öncelikle faizlerin düşürülmesi gerektiğini belirtmektedir.¹⁰⁷

¹⁰⁵ Meliha Ener, a.g.e., s. 128.

¹⁰⁶ Cem Doğan, **Ekonomik ve Mali Politikaların Gelir Dağılımına Etkisi 1980-2005**, İstanbul: İmge Yayıncılık, 2006, s. 61.

¹⁰⁷ Cem Doğan, a.g.e., s. 62.

IMF ile yapılan anlaşmada bir yanlış da döviz kurunun sabit tutulmasıydı. Sabit kur politikası sonucu, döviz kurlarındaki artış enflasyon oranının gerisinde kalmasıyla, TL aşırı değerlendirildi. TL aşırı değer kazanırken, aynı zamanda EURO da değer kaybedince dış ticaret olumsuz etkilenmeye başlamıştır. EURO değer yitirdiğinde Türkiye'nin ihrac sektöründeki ürünlerin fiyatı EURO/TL paritesine göre pahalılaşmasıyla ihracat azalırken, ithalatın artmasına yol açıyordu. Sonuçta ithalatın artmasıyla dış ticaret açığı arttı. Bu da ödemeler dengesini olumsuz etkiledi. Tüm bu gelişmeler sonucu likidite ihtiyacının getirdiği faiz yükselmesi ve Kasım Krizi sonucu borsanın değer kaybetmesine yol açtı.

4.2 Kasım 2000 Bankacılık Krizi

Bankalar açık pozisyonlarını kapatma eğilimi içerisinde olduklarından dövize olan talep artması sonucunda, piyasadaki TL likiditesi yeterli olmadığından bankalar arasındaki faizler yükselmeye başladı. Bununla birlikte kur çıpası sistemi doğrultusunda cari açığın başlangıçta tahmin edilenin çok üzerinde bir noktaya 8-10 milyar dolar aralığına doğru ilerlemesi diğer bir sorun olarak kendini hissettirdi. Yerli bankaları açık pozisyon kapatma telaşının yanında yabancılar da yılsonu hesaplarını kapatma çabası içinde olunca döviz talebinin artması sonucu, doğal olarak faizleri bir miktar yukarı tırmandırdı. Bankalar açık pozisyonlarını kapatma yolunda çok daha hızlı ve ani davranışlar içine girdiler.¹⁰⁸

Bankalar döviz alabilmek için likiditelerini daha fazla arttırmayı çabaladılar. Daha fazla likidite talebi ise doğal olarak faizlerin çok daha hızlı olarak yukarı hareketlenmesi sonucunu getirdi. Bu arada IMF'ye verilen taahhütler çerçevesinde NİV hedefine odaklanan ve piyasaya ek likidite vermemekte direnen Merkez Bankası bu noktada devreye girerek NİV hedefini aşmasına rağmen piyasadaki gelişmeleri önleme konusunda geç kalındı.

Hazine, iç piyasalarda mali kesimde yaşanan daralmadan dolayı; giderek artan borçlanma ihtiyacının azalması yanında, dış piyasalardan borçlanma imkanı daralmıştı. Hazine dış piyasalara ihrac ettiği tahvillerin faizlerini yükseltme eğilimine girdi. Böylece, Türkiye'nin uluslararası piyasalardan borçlanma imkanı

¹⁰⁸ Cem Doğan, a.g.e., s. 62.

daraldı. Kriz ile ilgili gerek yurt içindeki ve gerekse yurt dışındaki çevrelerin değerlendirmelerine bakıldığında farklı değerlendirmeler bulunmakta, krizin ortaya çıkışını Merkez Bankasına bağlamışlardı. Bunun yanında yapısal önlemlerin gecikmesi ve gelecek hakkındaki beklentilerin olumsuz olmasına bağlayanlar, kur çıkışı sistemi nedeniyle cari işlemler açığının hızla büyümesinden ortaya çıktığını öne sürenler ve bankacılık sisteminin zayıflığına bağlayanlarda bulunuyordu. Ticari sektördeki iflasların artması, bankaların ticari müşterilerinin borçlarını geri ödemelerini azaltarak, bankaların iflas etmelerine neden olmaktaydı. Banka iflasları finansal sistemi zayıflatmakta ve sermaye çıkışını artırmaktadır. Bu süreç sonunda tüm reel sektör olumsuz etkilenmekte ve kriz derinleşebilmektedir. IMF'nin destek programları Kore, Tayland ve Endonezya'da beklenildiği gibi güvenin oluşmasında etkili olamadı. Politikacılarının tereddütlerinin oluşması seçmen kaygılarını da beraberinde getiriyordu.

4.3 2001 Şubat Krizi

Türkiye'de 2001 Şubat krizi, adeta göstere göstere geldi. Kriz gelmeden kendisini hissettirmişti. Türkiye'de kronik hale gelen enflasyon, yüksek ve dalgalı faiz oranları ve giderek artan iç borç yükü şeklinde biçimlenen makro ekonomik istikrarsızlığın giderilmesi için 1990'lı yıllarda beş kez istikrar programının uygulanması sonucu, yüksek enflasyon ve faiz düzeylerinin kararlı bir şekilde düşürülmesi mümkün olamadı. Yüksek enflasyon seviyesinin kabullenildiği bu ortamda tarımsal destekleme sistemi, sağlık ve emeklilik sistemi, KİT'lerin finansman ihtiyacı, bütçe dışı fonlarda ölçünün kaçırılması gibi sorunlar ihmal edildi. Türkiye'nin Şubat 2001 finansal krizi, beklenmedik ölçülerde bir ekonomik daralmayla sonuçlanmasının ötesinde, ülkenin orta vadeli perspektifini değiştiren çok boyutlu yeni koşulları da beraberinde getirdi. 2001 yılında büyük ölçekli sermaye çıkışının olumsuz etkilerini kontrol altına almak ve krizin maliyetini hafifletmek amacıyla, geniş kapsamlı uluslararası mali destek sağlandı. Ekonominin mali ve kurumsal yapısındaki zaafıların giderilmesi için gerekli düzenlemelerin uluslararası desteğin ön gördüğü doğrultularda şekillendirildiği ve hayata geçirilmeye çalışıldığı bir ortam oluştu.

2001 Şubat krizinde IMF, Türkiye'ye dalgalı kura geçmesi kaydıyla yeniden destek verdi. 2001 yılının Eylül ayına gelindiğinde IMF, Türkiye'yi ağır bir dille eleştiriyor ve gereken reformları yapmadığı için çerçeve anlaşmasının son iki taksidini zamanında serbest bırakmayarak, bloke etmiş bulunuyordu. Tam bu sıralarda 11 Eylül olayı vuku buldu. Birdenbire Türkiye'nin stratejik önemi ortaya çıktı. Amerikan yönetimi Türkiye'ye yönelik eleştirileri bir kenara bırakarak Türkiye'yi övmeye başladı. Hemen ardından IMF, Türkiye'yi üzerine düşenleri yapan bir ekonomi olarak lanse etmeye başladı. Bu yaklaşımın ardından da Türkiye ile 18. çerçeve anlaşması yapıldı. Türkiye'ye yönelik destek muslukları açıldı. IMF, bağımsızlığını tümüyle yitirmiş ve Amerikan yönetiminin bir departmanı haline geldiği aşıkardır. Bütün dünyadaki Merkez Bankalarının bağımsız olması gerektiğini savunan IMF, ne yazık ki artık kendisi bağımsız değildi.¹⁰⁹

4.3.1 Krizin Nedenleri ve Sonuçları

Türkiye'de 24 Ocak 1980'den sonra ikinci büyük ekonomik kriz, 2001 yılı başlarında yaşandı. 2000 yılının Kasım ayında mali piyasalar yeni bir krizle karşılaştı. Türk ekonomisinde derin izler bırakan ve etkisini uzun süre hissettiren 2001 krizi, tüm bankacılık sisteminde güven kaybına, birkaç bankadaki portföy kayıplarından ve likidite problemlerinden kaynaklanmaktaydı.

Ekonominin dar boğaza düşmemesi için; faiz oranları ve döviz kurlarının serbest piyasa tarafından belirlenmesi, sermaye piyasasının geliştirilmesi, yabancı sermaye hareketine yönelik engellerin kaldırılması ve ithalat-ihracat rejimlerinin serbestleştirilmesi olarak sıralanabilir. Kamu sektörünün finansman dengesi kurulamamış, etkin olmayan özelleştirme uygulamalarına devam edilerek; devlete yük olan KİT'lerde gerekli restorasyonlar yapılamadığından hazinenin açık vermesine neden oldu. Kamu finansman dengesinin kurulamaması nedeniyle iç ve dış borç ihtiyacı arttı. Artan iç ve dış borç faiz oranlarının sürekli olarak artmasıyla

¹⁰⁹ Mahfi Eğilmez, **IMF, Dünya Bankası ve Türkiye**, Ankara: Finans Dünyası Yayınları, 2003, s.131.

devlet bütçesinde borç, anapara ve faiz ödemelerinin büyük boyutlara ulaşmasına yol açtı.¹¹⁰

2001 yılının göstergelerine bakıldığında ekonomideki daralmanın boyutları daha iyi anlaşılırken, krizin derinleşmesinin önlenmesi ve aşılması yönünde somut adımlarında atıldığı görülüyor. Mayıs 2001’de uygulamasına başlanılan ekonomik program çerçevesinde, kamu finansmanından ve banka sisteminde düzeltmelere öncelik verilmesi, serbest kur rejiminde devamlılığın sağlanması gibi yapısal nitelikli çok sayıda yeni düzenleme, Türkiye’de krizin kontrol altında olduğu yönünde değerlendirmeleri olanaklı kılıyor.

Bütçe gelirlerinin düşmesi ve bütçe giderlerinin yükselmesi sonucunda bütçe açığının ve dolayısıyla Hazine’nin borçlanma gereğinin artması karşısında hazine vergileri arttırarak, iç borçlanmanın yerine; vergi gelirlerini ikame etmek ve dış borçlanmayı arttırma arayışına girdi. Bu arayışlar sürerken 20 Şubat 2001 tarihli Milli Güvenlik Kurulu (MGK) toplantısında yaşanan gelişmeler sonucu, piyasalarda siyasal güvenin kaybolmasından dolayı yeni bir kriz ortamı ortaya çıktı.¹¹¹

Kasım krizinde Türkiye’de dövize yönelen yoğun talep; yüksek faiz politikası ve hızlı döviz çıkışı karşısında IMF’nin 7,5 milyar dolarlık ek kredisi ile aşılabildi. Ancak MGK toplantısı sonrasında ortaya çıkan gelişmeler karşısında tekrar dövize olan talebin hızlanması üzerine, dövize hücum sürecinde Merkez Bankasına gelen döviz talebi 7,6 milyar dolara ulaşarak, bankalar tarafından bu kadar yüksek hacimli döviz yurt dışındaki muhabir bankalara gönderilerek sistemdeki risklerini kapattılar. Dövize yönelen yoğun talep karşısında hükümetin yaptığı uzun süreli toplantıdan sonra döviz kurunun serbest dalgalanmaya bırakıldığı açıklaması yapıldı. Yapılan açıklamalardan çok hızlı etkilenen borsa, krizin başlamasından itibaren 3 gün içerisinde tarihinde görülmemiş kayıplar yaşaması, piyasalarda güven ortamı kaybetti. Hisselerde üç gün içerisinde ortaya çıkan değer kaybı %29,4’e ulaşması, şirketlerin piyasa değerini aynı süreçte 1/3 oranında gerilettiler.¹¹²

Siyasal, sosyal ve ekonomik serbestlikler birbirine bağlıdır. Uluslararası ekonomide serbestlik olmadan siyasal ve sosyal özgürlük de tesis edilemez.

¹¹⁰ Hasan Şahin, a.g.e., s. 203-204.

¹¹¹ Hasan Şahin, a.g.e., s. 205.

¹¹² Cem Doğan, a.g.e., s. 64.

Günümüz dünyasında güçlü devletler düzenli ve kalıcı pazarlar sağlama ve buradaki egemenliklerini sürdürmek için birlikler ve bloklar oluşturmaktalar. Bu gerçeği göz ardı etmek, bazı devletlerin iç ve özellikle dış politikalarını kendi idareleri altında yürütemeyecekleri sonucunu doğurmakta. Bu gerçeğe inatla karşı koyanlar çağımızda artık sıcak savaşın yerini almış olan, ekonomik savaşın mağduru olacaklardır. Gerçek demokratik, çağdaş hukuk uygulayan devletler de ekonomik potansiyeli belirleyen hükümetlerin uygulamakta olduğu iktisat politikalarıdır. Türkiye'nin bu acı tablodan kurtulabilmesinin tek yolu önce siyasi istikrarın düzene girmesi ve daha sonra da ekonomik kurtuluş başarısını elde etmekten geçer. Buda Türkiye'yi bu duruma getiren sistemin içinden beslenen tekелci rant ekonomisi unsurlarını ve bilgisiz siyasi uzantılarının bertaraf edilmesine bağlıdır.

4.4 Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı

Türkiye ekonomisi 1990'lı yıllardan itibaren sıklaştan aralıklarla ekonomik krizlerle karşı karşıya kalmaktadır. Yaşanan bu krizlerde dışsal etkenlerin de rolü olmakla beraber krizlerin başlıca nedenleri: (i) sürdürülemez bir iç borç dinamiğinin oluşması, (ii) başta kamu bankaları olmak üzere mali sistemdeki sağlıksız yapının ve diğer yapısal sorunların kalıcı bir çözüme kavuşturulamamış olmasıdır. Mali sektörün sağlıklı bir yapıya kavuşturulması için öz kaynaklarının artırılması, yasal düzenlemelerin uluslararası standartlara uyumundaki eksikliklerin giderilmesi ve şeffaflığın sağlanması yönünde çalışmaların hızla sürdürülmesi ihtiyacı devam etmektedir. 2000 yılı başında enflasyonu düşürmek ve ekonomide büyüme ortamını yeniden sağlamak amacıyla kapsamlı bir program olarak hükümet tarafından IMF ve Dünya Bankası desteği ile Kemal Derviş öncülüğünde 15 Nisan 2001 tarihinde "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı" açıklandı. Program kapsamında sıkı maliye politikası uygulanması ve kapsamlı yapısal reformların hayata geçirilmesinin yanı sıra, enflasyonist beklentileri hızla aşağıya çekmek için döviz kurları hedeflenen enflasyona göre belirlenerek, önceden açıklanmış ve para politikası likidite genişlemesini yabancı kaynak girişine bağlayan bir çerçeveye oturtuldu.¹¹³

¹¹³ **Türkiye'nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı Hedefler, Politikalar ve Uygulamalar**, T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Mayıs 2001, s.1-9.

Programın uygulanmaya konulmasıyla birlikte faiz oranları beklentilerin üzerinde hızla gerilemiş, enflasyon önemli ölçüde yavaşlamış, üretim ve iç talep canlanmaya başlamıştı. Enflasyonun programda öngörüldüğü hızla düşmemesi sonucunda, TL'nin beklenenin üzerinde reel değer kazanması, iç talepte görülen hızlı canlanma, ham petrol, doğal gaz gibi enerji fiyatlarındaki artış ve Euro/\$ paritesindeki gelişmeler sonucunda 2000 yılında cari işlemler açığı öngörülen düzeyin önemli ölçüde üzerine çıktı. Bu gelişme iç ve dış piyasalarda mevcut kur sisteminin sürdürülebilirliği ve cari işlemler açığının finansmanı konusundaki endişeleri artırdı. Krizin daha da derinleşmesini önlemek amacıyla Kasım ve Aralık aylarında bir dizi önlem alındı. Yapısal reformların hızlandırılması kararlaştırılmış ve yürütülmekte olan çerçeve anlaşmasının 7,5 milyar dolar tutarında Ek Rezerv Kolaylığı ile desteklenmesi yönünde IMF ile anlaşma sağlandı. Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri, bankacılık sektörünün içinde bulunduğu sorunları daha da ağırlaştırarak, yeni sorunları ortaya çıkardı. Bankacılık sektörü Kasım Krizi sonrasında faiz riski, Şubat krizi sonrasında ise hem faiz hem de kur riski sonucu önemli kayıplarla karşı karşıya kaldı. Başta kamu bankaları olmak üzere, bankacılık sisteminin yeniden yapılandırılması için ihtiyaç duyulan kaynaklar kamu maliyesi üzerine önemli bir yük getirmiş bulunmaktaydı. Yaşanan krizler; faizlerde ve enflasyonda artış, döviz kurlarındaki dalgalanmayla birlikte tüm ekonomide bir belirsizlik ortamına yol açtı. Bu durum, reel sektörü de çok olumsuz etkiledi. Mali sektörde yaşanan sıkıntılar reel kesime yeni kredi imkanını ortadan kaldırırken, reel kesimin kredi geri ödemelerinde de önemli sorunlara yol açmaktaydı.¹¹⁴

Uluslararası gelişmeler ve IMF, istikrar programları incelendiğinde finansal krizlerin yaşanmasından sonra uygulanan istikrar programlarının temel hedefi dış dengeyi sağlamak, döviz çıkışlarını durdurmak ve döviz kurundaki büyük sıçramaları engellemek için sıkı para politikasına bağlı olarak reel faiz politikasına paralel, sıkı maliye politikasının gerekli olduğu vurgulanmaktadır. Dolayısıyla bu tür daraltıcı politikaların iç talepte gerileme ve ekonomide küçülme meydana getireceği kabul edilmektedir. 15 Nisan 2001 tarihinde açıklanan GEG'in IMF ile yapılan çerçeve anlaşması ile birlikte para programı ve döviz kuru politikası da belirlendi. Yapılan bu

¹¹⁴ **Türkiye'nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı Hedefler, Politikalar ve Uygulamalar**, T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Mayıs 2001, s.9-11.

açıklamadan sonra piyasalara güven gelmesiyle, piyasalar yavaş yavaş hareketlenmeye başladı. Ekonomik istikrar programına kalınan noktadan yeniden devam edileceği vurgulanmış, makro ekonomik hedefler revize edildi. Kasım 2000 ve hemen ardından gelen Şubat 2001 krizlerinin para piyasalarındaki yansımaları faiz oranları ve döviz kurlarının artışı ile kendisini gösterdi. Şubat 2001’de yaşanan kriz ile Merkez Bankasının döviz rezervleri geriledi. 21 Şubatta döviz kuru dalgalanmaya bırakıldı. Böylece Kasım ayında kesintiye uğrayan enflasyonu düşürme programının da sonuna gelindi. IMF’nin bu krizlerdeki önemli hatası bankacılık reformu ile ilgili önlemlerin yavaş ve yumuşak bir geçişi gerektirdiğinin dikkate alınamamasıydı. Radikal önlemler sistemde çöküntüyü ve paniği hızlandırdı.

Yeni istikrar programının temel amacı dalgalı kur politikasına geçilmesinden sonra ortaya çıkabilecek güven bunalımının aşılması ve istikrarsızlığın önlenerek kamu mali disiplininin sağlanması olarak belirlendi. Ekonomide yeniden yapılanma anlayışı çerçevesinde hazırlanan istikrar programına siyasi olarak tam destek verilmesi, kaynak tahsisi sürecinde şeffaflık ve hesap verilebilirliğin sağlanması, rasyonel olmayan müdahalelerin geri dönüş olmayacak şekilde önlenmesi, iyi yönetim ve yolsuzlukla mücadelenin güçlendirilmesi hedeflendi.¹¹⁵

GEG’in, genel stratejisi üç aşamayla özetlenebilir: Birincisi, finansal piyasalardaki belirsizliği azaltmak, ikincisi para ve döviz piyasalarında istikrarı sağlamak, son olarak da makro ekonomik dengelerin kurulması için önlemler alınmasını öngörmüştü. Programın amaçlarından biri kamu maliyesindeki uyumun uzun vadeli sürdürülebilirliğini sağlamak ve kamu sektörü idaresinin etkinliğini artırmaktı. Bu anlamda bütçe disiplini ve gelir kaynaklarını artırmaya yönelik düzenlemeler getirildi. Edinilen yeni kaynakların sosyal adaletin desteklenmesi ve borç stokunun azaltılması için kullanılması kararlaştırıldı. Bu kapsam çerçevesinde vergi kaçakçılığı ile savaşmak ve vergi yükünün eşit dağıtılmasını sağlamak amacıyla, vergi numarasının kullanımının yaygınlaştırılmasını öngören vergi düzenlemeleri getirildi.¹¹⁶

¹¹⁵ Mustafa Sakal, **Türkiye’de Mali Disiplin Sorunu**, Ankara: Gazi Kitabevi, 2003, s. 230.

¹¹⁶ Sadi Uzunoğlu, a.g.e., s. 69.

Söz konusu makro ekonomik hedeflerin üçlü bir yaklaşım içerisinde gerçekleştirileceği vurgulanan programda, bankacılık kesiminde de ciddi reformların yapılacağına dikkat çekilmektedir. Bankacılık sektöründe özellikle devalüasyonun etkisiyle ortaya çıkan mali bozulmanın düzeltilmesi ve ekonomi yönetiminin şeffaflığının ve özel sektörün ekonominin yeniden yapılandırılması sürecindeki rolünün geliştirilmesine yönelik, yapısal politikalar düzenlenmesi hedeflendi. Finansal istikrarı sağlamaya ve enflasyonla mücadeleye devam edilmesine ilişkin maliye ve para politikaları, makro ekonomik istikrar, büyüme ve toplumun en muhtaç kesimlerini koruma hedefleri ile örtüşen ücret ve maaş politikaları oluşturulması yönünde sosyal diyalogun geliştirilmesi hedeflendi.

Tüm kamu bankaları ve TMSF bünyesindeki bankalar uygulayabilecekleri vadelere ilişkin yön verici ilkelere ve değişik vadelerde uygulayabilecekleri ortak mevduat faizlerine uymakla yükümlü olacaklardı. Ziraat Bankası ve Halk Bankasının da gelecekte karlı olmalarının sağlanması amacıyla, finansal ve işlevsel olarak yeniden yapılandırma işlemi gerçekleştirilecekti. Ödeme gücü kalmamış durumdaki Emlak Bankası'nın bankacılık lisansı iptal edilecek yükümlülükleri ile bazı varlıkları Ziraat Bankası'na devredilmesini öngörüyordu.¹¹⁷

Enflasyonla mücadelede Merkez Bankasının; para politikası ve maliye politikası uygulamaları çerçevesinde enflasyon hedeflemesi sistemine geçilecek, buna ilişkin para programı önceden açıklanacaktır. Merkez Bankası tarafından piyasalara döviz satılması işlemi döviz kurunu belli bir seviyede dengelemek amacıyla değil, menkul kıymetler piyasasında istikrarın sağlanması ve faiz oranlarının hızlı bir şekilde düşürülmesi amacını taşımaktaydı. TL'nin dış destek seviyesi sayesinde bir ölçüde güçleneceği, döviz kurunun talep ve arz doğrultusunda piyasa tarafından belirlenmeye devam edileceği önemle vurgulandı. Bununla birlikte mevcut enflasyon oranı ve gerçekleşen büyüme oranları ile bu sorunların çözülmesi pek mümkün görülmemekteydi. Bu açıdan nihai kararı verecek olan politikacılar olacağına göre bahsedilen politikalardan birini veya birkaçını birlikte seçmeleri durumunda istikrarın yakalanması ve borçlanma sorununa bir çözüm bulunması mümkün olabilir.¹¹⁸ Ele alınan dönem itibarıyla borçlanma politikasının

¹¹⁷ Sadi Uzunoğlu, a.g.e., s. 74.

¹¹⁸ Meliha Ener, a.g.e., s. 131.

sürdürülemez boyutta olduğu, buna bağlı olarak kamu açıkları, kamu kesimi borçlanma gereği ve maliye politikası uygulamalarının sürdürülemez nitelik taşıdığı görülmektedir. Bu açıdan maliye politikası stratejisinin değiştirilmesi gerektiği anlaşılmaktaydı. Bu anlamda kısa dönem ve uzun dönem stratejileri açısından maliye politikasına ilişkin tedbirlerin belirlenmesi ve bunun kararlı bir biçimde uygulamaya konulması gerekmektedir.

IMF'ye verilen taahhütler çerçevesinde, 6. ve 7. gözden geçirmenin gerçekleşmesi için ön koşul olarak görüldü. Tüm kamu bankaları ve TMSF bünyesindeki bankalar, uygulayabilecekleri vadelere ilişkin yön verici ilkelere ve değişik vadelerde uygulayabilecekleri ortak mevduat faizlerine uymakla yükümlü olacaklardı.¹¹⁹ Enflasyonla mücadelede Merkez Bankasının, para politikası ve maliye politikası uygulamaları çerçevesinde enflasyon hedeflemesi sistemine geçilerek buna ilişkin para programı açıklandı. Kronik yüksek enflasyon ve kamu açıkları Türkiye'nin potansiyelini tam olarak kullanmasını ve atılım yapmasının önünde önemli bir engel oluşturuyordu. Türkiye, yapısal reformlar gerçekleştirerek enflasyonu tek haneli rakamlara kalıcı olarak indirmek, kamu açıklarını sürdürülebilir düzeyde tutmak ve ilgili diğer kriterleri sağlayarak Avrupa Birliği'ne üyelik için gereken yükümlülükleri yerine getirmiş olacaktı.¹²⁰

Kasım 2002'de AK Parti hükümetin iktidara gelmesi ile birlikte, yatırımcıların ülkeye yönelik güveninin tesisi sağlanmış ve uluslararası piyasalardan kaynak temin edilmeye başlandı. Diğer yandan Ocak 2003'te hükümet tarafından hazırlanan "Acil Eylem Planı"nda, kurumsal yapılanmaya ilişkin eylemler ve kamu yönetimi alanında önemli reformlara yer verildi. Ekim 2003'te bu plan, harcamacı kuruluşlardan alınacak öneriler doğrultusunda yeniden revize edilerek, kurumsal yapılanmaya ilişkin eylemlerin 6 ay süreyle uzatılması Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) tarafından uygun görüldü. 59. Hükümetin Programında belirlenen ekonomik programda bazı yasal düzenlemeler yapılmış ve ülkede ekonomik istikrar tesis edilmeye çalışıldı. Bu kapsamda, özelleştirme çalışmalarına hız verilerek (Tekel, Telekom, Şeker Fabrikaları, Enerji Sektörü), yabancı sermayenin Türkiye'ye gelmesi

¹¹⁹ Sadi Uzunoğlu, a.g.e., s. 74.

¹²⁰ **Türkiye'nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı Hedefler, Politikalar ve Uygulamalar**, T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Mayıs 2001, s. 30.

ve yatırım ortamının iyileştirilmesi için ön hazırlıklar başlatılmış ve bankacılık sektörünün sorunları giderilmeye çalışıldı.¹²¹

Uluslararası yatırım kuruluşları özellikle Türkiye'de yaşanan krizin Arjantin'de yaşanan krize benzer nitelik arz ettiği dolayısıyla bundan sonra çok daha derin ve uzun sürebilecek bir istikrar programı uygulanması gereği üzerinde durmuşlardı. Bu program öncelikle bankacılık sektörüne reformların yapılmasını öngörmektedir. Bu programla birlikte Türk Ekonomisinin yapısal sorunları olduğu kabul edilerek bu sorunların üstesinden gelinmeden kalıcı büyümenin sağlanamayacağı ve enflasyonist süreçten çıkılamayacağı kabul edildi.

4.5 Krizleri Değerlendirme ve Çözüm Önerileri

Dış borcu fazla olan ülkelerin, karar mekanizması, bağımsız hareket etmekte zorlanırlar. Dış çevreler için önemli olan dış borç seviyesinin sürdürülebilir olmasıdır. Bütün bu sıkıntılardan kurtulup krizlerin aşılabilmesi için öncelikle yapılması gerekenler şu şekilde özetlenebilir: Siyasi iktidar güven ve istikrar sağlamada temel unsur olmalıdır. Devletin gelirler politikası kadar giderler politikası da olmalı. Devlet kesiminde ileri sanayi toplumlarında bile görülmeyen harcama kalemleri ve israf ortadan kaldırılmalıdır. Yani sürekli gündeme getirilen tasarruf politikaları gerçekten uygulanmalı. Orta vadede seçim ve partiler kanunu değiştirilmeli, lüks ithalata ek vergi getirilmelidir. Mirasyedi bir anlayışla özelleştirme yapılmamalı, ekonomik mantık ve yasalara uygun hareket edilmeli. Yazılı ve görsel basın sosyal sorumluluk anlayışıyla hareket edebilmeli, basının basın dışı amaçlar için kullanılması yasal düzenlemelerle önlenmelidir. Kural dışılık teşvik edilmemeli, her alanda ahlaki değerlere saygı gösterilmelidir. Yolsuzlukların üzerine cesaretle gidilmeye devam edilmelidir. Her alanda şeffaflığa uyulmalı, GSMH'nın önemli bir bölümünü teşkil eden kayıt dışı ekonomi kayıt içine alınmalıdır.

4.5.1 Piyasalarda Güven Ortamının Sağlanması

Ekonomik krizlerin ortaya çıkardığı şiddetli güvensizlik ortamının yok edilmesi gerekmektedir. Güvensizlik ortamı mal ve hizmet piyasalarında vadeli ticari

¹²¹ Mustafa Sakal, a.g.e., s. 236.

işlemlerin büyük ölçüde azalmasına yol açar. Ticaret genel olarak peşin satışlardan çok vadeli satışlar ile gerçekleştirilmektedir. Bu sebeple kriz ortamında piyasalar kilitlenir. Bu ortamı yok etmek için acilen yapılması gereken, toplumsal güven ortamının tesis edilmesi, bunun için de öncelikle yeniden yapılanmaya yönelik köklü çözümler içeren yasal düzenlemelerin yapılması gerekmektedir. Bunlar yapılırsa toplumsal güven ortamı sağlanır ve siyasete karşı oluşan güvensizlik de yok edilir.

4.5.2 Piyasaları Canlandıracak Önlemlerin Alınması

Piyasalarda oluşan durgunluk ortamının yok edilmesi için piyasaları harekete geçirici bir takım mekanizmaların çalıştırılması gerekmektedir. Burada en iyi mekanizma vergisel nitelikli bir düzenlemedir. KDV ve diğer vergilerde kısa dönemde yapılacak indirim piyasaları canlandıracaktır. Bu aynı zamanda vergi gelirlerini de artırıcı bir önlem olacaktır. Yüksek vergiler mükellefleri vergi kaçırmaya zorlamaktadır.

4.5.3 Açık ve Rekabetçi Piyasa Yapılarının Geliştirilmesi

Piyasalar firmaların daha eşit şartlarda rekabet etmesini sağlayacak şekilde düzenlenmelidir. Bu tür bir piyasa yapılanması uyumlaştırılmış bir vergi sistemini ve tüm Türkiye'yi kapsayan şeffaf, kolaylıkla erişilebilir bir bilgi ağını gerektirmektedir. Uyumlaştırılmış bir vergi sistemini gerçekleştirmek zor olmakla beraber, vergi tabanını genişletecek ve kayıt dışılığı cazip olmaktan çıkarmak için önlemler alınmalı. Şeffaf, erişilebilir bilgi ağı oluşturmak için de bir merkez oluşturulabilir. Bilgi merkezi aracılığıyla firmalar sektörel gelişmeler, ihaleler, finansal yorumlar, makro-ekonomik veriler, ihracat fırsatları, döviz kurları, faiz oranları ve teknolojik gelişmeler hakkında bilgi sahibi olacaktır. Ayrıca, bu bilgi merkezlerinde firmaların e-ticaret yoluyla küresel piyasalara girişi kolaylaşacaktır.¹²²

4.5.4 Maliyetlerin Düşürülmesi

Türk ekonomisinin en önemli sorunlarından birisi olan yüksek maliyet ve verimsizlik konularında acilen çalışmaların başlatılması gerekmektedir. Özellikle imalat sektörünün yükselen maliyetleri enflasyon üzerine de uyarıcı bir etki

¹²² Mustafa Sakal, a.g.e., s. 238.

yapmaktadır. Çinin dünya ekonomisine entegre olması ile birlikte maliyetlerin bir an önce hükümet tarafından düşürülmesi gerekir.

Bu bakımdan maliyetleri kontrol altına almak ve verimliliği artırmak için toplam kalite yönetimi ve profesyonel işletmecilik konularında işletmelerin kendilerini geliştirmeleri ve buna göre yeniden yapılanmaları gerekmektedir. Böylelikle krizlerden olumlu sonuçların çıkması sağlanabilir. Ekonomi sorunlarının ve zayıflıklarının belirlenmesi, değişikliklere karşı uyum sağlayabilme yeteneği, örgüt olarak hareket edebilme gücü gibi konularda krizlerden olumlu sonuç çıkarılabilir.¹²³

Maliyet kontrolü konusunda Devletin önemli görevleri bulunmaktadır. Sektörlerin maliyetleri üzerinde en önemli etkenlerden birisi olan yüksek enerji fiyatları konusunda önlemler alınmalıdır. Enerji ise Türkiye’de diğer ülkelere göre çok pahalıdır. AB’ye tam üyelik sürecinde gerçekleştirilmeye çalışılan uyum çalışmaları çerçevesinde elektrik fiyatları konusunda Avrupa normları kabul edilmeli, enerji fiyatları Avrupa seviyesine indirilmelidir. Elektrik fiyatlarındaki yüksekliğin sebebi ek olarak tahsil edilen fon ve vergilerdir. Ülke sanayisinin üzerinde büyük bir yük teşkil eden elektrik faturaları üzerinden %3,5 oranında tahsil edilen TRT ve %8 Hazine payı, %1 Enerji Fonu ve bütün bunların üzerinden %5 oranında hesaplanarak tahsil edilen Belediye Tüketim Vergisi’nin kaldırılması gerekmektedir.¹²⁴ Diğer taraftan vergi kazanç üzerinden ya da tüketim üzerinden tahsil edilir. Bu tanıma aykırı olarak ve hiçbir vergi ilkesiyle bağdaşmamakla birlikte yukarıda sayılan vergilerin üzerinden Katma Değer Vergisi hesaplanmaktadır. KDV’nin sadece gerçek elektrik enerjisi tüketim bedeli üzerinden hesaplanarak alınması gerekmektedir.

4.5.5 Kriz Yönetiminin Benimsenmesi

Kriz Türkiye’de ve dünyada ara ara yaşanan bir olgudur. Krizlerin önüne geçilmesi de bazen mümkün olmamaktadır. Dolayısıyla ülke ekonomisi üzerinde geçici veya kalıcı etkiler oluşturan krizlere karşı kendisini koruması için “kriz

¹²³ Mustafa Sakal, a.g.e., s. 242.

¹²⁴ Mustafa Sakal, a.g.e., s. 244.

yönetimi” konusunda daha duyarlı bir yapıya kavuşması gerekmektedir. Kriz yönetimi kapsamında krize yönelik uyarı sinyallerinin alınması, hazırlık, korunma ve krizi dengeleme konularında hükümetin ekonomiye müdahale etmesi gerekmektedir. Krizden kaçma olanağının olmaması, krizden en az etkiyle kurtulabilme yöntemlerinin geliştirilmesini zorunlu kılmaktadır.

4.5.6 KOBİ’lerin Kurulmasını ve Geliştirilmesini Teşvik Edici Önlemler

Girişimcilere altyapı ve danışmanlık hizmeti veren teknoparklar artırılarak tüm yurttaki Küçük ve Orta Boy İşletmelerin (KOBİ) projelerinin hayata geçirilmesine destek olunmalıdır. Bu yolda üniversiteler ile işbirliğine gidilerek faaliyetlerdeki teknoparklar daha işlevsel kılınmalı, faaliyete geçecek olanlar ise hızlandırılmalıdır. Araştırma Geliştirme (Ar-Ge) hizmetlerine gerekli fonlar sağlanmalı ve rekabet üstünlüğü sağlayan buluşlar mutlaka ödüllendirilmelidir.¹²⁵

4.5.7 Bürokratik Engellerin Kaldırılması

Karmaşık bürokrasi ve finansman yetersizliği işletme kurmada girişimcinin ilk başta karşılaştığı engellerdir. Bu tür engeller küçük girişimcinin risk almaktan ve yenilik yapmaktan kaçınmasına yol açmaktadır. Bu bağlamda Türkiye’de KOBİ’lerin gerek kuruluşları gerekse faaliyetleri sırasında karşılaştıkları bürokratik engeller tespit edilerek bir an önce ortadan kaldırılmalıdır. Finansman yetersizliğinin giderilmesi için KOBİ’lere ekonomideki ağırlıklarına paralel kredilerden pay verilmelidir.¹²⁶ Türkiye’de KOBİ’ler arasında “birlikten güç doğar” anlayışından hareketle ortaklıkların işbirliği anlaşmalarının ve ticari birleşmelerin teşvik edilmesi gereklidir. KOBİ’ler ile üniversiteler arasında işbirliğine gidilmelidir. Bu işbirliği çerçevesinde KOBİ’lerin yönetimle ilgili sorunlarına çözüm bulunmalıdır. KOBİ yöneticilerine yönetim, planlama, organizasyon, üretim, pazarlama, finansman, personel, Ar-Ge konularında eğitim seminerleri ve kursları düzenlenmelidir.

¹²⁵ Hüsnü Erkan, **Bilgi Toplumu ve Ekonomik Gelişme**, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1997, s. 326.

¹²⁶ Hüsnü Erkan, a.g.e., s. 330.

4.6 Adalet ve Kalkınma Partisi İktidarı ve IMF İlişkileri

II. Dünya Savaşı sonrasında yıkılan ülkelere yardım etmek amacıyla birçok fon ve birlik kuruldu. IMF, bu birliklerden biri olarak gözümüze çarpmaktadır. Yıkılan ülke ekonomilerini canlandırmak için onlara yardım eden ve ekonomik danışmanlık hizmeti veren uluslararası özerk bir kuruluştur. Dünya Bankası ile ortak bir politika belirleyerek özellikle üçüncü dünya ülkeleri ve zayıf ekonomiye sahip AGÜ'lerin müşteri grubunu oluşturduğu IMF, Türkiye ile de uzun zamandır ilişki içerisinde. Türkiye'de iç politika malzemesi olarak gördüğümüz IMF, uygulattığı ekonomi programlarıyla ilişkide bulunduğu ülkelere başarılı olduğu söylenemez. Türkiye hamaset politikalarının yürürlükte olduğu bir siyasi arenada senelerce ekonomik verilerin halktan gizlendiği, boş vaatlerle ya da popülist politikalarla yönlendirildiği bir dönemi uzun bir süre yaşadı. Bu dönemde uygulanan mali politika; verimsiz yatırımlar için alınan dış borçlar, koalisyon hükümetleriyle gelen istikrarsız programlar ve bu istikrarsızlık yüzünden uygulanan seçim ekonomileri, çalışmayan KİT'ler ve coğrafi konumun getirdiği şanslardan yararlanılmaması sonucunda büyük bir dış borcun altına girmiş olundu. Borcu borçla kapatma stratejisi de yarar sağlamayınca ülke kendini IMF'nin ellerine bıraktı. Türkiye bulunduğu durumdan IMF'den seçim meydanlarında söylendiği gibi kolay kurtulamaz. Kaldı ki burada tek suçlu da IMF değildir. Popülist politikalar güden hükümetler ve siyasetçiler seçim yatırımı amacıyla birçok gerekli karar ve uygulamalardan kaçınmaktadır. Türkiye ise daha doğrusu politikacıları sıkıştıkları yerde IMF'yi günah keçisi olarak ortaya atarak var olan oylarını korumaya çalışmaktalar. Bugün hükümetlerin ellerinden gelen her şeyi yaptığını söylemek ise yanlış olur. Genel olarak onların daha kısa dönemli problemlere takılıp, uzun dönemli problemlerden ve reformlardan kaçındıkları söylenebilir.

Genelde IMF'nin üye ülkelerle ilişkilerinde iki önemli yanıştan söz edilmektedir. Birinci büyük yanlış, bütçe açıklarından korunmak için vergilerin arttırılıp harcamaların kısılması, ikincisi de yardım edilecek ekonomide mali yardımın bir ön koşulu olarak yapısal reformlar yani para ve maliye politikalarını bir hayli aşan değişimler talep etmesidir. Oysaki IMF'nin bu isteği her ülkenin mevcut konumuna uygun düşmemektedir. Örneğin Tayland, Kore ve Endonezya IMF ile

anlaşmaya çağrıldığında kendilerine önemli ölçüde tasarruf talebinde bulunulmuştu. IMF'nin bütçe açıklarını gidermeye yönelik bu çabaları bu ülkelerin ekonomileri açısından oldukça başarısız sonuçlar doğurdu. Çünkü talep düşmüş, durgunluk derinleşmiş, istekler tutturulamadığında ise gereksiz yere işlemler kontrolden çıktı havası yayılarak piyasaların paniğini daha da arttıran bir gelişmeye neden oldu. Yine mali yapıları bozulan bankaların kapatılması da mali piyasalardaki krizin derinliğini arttırdı.

Ülkenin yaşadığı bu sorunlara yakından bakıldığında, istikrarsızlığın temelinde yapısal bazı özelliklerin bulunduğu görülmektedir. Bu yapısal sorunlara el atılmadan günü kurtarmaya yönelik hiç bir çözüm kalıcı olamayacaktır. İşte bu sebeple, IMF tarafından da desteklenen bir Enflasyonla Mücadele ve Ekonomik İstikrar Programı 2000 yılı başından itibaren yürürlüğe konularak, 2000 yılının Kasım ayı sonuna kadar program kapsamında öngörülen para, maliye politikaları ve yapısal reformlar başarı ile sürdürüldü.¹²⁷ Atılan bu adımlar ekonominin istikrarı için şart olan siyasi iktidar, Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) tarafından da özenle uygulanmaya çalışıldı.

Krizlerden sonra başta kamu bankaları olmak üzere bankacılık sisteminin yeniden yapılandırılması için ihtiyaç duyulan kaynaklar kamu maliyesi üzerine önemli bir yük getirdi. Mali kesimin içinde bulunduğu durum, dış borçlanma imkanlarındaki daralma, hızla yükselen faizler, kamunun iç borçlarını çevirebilme kabiliyetini önemli ölçüde daralttı. Bu durumla karşılaşan AK Partinin ekonomi yönetiminin önünde üç seçenek vardı.¹²⁸

1- Borcu para basarak ödemek: Böyle bir yola sapmak veya sapılıyormuş gibi gözükmek, Türkiye'nin şartlarında hiperenflasyon tehlikesini oluşturur ve ülkeyi daha da büyük bir felakete götürme ihtimalini doğurur.

2- Borcu ödememek veya tek yönlü kararlarla yeniden yapılandırmaya çalışmak: Bunu denemek devletin gerek iç, gerekse dış piyasalardan, itibar kaybı nedeniyle uzun süre dışlanmasına ve Türkiye'de ekonomi yönetimine zaten çok sarsılmış olan güvenin tamamen ortadan kalkmasına yol açabilir. Böyle bir yola sapmak son derece tehlikeli ve sarsıcıdır.

¹²⁷ Sadi Uzunoğlu, a.g.e., s. 81.

¹²⁸ Sadi Uzunoğlu, a.g.e., s. 84.

3- Türkiye'nin şartları göz önünde tutulduğunda en iyi seçenek, çok güçlü bir ekonomik reform programını hazırlayıp bu programa uygun şartlarla resmi kanallardan yeterli dış finansman sağlamak. Böyle bir program mutlaka önemli bir faiz dışı bütçe fazlasını içermek zorundadır. Ayrıca ekonomide borç, faiz, büyüme dinamiğini olumlu yöne dönüştürmek için çok ciddi verimliliği yönetim anlayışını ve dolayısıyla büyüme hızını düzeltecek, yapısal reformların gerçekleştirilmesi böyle bir stratejinin diğer bir boyutudur. Resmi kanallardan sağlanabilecek dış kaynak ekonominin çökmesini önleyip, reel sektörün nefes alabilmesi için bir "köprü kredi" olarak kabul edilmeli ve kazanılan imkanlarla yapısal reformların hızla uygulanması sağlanmalıdır.

4.6.1 AK Parti'nin Krizleri Önlemeye Yönelik Politikalarının Değerlendirilmesi ve 18. Çerçeve Anlaşması

Devlet bütçesinde 2002 yılında %6,5 oranında faiz dışı fazla sağlanması için harcama ve vergi sistemlerinde temel reformların gerçekleştirileceği Niyet Mektubunda ifade edildi. Ancak bu büyüklükte bir faiz dışı fazlanın ekonomi üzerinde daraltıcı etkiler oluşturacağı açıktı. Bunun anlamı 2002 ve daha sonraki yıllarda yine daraltıcı maliye politikasının uygulanacağı ve iktisadi büyümenin çok sınırlı düzeyde tutulacağıydı. Türk ekonomisinde finansal istikrarı sağlamak için bankacılık sektörünün yeniden yapılandırılmasının tamamlanacağı ifade edildi. Niyet Mektubunda para politikasının temel hedefinin 2002 yılı sonuna kadar enflasyon oranını %35 seviyesine çekmek olduğu belirtilmesine rağmen bu hedef Kasım 2002 itibarıyla Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE) %33,4 olarak gerçekleşti. Niyet Mektubunda büyüme hızının %5 dolayında olması öngörülmüştü.¹²⁹ Daraltıcı para ve maliye politikalarının uygulanmasına devam edilmesi halinde, Türk ekonomisinde iktisadi büyüme iki yolla sağlanabilirdi. Bunlardan birincisi doğrudan yabancı yatırımların arttırılması, ikinci ise ihracatın geliştirilmesiydi. Şubat 2002'de IMF tarafından onaylanan yeni ekonomik program esas itibarıyla 1999 yılında onaylanan çerçeve kredisinin bir ikamesi olma özelliğini taşımaktaydı. Diğerlerinden tek farkı istenilen kredi desteğinin daha yüksek olması ve yapısal reformlarda Dünya

¹²⁹ Orhan Morgil, **Türk Ekonomisinde Sorunlar ve Niyet Mektubu**, Asomedia Dergisi, Ocak 2002, s. 16.

Bankasından daha çok alanda ortak çözüm istemesiydi. 18. çerçeve anlaşması, 11 Eylül olaylarından sonra ABD'nin açık desteği doğrultusunda hazırlandı.

2002-2004 dönemini içeren bu program çerçevesinde IMF'nin onayladığı çerçeve kredisi ortalama 16 milyar dolar civarındaydı. Ayrıca daha önceki programda kullanılmayan kredi dilimlerinin de bu çerçevede kullanılması sağlanacaktı. 18. Çerçeve anlaşmasının onayından sonra IMF'nin konuya ilişkin basın bildirisi (02/7 no'lu bildiri) Türkiye'nin başarısının uluslararası toplum tarafından kabulü olarak ifade edildi. IMF, Türkiye'nin tümüyle "kendi" programını desteklemeye devam edeceğini de açıkladı. Programı hazırlayan devlet bakanının yapısal koşullara ilişkin değerlendirmeleri ve Niyet Mektubunun EK-C bölümünde yapısal koşulların, çerçeve anlaşmasının onaylanması için ön koşullar ile değişik dönemlerdeki gözden geçirmelerin, ön koşullarının ve yapısal kriterlerin yer alması, programın bu özelliğini tartışılabilir hale getirmektedir. Esas itibari ile dalgalı döviz kuru sistemini uygulamaya, büyük ölçüde iyileştirilen mali pozisyon yardımıyla borçların sürdürülebilirliğine, bankacılık sektöründe yeniden yapılanmada önemli adımlar atıldığına ve özelleştirme hazırlıklarında belirli çalışmaların yapıldığına dikkat çeken bu programla Türkiye'nin 11 Eylül'den sonra karşılaştığı dış şoklara uygun tepkide bulunduğu da ifade edildi. Bankacılık sektörünün sağlıklı yapıya kavuşturulmasını, mali düzenlemenin konsolide edilmesini, dalgalı döviz kuru sistemi içinde enflasyonun düşürülmesini ve tutarlı bir şekilde uygulanırsa muhtemel gelecek şoklara karşı ekonomiyi korumayı amaçlayan bu programda temel dayanağın kamunun mali yapısının güçlendirilmesi olduğunun altı çizildi.¹³⁰

IMF İcra Direktörleri kurulunca kabul edilen ve üç yıllık bir dönem için geçerli olacak olan 18. çerçeve anlaşmasında, Niyet Mektubu Türkiye'nin makro ekonomik hedeflerini ve bu hedefleri gerçekleştirmek için uygulanacak para ve maliye politikasını, döviz kuru rejimini ve borç yönetimi ile alakalı yapısal düzenlemelerini kapsamaktadır. Niyet Mektubunda 2002-2004 dönemi için temel hedefin finansal ve makro ekonomik istikrarı sağlamak olduğu belirtilmektedir. Bu çerçevede iç ve dış borcun çevrilmesine öncelik verildiği görülmektedir. İç ve dış borcun çevrilmesini sağlamak için 2002 yılında devlet bütçesinde %6,5 oranında

¹³⁰ Esfender Korkmaz, **18. Stand-by İstikrar Getirecek Mi?**, Asomedia Dergisi, Mart 2002, s. 14.

yüksek bir faiz dışı fazla gerçekleştirilmesi sağlanması için, IMF'den sağlanan ek 10 milyar dolarlık kaynak kullanılmıştı. Devlet bütçesinde 2002 yılında %6,5 oranında faiz dışı fazla sağlanması, harcama ve vergi sistemlerinde temel reformların gerçekleştirileceği ifade edildi.¹³¹

Bankacılık sektörünün sağlıklı yapıya kavuşturulmasını, mali düzenlemenin konsolide edilmesini, dalgalı döviz kuru sistemi içinde enflasyonun düşürülmesini ve tutarlı bir şekilde uygulanırsa muhtemel gelecek şoklara karşı ekonomiyi korumayı amaçlayan bu programda temel dayanağın kamunun mali yapısının güçlendirilmesi olduğunun altı çizilmişti. Bu program bir anlamda kamu sektöründeki istihdamı azaltmanın, yeni vergi ve harcama politikaları düzenlemenin ön plana alındığı bir durumu göstermektedir. Para politikası çerçevesinde ise ilk aşamada parasal taban hedefi, daha sonraki aşamada ise enflasyon hedeflemesi bir gösterge olarak ele alınmaktaydı.

4.6.2 AK Parti'nin Krizleri Önlemeye Yönelik Politikalarının Değerlendirilmesi ve 19. Çerçeve Anlaşması

IMF ile 19 defa çerçeve anlaşması yapan Türkiye, 18 ve 19. anlaşmalarında bir ekonomik krize bağlı olmadan çerçeve anlaşması gerçekleştirdi. Türkiye, IMF ile sürdürülen yeni çerçevenin tamamlanması ve Niyet Mektubunun taslağı üzerinde genel hatlar ile mutabakat sağlanması ile birlikte Fon ile 19. çerçeve anlaşmasını Ocak 2005'te imzaladı. Yeni üç yıllık çerçeve anlaşması kapsamında 2005-2007 döneminde IMF'den kullanılması öngörülen kaynak tutarı ise 10 milyar dolardı. Türkiye'nin IMF ile ilişkilere başlaması ile birlikte ilk çerçeve anlaşmasının yapıldığı tarih ise 1 Ocak 1961 yılına denk gelmektedir. Bu ilk çerçeve anlaşması bir yıl sürmüş ve 31 Aralık 1961'de sona erdi. Türkiye'nin AB ile ilişkilerinin başlaması da IMF ile çerçeve anlaşmalarının başladığı döneme rastlamaktadır.¹³²

¹³¹ Meliha Ener, a.g.e, s. 72-74.

¹³² Orhan Morgil, a.g.m., s. 16-17

TABLO 1: Türkiye'nin Uluslararası Para Fonu ile Gerçekleştirdiği Çerçeve Anlaşmaları

Çerçeve	Yıllar	Süre (Ay)	Öngörülen Kredi Milyon \$	Kullanılan Milyon \$
1	1 Ocak 1961	12	55	24
2	30 Mart 1962	9	46	22
3	15 Şubat 1963	11	32	32
4	15 Şubat 1964	11	32	28
5	1 Şubat 1965	12	32	0
6	1 Şubat 1966	12	32	32
7	15 Şubat 1967	11	40	40
8	1 Nisan 1968	9	40	40
9	1 Temmuz 1969	12	40	15
10	17 Ağustos 1970	12	132	132
11	24 Ağustos 1978	24	441	132
12	19 Temmuz 1979	12	368	338
13	18 Haziran 1980	36	1,838	1,838
14	24 Haziran 1983	12	331	83
15	4 Nisan 1984	12	331	248
16	8 Temmuz 1994	14	897	682
17	22 Aralık 1999	36	22,105	17,254
18	4 Şubat 2002	36	18,846	16,846
19	11 Mayıs 2005	36	10,000	10,000

Kaynak: <http://www.hazine.gov.tr>

Türkiye, 1999-2002 döneminde 17. çerçeve anlaşmasını gerçekleştirdi. 18. çerçeve anlaşmasına 4 Şubat 2002'de başlayan Türkiye, 4 Şubat 2005'te bu anlaşmanın sona ereceği tarihten önce Ocak 2005'te 19. çerçeve anlaşmasına imza attı.¹³³ Türkiye'nin IMF ile 47 yıl içinde gerçekleştirdiği çerçeve anlaşmaları genelde bitmesi gereken zamandan önce başarılamadan sona ererdi. 47 yıllık çerçeve anlaşmaları döneminde, genellikle krizlerin ardından mecburi olarak çerçeve anlaşmasına giden Türkiye, IMF ile ilk kez bir ekonomik krize bağlı olmadan

¹³³ Orhan Morgil, a.g.m., s. 17.

çerçeve anlaşması gerçekleştirdi. Türkiye, özellikle 2001 yılından bu yana IMF destekli ekonomik program ile gerçekleştirdiği enflasyonu düşürme ve yüksek büyüme politikasında aldığı başarılı sonuçlarla, Asya Krizinde kredibilitelerini yitiren Arjantin tecrübesiyle de neredeyse iflas eden IMF için de somut bir başarı örneği oldu. IMF, serbest dalgalı kur modelinin Türkiye'deki başarısı nedeniyle halen sabit kur ya da sınırlı dalgalı kur uygulamasında bulunan diğer gelişmekte olan ülkelere de dış şoklara karşı daha esneklik kazanabilmeleri için Türkiye'deki döviz kuru politikasını önermeye başladı.

IMF ile 19. çerçeve anlaşmasını 11 Mayıs 2005 tarihinde imzalayan Türkiye geçmiş üç yıllık programın devamı niteliğindeki programla, ekonomisinde yeniden yapılanmanın eksik kalan yönlerini tamamlamayı hedefledi. Yeni üç yıllık çerçeve anlaşması kapsamında 2005-2007 döneminde IMF'den kullanılan kaynak tutarı ise 10 milyar dolardı. IMF'nin on bir gözden geçirmeyle denetlenen 19.çerçeve anlaşmasının hedefleri, büyümenin sürdürülebilirliği için gereken koşulları sağlama ve yaşam standardının yükseltilmesi, işsizliğin azaltılması, AB ekonomilerine yaklaştırmaya yardım edilmesi ve IMF desteğinden düzenli bir çıkışın sağlanması olarak belirlendi. 19. çerçeve anlaşmasında enflasyon politikası, enflasyonun tek hanelere düşürülmesi ve AB standartlarına indirilmesi çabasının, Merkez Bankası'nın bağımsızlığı korunarak, mali disiplin sağlanarak gerçekleştirileceği taahhüt edildi. Ocak 2006'ya kadar resmi enflasyon hedeflemesine geçileceği ve enflasyonun, 2005'te yüzde 8, 2006 yüzde 5, 2007'de yüzde 4 olarak hedeflenip programın sonuna kadar yüzde 5'in altına indirileceği belirtildi. Büyüme-istihdam politikası, ekonomide sürdürülebilir büyüme sağlamanın yanı sıra üç yılda milli gelirde ortalama büyüme hedefi %5 olarak belirtilirken istihdam politikası da, büyümeye paralel olarak üç yılda 1 milyon 650 bin kişilik istihdam artışı hedeflemekteydi.¹³⁴ IMF, tarafından ülkenin Niyet Mektubunun uygun bulunması, ülkenin diğer uluslararası borçlanmalarına olumlu yönde etkide bulunduğu ve yeşil ışık yaktığı için ülke açısından çok önemlidir.

IMF oldukça iddialı bu ekonomik programın güçlü bir şekilde uygulanacağı inancında olduğunu, arkasındaki politik desteği dikkate alarak vurguladı. Genel

¹³⁴ Zeynep Erdinç, **IMF-Türkiye İlişkilerinin Gelişimi ve 19.Çerçeve Anlaşması**, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi sayı:18, Ağustos 2007, s. 12.

olarak 2005-2008 dönemini kapsayan ekonomik program, daha önceki programa göre, nispeten daha derin boyutlar içermekte ve kapsamlı uygulamalara atıfta bulunmaktaydı. Esas itibarıyla sürdürülebilir ekonomik büyümeyi ön planda tutarken ekonomiyi gelecek krizlere karşı korumaya ağırlık veren programın, gelecek krizlerin riskini azaltmak için üç önemli unsurunun olduğu görülmekteydi:¹³⁵ Bunlardan birincisi, dalgalı döviz kuru sistemi, potansiyel spekülatif atakları azaltacak ve faiz oranlarında daha büyük bir istikrar sağlayacak, ikincisi, Finansal sistemin reforma tabi tutulması ve güçlendirilmesine yönelik uygulamalar bankaları fon çekilişlerine karşı daha az duyarlı hale getirecek ve ulusal finansal aktiflere güveni artıracaktı. Üçüncü olarak, harcama ve vergi reformları borcun sürdürülebilirliğini sağlamak için orta vadede ihtiyaç duyulan mali düzenlemelerin sürdürülmesine yardımcı olacaktı.¹³⁶

Programın reel sektör kısmı düşünüldüğünde, hala reel GSMH büyüme oranının sürdürülebilir bir yapıya kavuşturulmak istendiği görülmektedir. Ayrıca 98 yılından beri hedeflenen TEFE ve TÜFE oranlarının bu program dönemi sonunda makul hedeflere indirilebileceği varsayıldı. Ayrıca ortalama nominal hazine bonusu faiz oranlarında belirgin bir düşüşün söz konusu olabileceği belirtildi.¹³⁷

Bütçe kısmında geleneksel olarak merkezi hükümet ve konsolide kamu sektörü bazında faiz dışı denge, net faiz ödemeleri ve kamu kesimi borçlanma gereği gibi göstergelerde hedefler yer almaktaydı. Dış sektör açısından cari işlemler dengesinin negatif bazda, milli gelir oranı açısından sabit tutulduğu gözlendi. Dış borçların azaltılması hedeflenmesi, ayrıca vade yapılarında kısa vadeden uzaklaşılacağı mesajları verildi. Geniş kapsamlı likiditenin nominal büyüme oranının dramatik şekilde neredeyse her yıl bir öncekine göre yarı yarıya azaltılmasının öngörülmesi, Merkez Bankasının program kapsamında etkinliğinin önemli olacağının bir göstergesi sayıldı.¹³⁸ Daha etkin bir kamu sektörü ile daha adil ve etkin bir vergi sistemi, hızlı bir büyümenin sağlanması ve tüm ekonomik kesimlere yeni istihdam olanaklarının sağlanması için gerekli görüldü. Bu kapsamda atılan adımlar,

¹³⁵ Mustafa Sakal, a.g.e., s. 109.

¹³⁶ Mustafa Sakal, a.g.e., s. 110.

¹³⁷ Sadi Uzunoğlu, a.g.e., s. 133.

¹³⁸ Osman Aydoğuş, **Kriz ve IMF Politikaları**, İstanbul: Alkım Kitabevi, 2003, s. 187.

kamu sektöründeki işgücünün rasyonelleştirilmesi, vergi idaresinin reforma tabi tutulması, harcama yönetiminin güçlendirilmesi gibi adımlardı.

İstikrar programlarından daha etkin sonuç alınabilmesi için program hazırlanırken teşhis doğru konulmalı, olaya sadece parasal açıdan bakılmamalı yapısal aksaklıklar da giderilmeye çalışılmalı, programın ücretliler ve tarım sektörü üzerine olan olumsuz etkileri toplumun diğer kesimlerince adil bir şekilde paylaşılmalı, toplumsal mutabakat sağlanmalı. Türkiye bir günde kriz ortamına girmiyor. Bu durum uzun bir sürecin ürünüdür. Bunda siyasetçisinden, işadamlarından, sendikacısından, esnafına kadar toplumun her kesiminin büyük bir sorumluluğu vardır. Bu sorunluluk payları bu kesimler arasında değişik oranlarda dağılmaktadır. Bu tür krizlerin ortaya çıktığı ülkelerde IMF'ye başvuran ülkeler aynı işleme tabi tutuldu.

TABLO 2: Merkezi Yönetim Toplam Borç Stoku

Yıllar	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Alacaklıya Göre	177,9	242,7	282,8	316,5	331,5	345,0	336,0
İç Borç Stoku	122,2	149,9	194,4	224,5	244,8	251,5	256,9
Piyasa	41,5	70,8	101,8	141,1	169,3	180,1	187,6
Kamu Kesimi	80,6	79,1	92,6	83,3	75,5	71,4	69,3
Dış Borç Stoku	55,8	92,8	88,4	92,0	86,7	93,6	79,1
Kredi	26,8	55,1	51,1	52,1	44,4	42,5	33,1
Uluslararası							
Kuruluşlar	9,2	33,7	32,8	35,2	29,7	27,2	19,9
(IMF Kredisi)	0,7	22,8	23,4	24,8	19,7	15,1	8,7
Hükümet Kuruluşları	9,2	11,1	9,6	8,8	7,0	6,9	5,7
Ticari Bankalar	8,5	10,3	8,6	8,1	7,7	8,4	7,6
Tahvil	28,9	37,7	37,4	39,9	42,3	51,1	46,0

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı
Hesaplar: YTL Cinsinden

Türkiye, IMF ile 1947 yılından günümüze kadar ekonomik krizlerden kurtulabilmek, yapısal reformları sağlayabilmek ve finansman ihtiyacını giderebilmek için farklı dönemlerde, farklı önlemleri içeren 19 IMF destekli ekonomik programı uyguladı. Buna rağmen bu politikaların büyük bir kısmı gerek yapısal düzenlemelerin yeterli olmamasından, gerekse siyasi değişimlerin politikaları uygulama sürecini etkilemesinden dolayı gerekli başarıyı gösteremedi. Türkiye, ekonomik tarihinde IMF'nin oldukça uzun geçmişe dayalı bir yeri olmasına karşın

iktisat politikası içerisindeki konumu özellikle 1998 yılındaki Yakın İzleme Anlaşması'ndan bu yana daha da belirginleşti. 1999 yılında yapılan çerçeve anlaşmasıyla ekonomik yapısal reformların gerçekleştirilmesi konusunda oldukça ilerleme kaydedilmesine rağmen, hala kat edilecek önemli mesafe bulunmaktadır. Türkiye'nin genel borç yapısında IMF'ye olan borcun ekonominin genel performansını etkilemediğini Tablo 2'de görülmektedir. Oran olarak ekonomi üzerindeki etkisi çok cüzdür. Ancak iç ve dış politika malzemesi olarak kullanılarak siyasetçiler tarafından bu durum speküle edilmektedir. IMF'ye olan borçtan daha ehemmiyetli olan, iç ve dış borçlar olarak görülmelidir. Türkiye'yi krize sürükleyebilecek durum IMF'ye olan borç değil, iç ve dış borçlardır. Türkiye'nin iç ve dış borcu çevirebilmesi ilerde zorlaşabilir. IMF'nin üç yıllık programının sona ermesiyle; gelişmiş ülkelerde zayıflayan ekonomik büyüme, yükselen enerji ve gıda fiyatları, Türkiye'nin ürünlerine karşı dışarıdan gelen talebin azalması ve enflasyonun yeniden yükselmesi tehlikesini doğuruyor.

4.7 IMF Tanımlı Faiz Dışı Fazla Politikası

IMF ile yapılan son iki çerçeve anlaşmasına bakıldığında en çok kullanılan terimin faiz dışı fazla terimi olduğu görülmektedir. Öyle ki, bu terim uygulanan maliye politikasının temel rotası haline geldi. Çünkü IMF ile yapılan son iki programın ana eksenini iç ve dış borçların sürdürülebilirliği oluşturmaktaydı. Borç ödemek isteyen ülke ise gelirlerinden daha az harcama yaparak, mevcut borç stokunu azaltmalıdır. Faiz dışı fazla terimi en basit anlamıyla toplam giderler içinden faiz ödemelerinin düşülmesiyle bulunan gelir gider farkını ifade etmektedir.

Faiz dışı fazla temel fazla veya ilkesel fazla maliye politikası başlığı altında IMF ile yürütülen ekonomik programların uygulanmasında önemli bir kriter olarak kabul edilmektedir. İlkesel fazla, Kamu kuruluşlarının yıllık performanslarının analitik bir şekilde hedeflenmesi ve ölçülebilmesi için geliştirilen yöntemlerden bir tanesidir. Bu yöntem uygulanan ülke veya kuruluşun mali yapısına göre farklılık göstermektedir. Fakat esas amaç kurumsal yapının ilgili döneme ilişkin olarak öngörülen hedefleri ne şekilde yerine getirildiğinin ölçülebilmesidir. Faiz dışı fazla

veya ilkesel fazla, bir ekonomide uygulanan programın değerlendirilmesi sürecinde iki açıdan önem taşımaktadır.¹³⁹

Birincisi hedeflenen fazlaya ulaşılması ve bu amaçla alınan tedbirlerin uygulamaya konulma düzeyi uluslararası finans piyasası ve uluslararası kuruluşlar açısından ulusal hükümetlerin makro ekonomik sorumluluk düzeyini göstermesi açısından önem taşımaktadır. Temel düşünce doğrudan kendi sorumluluğu altındaki politikaları başarıyla uygulayan ve performans kriterlerini gerçekleştiren ülke hükümetlerinin bir bütün olarak istikrar programlarını uygulama konusunda kararlı olduğu mesajının ortaya konmuş olmasıdır.¹⁴⁰

İkinci olarak yüksek düzeyde borç stoku ve iç borç servisi bulunan ülkelerde faiz dışı fazla verilmesinin temel ekonomik ve mali gerekçesi, borçlanma üzerindeki baskının azaltılması olarak tanımlanmaktadır. Verilen faiz dışı fazla kadar, kamu otoritesi borç servisi dolayısıyla daha az borçlanma şansına sahip olacaktır. Nitekim 2000-2002 dönemini kapsayan Türkiye ile IMF arasındaki çerçeve anlaşmasına ilişkin ilk Niyet Mektubuna bakıldığında istikrar programının maliye politikası amacı, kamu sektöründe faiz dışı fazla verilmek suretiyle kamu sektörü iç borç stokunun azaltılması olarak ortaya konulmuştu. Türkiye uygulamasında IMF tanımlı faiz dışı fazlaya ulaşmada toplam gelir ve giderlerden düşülen kalemler ise şunlardır:¹⁴¹

1- Toplam gelirlerden düşülen kalemler öncelikle orijinal bütçede öngörülme ve arızî nitelik taşıyan özel gelir ve fonlar altındaki diğer özel gelir ve fonlar ile katma bütçe gelirleri, faiz gelirleri, özelleştirme gelirleri, Merkez Bankası karı ile Merkez Bankası Yeniden Değerleme Fonu gelirleridir. 2- Toplam giderlerden düşülen kalemler ise, orijinal bütçede öngörülme ve arızî nitelik taşıyan özel ödenekler, faiz giderleri, kamu bankalarının sermaye yapılarının güçlendirilmesi amacıyla aktarılan transfer tutarlarıdır. 3- Gelir ve gider kalemleri dışında Konsolide Bütçe dışındaki kamu kuruluşlarının ayıklanmalarında kullanılan iki temel kalem ise, faiz gelir ve giderleri ile özelleştirme gelirleridir.

¹³⁹ Osman Aydoğuş, a.g.e., s. 192.

¹⁴⁰ Osman Aydoğuş, a.g.e., s. 191-192.

¹⁴¹ Meliha Ener, a.g.e., s. 83.

1999 yılı sonunda imzalanan çerçeve anlaşması ile 2000-2002 yılları içinde temel fazla hedefleri birer performans kriteri olarak GSMH'ya oran cinsinden belirlendi. 2000 Kasım ve 2001 Şubat krizleri sonrasında yaşanan gelişmeler sonucunda bu hedefler, verilen Niyet Mektupları ve GEG Programı çerçevesinde yeniden ele alınmış ve daha yukarı bir noktaya revize edildi. 2000 Kasım ayı sonunda yaşanan ve programı doğrudan etkileyen bankacılık krizi ile özelleştirme hedeflerinde programlanandan geriye düşülmesi, 2001 yılında maliye politikasında alınacak olan tedbirlerin kapsamının genişletilmesi zorunluluğunu ortaya çıkardı.¹⁴²

19. çerçeve anlaşmasında Faiz Dışı Fazla Politikası, üç yıllık çerçeve anlaşması sürecinde, sıkı kamu maliye politikasına devam edileceği, borçların azaltılacağı bildirildi. Programın sonuna kadar, GSMH'nın yüzde 6,5'i oranındaki faiz dışı fazla oranı hedefinin devam ettirileceği, net kamu borç stokunun da, GSMH'nın %5'ine indirilmesinin hedeflendiği ifade edilmektedir. %6,5 faiz dışı fazla sürdürülmeli, bu hedef 2008'de de muhafaza edilmelidir. Bunun için harcamaların belli sınırlar dahilinde tutulması büyük önem arz edecek olup, bütçe kalitesini azaltan ve vergi tabanını daraltan girişimlerden kaçınılmalıdır.¹⁴³

4.8 IMF'ye Yönelik Eleştiriler ve Çok Uluslu Şirket Koruyuculuğu

IMF Programlarını uygulayan ülkeler arasında yapılan araştırmalar hiç bir ülkenin bu programı uygulayarak bir ekonomik büyüme kaydetmediğini, aksine ekonomik krizler yaşadığını gösteriyor. Bu ülkelerde ekonomide tam bir istikrarsızlık hakim olmuş, kamu harcamaları kısılmış, ücretler dondurulmuş, milli paraları değer kaybetmiş, kişi başına düşen milli gelirin azaldığı görünmektedir. IMF politikalarının uygulandığı bütün ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de küçük bir azınlık çok mutlu. Borçların, yoksulluğun, işsizliğin artması onları etkilemiyor, tam tersine uygulanan bu politikalar nedeniyle hızla devasa bir zenginliğe ulaşıyorlar. IMF'ye eleştiriler liberal sistemin savunucularından da gelmektedir. Özellikle 1997'de yaşanan Asya krizinin şaşkınlığından sonra bu çevrelerden bazı yorumcular, ekonomik büyümede devlet harcamalarının önemine piyasaya devlet müdahalesinin gerekliliğine

¹⁴² Osman Aydoğuş, a.g.e., s. 192.

¹⁴³ Zeynep Erdiñ, a.g.m., s.14.

değindiler. Dünyada gittikçe artan yoksul insanların durumu sağlık, eğitim gibi temel hizmetlerin tümüyle piyasanın insafına bırakılması gibi konular gündeme geldi.¹⁴⁴

IMF'nin özellikle 1980'den sonra etkinliğini artırdığı söylenebilir. Bu dönemde tüm ülkelerde maliyetlerin düşürülmesi için çalışmada esnekliğin sağlanması ve ücretlerin düşürülmesi ana hedeflerdendi. Küreselleşme sürecinde sermayenin uluslararasılaşması için önünde duran engellerin kaldırılması ve ulus ötesi şirketlerin azami kar hırsıyla toplumsal sonuçları düşünmeden üretim yapabilmesini sağlayacak düzenlemelerin yapılması bir diğer araçtı. Dünya ölçeğinde gelişmelere bakıldığında ülkeler arasında uluslararası düzeyde yeni işbölümü yapılarının ortaya çıktığını, bazı ülkelerin de Afrika ülkeleri gibi bu sistemin tümüyle dışına itilip iyice yoksullaştığı görülmekte. Milli ekonomilerin bugüne dek hiç olmadığı kadar dış etkenlere bağlı olduğunu belirtmek gerekir.¹⁴⁵ Dolayısıyla Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler, tarif edilen ülkelerin geleceği de böyle bir sistem içinde büyük oranda dünyadaki gelişmelere bağlıdır. Asya krizi esnasında ülkelerin içine düştüğü durum ya da borsa spekülörlerinin bir hamlesiyle ülkelerin ekonomik krize sürüklenmesi gibi olaylar küresel ekonominin yapısı hakkında yeterince bilgi vermektedir. Kısacası ülkeler gittikçe bir takım şartlara bağımlı kılınmakta, milli egemenliğin ve bağımsızlığın ana koşulları ortadan kaldırılmaktadır.

IMF'nin uyguladığı politikalar milli bağımsızlıkları ve egemenlikleri tehdit etmekte ve ekonomik bağımlılığı artırmaktadır. Milli ekonominin ve ulus devletin tahribatı anlamına gelen anlaşmaları imzalayan hükümetler, halkların birikimleri sonucunda oluşmuş kaynakları tekelci sermayenin istekleri doğrultusunda yönlendirmekteler. Dev gibi büyüyen ulus ötesi şirketler önlerinde engel olarak milli ekonomilerin koruyucu mevzuatlarını bir bir kaldırmaktalar. Bunlar arasında amacı kendi kendine yeterlilik olan bir ekonomi yapısı, sektörleri korumaya dönük gümrük kotaları ve tarifeleri vardır. Ulus ötesi şirketler bir yandan ticaret serbestliği ile çok ucuz maliyetle üretilen ürünleri ülkelere sokarak ülke ekonomilerini felç etmekte, bir yandan da yeni iletişim olanaklarından yararlanarak emeğin ve hammaddenin ucuz

¹⁴⁴ Yalçın Doğan, a.g.e., s. 114.

¹⁴⁵ Fikret Başkaya, **Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü**, Ankara: Ezgi Kitabevi, 2001, s. 132.

ve bol olduğu ülkelerde sömürge dönemi şartlarında üretim yapmaktadır.¹⁴⁶ Ticaret serbestliği denilen mekanizma aynı koşullar içinde üretim yapmayan, teknoloji, insan verimliliği ve sosyal şartların birbirinden tamamen farklı olduğu ülkeleri aynı arenada çarpıştırmak anlamına gelen, bu savaştan kimin galip çıkacağı zaten bellidir.

IMF bir kurum olarak bahsedilen bu süreci hızlandırmak ve kolaylaştırmak misyonunu taşımaktadır. Küresel ekonomiye entegrasyon denilen olay sömürgeleştirmenin yeni bir biçimi halini aldı. IMF, sayılan tüm bu mekanizmaların yolunda gitmesi için ekonomik jandarmalık rolünü üstlenmekte. Gelişmiş ülkelerin tekelinde olan finans sektörünü kullanarak bir yandan ülkeleri borç yoluyla bağımlı kılarken, bir yandan da bu borçlar karşılığında istikrar programlarını dayatmakta. Demokratik olmayan örgüt yapısı içinde kararlar alınmakta ve bu kararlara AGÜ'lerin koşulsuz uyması istenmektedir. Karar mekanizmasının sayıca demokratik olması da artık hiçbir şey ifade etmemektedir, çünkü kararın niteliğini oylar değil, dünyadaki güç dengeleri belirlemektedir.

Genel olarak istikrar paketleri acil müdahale gerektiren durumlarda kısa vadeli çözümlere yöneliktir. Özelleştirme de IMF'nin bütün politikalarının ana hedefi durumundadır. Bu şekilde kamu kurumlarının boş bıraktığı alanlara yabancı sermaye girebilecek ve genelde yüksek karlılık vadeden bu alanlardan oldukça yüksek gelirler elde edilebilecektir. Ayrıca özelleştirme ile döviz cinsinden gelir elde edilmesi beklenmekte, böylelikle kamu açıklarının kapatılması ve dış borçların ödenmesinin mümkün olacağı düşünülmektedir. Ancak ortaya çıkan sonuç en stratejik sektörlerde bile devlet denetiminin ortadan kalkması ve vergi gelirlerinde önemli bir düşüşle neticelenmektedir.¹⁴⁷

Sonuçta yıllardır ekonomide darboğaz yaşayan Türkiye, hala IMF reçetelerine, aslında uluslararası tekelleci sermayenin isteklerine uygun hareket etmesi anlaşılabilir bir olay değildir. Amaç yenisünya düzenini tüm kurumları ve ideolojisi ile yapılandırmaktır.¹⁴⁸ Açıktır ki bu sistemin ekonomisi uygulanan politikaların toplumsal sonuçları ile fazlaca ilgilenmemekte, önemli olan sermaye çıkarına dönük sonuçlar alma olduğunu açıkça ifade etmektedir. Sabit kurlu Bretton Woods

¹⁴⁶ Fikret Başkaya, a.g.e., s. 134.

¹⁴⁷ Yalçın Doğan, a.g.e., s. 117.

¹⁴⁸ Fikret Başkaya, a.g.e., s. 134.

sisteminin bir kuruluğu olan IMF'nin geleneksel olarak önerdiği toplam talebi daraltmaya yönelik politikalar, krizin ortaya çıkmasını önleyemediği gibi çoğu zamanda krize sürüklenen ülkelerde yoksulluğu daha da artırmaktadır.

İstikrar programlarının ekonominin daralmasına yol açtığı, yapısal uyum sürecinde ise Türkiye'de olduğu gibi ekonomik büyümenin önemli dalgalanmalar gösterdiği saptanmaktadır. Ekonomideki istikrarsızlığın toplam talebin şişkinliğine bağlanması sonucunda tedavi için kısıtlayıcı maliye ve para politikalarının yanı sıra kur ayarlamaları ya da devalüasyona başvurulmaktadır. Alınan önlemlerse ekonominin daralmasına yol açmakta. Çünkü Kamu kesimi talebi ve ekonomideki kredi hacmi kısıtlanmakta, devalüasyon nedeni ile genel fiyat düzeyi yükselmekte, toplumun alt ve orta gelir guruplarının satın alma gücü düşürölmektedir. Cari dengede veya daha kapsamlı olarak ödemeler dengesinde olumlu bir gelişmenin bedeli ekonomide daralma veya durgunluk olmakta. Ekonomik faaliyetin yavaşlaması ve toplam talebin daralması yoluyla ithalatın dolaylı yoldan kısılması sağlanmaktadır. Bu nedenle bu politikaları uygulayan ölkelerin ne derece dış ödemelerde dengeye ulaştıkları kuşkuludur. Çünkü ödenen bedel ekonominin daralması, pastanın küçölmesidir.

SONUÇ

Türkiye IMF'ye üyeliğinden itibaren 19 çerçeve anlaşması imzaladı. Fakat imzalanan anlaşmalardan, 18 ve 19. çerçeve anlaşması hariç diğerleri istenildiği gibi sonuçlanmayarak, her defasında yeni bir krizle karşı karşıya kalındı. 19. çerçeve anlaşmasının başarılı olmasında AK Parti hükümetinin rolü büyüktür. Hem Türkiye ile hem de diğer ülkelerle daha önce yapılan bir çerçeve anlaşmasında bu oranda başarı sağlanamadı. Bu başarıda IMF'nin de belli bir katkısının olduğu söylenebilir. Şu anda IMF ile halen çerçeve anlaşması yürüten yedi ülke; Bulgaristan, Dominik Cumhuriyeti, Irak, Makedonya, Paraguay, Peru ve Türkiye kaldığından IMF yetkilileri bundan pay çıkarmak için, Türkiye ile daha fazla yakınlık ilişkisine girmeye çalışmaktalar. Ayrıca bu kadar üyesi olmasına rağmen borç ilişkisinin zayıflaması gösteriyor ki, IMF politikaları artık yürümediğini göstermektedir.

Türkiye, IMF'ye üye olduğu 1947 yılından bu yana ortalama üç yılda bir çerçeve anlaşmasına muhatap olarak, Türkiye'nin IMF ile birlikte yaşamaya alışmış olduğunu söylemek mümkündür. Bunun tek istinası 1984-1994 yıllarını kapsayan on yıllık süredir. Bu süre içerisinde Türkiye, IMF desteği olmaksızın ve üstelik üç yıl ödemeler dengesi cari işlemler fazlası vererek (1988-1989 ve 1991) ekonomisini yönetmeyi başardı. Ödemeler dengesi bunalımına girdiği her dönemde Türkiye'nin yanında IMF'yi bulması olumlu bir unsur olmakla birlikte bu kadar yakın aralıklarla ve bu kadar çerçeve anlaşmasına konu olması Türkiye'nin ödemeler dengesi sorununu kalıcı olarak bir türlü çözemediğinin de bir kanıtı olmaktadır.

IMF, ülkelere maddi yardımlarda bulunurken aynı zamanda bu yardımları alabilmeleri için de o ülkelerin uygulamasını istediği, görünüşte ülkeleri bulundukları ekonomik sıkıntı ve krizden çıkarmak maksadıyla bazı yapısal değişiklikler dayatır. Bu yardımlar genelde gelişmekte olan ülkelere yapılır. Fakat IMF'nin gelişmekte olan ülkelere yönelik politika önerileri ve çerçeve anlaşmasına ön şart koyduğu ekonomik tedbirler ise uzun zamandan beri tartışılmaktadır. Bu tartışmalar özellikle 1997 yılında gerçekleşen Güney Doğu Asya krizinden sonra daha yüksek sesle ifade edilmeye başlandı. Çünkü reel ekonomilerinde hiçbir sorunları olmayan ve IMF'nin övgülerine muhatap olan bu ekonomiler, hiçbir ikaz olmadığı halde krize yakalandılar. Krize giren ülkeler yine IMF'ye başvurarak yeni yardımlar talep edip,

yapısal değişiklik için ereve anlaşması imzaladılar. Böylece gelişmekte olan ekonomiler, kısır bir d içinde dönüp durdu. Oysaki gelişmekte olan ekonomilerde sadece IMF'nin önerdiği istikrar politikalarını uygulamanın ne derece başarısız olduğu daha önceden görüldüğünden kredi alan ülkeler sadece IMF'nin önerdiği istikrar politikalarını değil, ülkenin ihtiyaı olan yapısal değişiklikleri de yapmalıdır. Açıkçası her ülke kendi sorunlarını en iyi şekilde bilir, bu nedenle de kendi çözümlerini kendileri üretmelidir. Ayrıca IMF, ülkelerin kalkınmasından sorumlu değil, onun amacı sadece ülkelere verdiği kredilerin geri ödenmesini sağlamaktır. Bu da bir ülkenin büyümesiyle değil küçülmesiyle olur. Çünkü büyüyen ekonomi kaynak tüketir, küçülen ekonomi ise tasarruf yapar, borç der. Bu nedenle Türkiye gibi gelişmekte olan ekonomilerin IMF'nin önerdiği istikrar politikalarındansa, kendi politikalarını uygulamalı, fakat bunu da ekonomiyi küçülterek değil, büyüterek yapmalıdır. Çünkü Türkiye ekonomik büyümeyi sağlarken aynı zamanda ekonomik kalkınmayı da birlikte sağlaması gerekmektedir. Bu durumda Türkiye'ye yarardan çok zarar getiren IMF politikalarını uygulamaktansa, ülkenin kendisinin belirleyeceği politikaları uygulamasında yarar var.

Türkiye'de enflasyonun sürekli tetikte beklemesi sonucu; yanılıcı ve geçici gelişmeler sağlamaktansa ekonomik planlama ve uygulamaların uzun süreli olması sağlanmalıdır. Bunun için de kendi iç dinamiklerini üretmelidir. nemli olan Türkiye'nin bağımsız hareket etmesi ve karar almasını engelleyen sermaye sıkıntısını aşmasıdır. Bütün bu iktisadi politikalar ve tasarımlar bir bütün olarak değerlendirildiğinde, IMF'nin yönlendiriciliğinde sürdürülen ve "alternatifsiz" olduğu öne sürülen programlar, Türkiye ekonomisinin dışa bağımlılığını arttırıcı, kalkınma ve sanayileşme perspektiflerini terk ettirici ve dış şoklara karşı da korunaksız ve savunmasız bir ekonomiye gittiği görülmektedir.

lkeler yapacakları programları kendi ülke gerçeklerine uyumlu hale getirmelidirler. Ne kadar cazip olursa olsun, gerçekleştirilme şansı az olan politikalar hedeflenmemeli ve önerilmemelidir. Bu da IMF ile çok etin bir pazarlık durumunu gerektirecek ve ancak kararlı politikacılar ile yine kararlı politikalarla mümkün olacaktır. İstikrar programı çerçevesinde yapılacak reformlar dar bir alanda radikal

bir şekilde yapılmalıdır. Özel yatırımları canlandıran ve devlet için kaynakları arttırıcı politikalar bunların başında gelmelidir.

Türkiye 24 Ocak kararlarından sonra ekonomide liberalleşme politikaları uygulamaya başladı. Bu bağlamda IMF ile kısa vadeli istikrar önlemleri ve orta vadeli ayarlama politikaları uygulandı. 1994 yılında enflasyonu düşürmek, TL'ye istikrar kazandırmak, ihracat artışını hızlandırmak amacıyla 5 Nisan 1994 yılında yapısal düzenlemeleri içeren yeni kararlar alındı. Ancak uygulanan popülist politikalarla kamu borçlarının sürekli artması, bütçe açıklarının durdurulamaması ve faizlerin düşürülememesi gibi ekonomiyi krize sürükleyen etkenler nedeniyle her defasında IMF ile yeni bir çerçeve anlaşması düzenlemek zorunda kalındı. Programların aksamadan yürütülmesinde önemli zorluklar bulunmaktadır. Mevcut sektörler hala düşük kapasite ile çalışmaya devam etmekte, toplam talep yetersizliğini korumaktadır. Son yıllarda ihracattaki gelişmeler olumlu bir seyir takip etse de Irak krizi, belirsizliği arttırmaktadır. Artan kaos karmaşası turizme önemli darbeler vurabilir. Bu gelişmeler de yeni kaynak sorununu gündeme getirebilecektir.

IMF, kurulduğu ilk yıllardaki etkisini son zamanlarda uyguladığı programların başarısızlığı nedeniyle kaybetmek üzeredir. Kuruluşundan itibaren IMF hiçbir ülkeyi düze çıkaramadı. Sadece krize giren ülkeyi kendisine bağımlı hale getirmektedir. IMF, üye ülkeler nezdinde giderek kaybettiği güvenini yeniden sağlamak için kendi isteklerinin yapılabilirliğini ve anlaşma yapacağı ülkelerin mevcut koşullarını daha optimal değerlendirmek zorundadır. Konuya böyle yaklaşıldığında hem daha başarılı sonuç alınabilir hem de düş kırıklıkları daha fazla ortaya çıkmaz. Her şeye rağmen IMF'nin anlaşma yaptığı ülkelere belki de en başarılı Türkiye'dir.

Dış kaynak gereksiniminin en büyük nedeni iç ve dış borçların yüksekliğidir. Bu borçlar ülkenin GSMH'si içinde önemli bir yekun teşkil etmektedir. Bunların azami derecede azaltılması gerekmektedir. Bunun için siyasi istikrar şarttır. Siyasi istikrar 60. hükümetin tek başına ve büyük bir çoğunlukla iktidara gelmesi ile aşılmış gözükmemektedir. Ancak toplumun sağladığı bu güveni iyi kullanmak, ekonominin gerekleri neler ise onlara göre önlemler almak gerekmektedir.

Yakın bir gelecekte dünyanın herhangi bir yerinde krizlerin ortaya çıkmayacağı garanti edilemez. Kapitalizm sistem olarak bünyesinde sürekli bir kriz potansiyeli barındırmaktadır. Bu konuda hazırlıklı olmak, geçmiş krizlerden ders almak ve gerekli önlemleri vakit geçirmeden uygulamaya koymak gerekir. Tüm finans kurumları yatırım ve üretimi destekleyecek bir yapıya kavuşturulmalı, özellikle askeri harcamalar rasyonelleştirilmeli, buna karşılık Ar-Ge, eğitim ve sağlık harcamaları artırılmalıdır. IMF'nin programlarındaki başarısızlığın nedenlerini salt IMF'de aramak yerine, gelecekte aynı istikrarsızlıklarla karşılaşılmasına olanak vermeyecek yapısal düzenlemelerin yapılmasına çalışılmalıdır. Türkiye yoluna IMF'siz devam edebilir. IMF, uygulamış olduğu politikalarla yoluna devam edemez. IMF, dolayısıyla uluslararası toplumun yararlı bir aracı olarak yeniden kazanılmalı ve geliştirilmelidir.

2002 yılından itibaren Türkiye ekonomisi sürekli bir şekilde büyüyor, bu büyümeye bağlı olarak daha önce IMF'den alınan para miktarı, ülke ekonomisini etkilerken şu an için pek ciddi bir varlığı olmadığından, IMF'den gelecek 5-10 milyar dolar olmadan da istikrarlı bir şekilde yoluna devam edebilir. Geçmişte Türkiye ekonomisi denildiğinde akla gelen kavramlar bugün geçerliliğini bir manada yitirdi. Kriz, yolsuzluk, kırılganlık, israf, belirsizlik gibi kavramlar artık geride kaldı. Bugün Türkiye ekonomisine daha çok güven, istikrar, kararlılık, tutarlılık, şeffaflık gibi kavramlar hakimdir. Genç, dinamik iş gücü, stratejik konumu ve zenginlikleriyle Türkiye'nin çok yakında merkez bir ülke olması beklenmektedir. IMF'yle ilişkiler Türkiye'de çok farklı algılanıyor. Bunda geçmiş hükümetlerin tavrı da belirleyici olmuştur. Türkiye'nin IMF'yle ilişkileri olabilir. Bugün olduğu gibi borç alma ve geri ödeme şeklinde değil de, üyelik boyutuyla devam etmelidir. Zira IMF kuruluş yasasından kaynaklanan "4. Madde Konsültasyon Çalışması" çerçevesinde düzenli olarak denetlenmesi gerekiyor. Fon sanayileşmiş ülkeleri de bu çerçevede denetlemektedir.

KAYNAKÇA

- ABUK, Aylin**, *Fiyat ve Döviz Kuru İstikrarının Sağlanmasında Para Piyasası Araçlarının Etkinliğinin Değerlendirilmesi*, İstanbul: İmge Yayınları, 2002.
- AKALIN, Güneri**, *Türkiye’de Piyasa Ekonomisine Geçiş Süreci ve Ekonomik Kriz*, Ankara: TİSK Yayınları, 2002.
- ALKIN, Erdoğan**, *Uluslararası Ekonomik İlişkiler*, İstanbul: Filiz Kitabevi, 1990.
- AKTAN, Coşkun Can**, *Turgut Özal: Liberal Reformist miydi*, Yeni Türkiye Dergisi, sayı 25, 1999.
- ALAGÖZ, Mehmet**, *IMF İstikrar Programlarının Ekonomik Etkileri*, Selçuk Üniversitesi Karaman İİBF Dergisi, Cilt:1, Sayı:1, 1998.
- ALKINOĞLU, Lale**, *Türkiye’de Uygulanan İstikrar Politikaları ve Sonuçları*, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı:15, 1999.
- ALPAGO, Hasan**, *IMF-Türkiye İlişkileri*, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2004.
- APAK, Sudi**, *Türkiye ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Ekonomik İstikrar Uygulamaları*, İstanbul: Anahtar Kitapları Yayınevi, 1993.
- ATAÇ, Beyhan**, *Maliye Politikası*, Eskişehir: Anadolu Üniv. Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayınları, 1999.
- AYDOĞUŞ, Osman**, *Kriz ve IMF Politikaları*, İstanbul: Alkım Kitabevi, 2003.
- BAŞKAYA, Fikret**, *Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü*, Ankara: Ezgi Kitabevi, 2001.
- BİNAY, Şükrü**, *Tarihsel Süreçte Uluslararası Para Fonu*, Ankara: T.C. Merkez Bankası Yayınları, 2004.
- BORATAV, Korkut**, *Türkiye İktisat Tarihi*, İstanbul: Gerçek Yayınevi, 2004.
- CANPOLAT, NACİ**, *Doğu Asya’da Mucize ve Bunalım*, Asomedy Dergisi, Ocak 2002.
- DEMİR, Gülten**, *Asya Krizi ve IMF*, İstanbul: Der Yayınları, 1999.
- DOĞAN, Cem**, *Ekonomik ve Mali Politikaların Gelir Dağılımına Etkisi 1980–2005*, İstanbul: İmge Yayıncılık, 2006.
- DOĞAN, Yalçın**, *IMF Kıskaçında Türkiye*, İstanbul: Tekin Yayınevi, 2002.
- EĞİLMEZ, Mahfi**, *IMF, Dünya Bankası ve Türkiye*, İstanbul: Creative Yayıncılık, 1997.

- EĞİLMEZ, Mahfi**, *IMF, Dünya Bankası ve Türkiye*, Ankara: Finans Dünyası Yayınları, 2003,
- EĞİLMEZ, Mahfi**, *Sonuç Değil Başlangıç*, Mag Dergisi, Ocak 2000, sayı 5.
- EKER, Aytaç**, *Kamu Maliyesi*, İzmir: Anadolu Matbaacılık, 2001.
- ENER, Meliha**, *Küreselleşen Dünyada IMF Politikaları ve Türkiye*, İstanbul: Roma Yayınları, 2005.
- ERCAN, Fuat**, *Neoliberalizmin Tahribatı Türkiye'de Ekonomi Toplum ve Cinsiyet*, İstanbul: Metis Yayınları, 2004.
- ERDİNÇ, Zeynep**, *IMF -Türkiye İlişkilerinin Gelişimi ve 19.Çerçeve Anlaşması*, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi sayı:18, Ağustos 2007.
- ERKAN, Hüsnü**, *Bilgi Toplumu ve Ekonomik Gelişme*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1997.
- GÜLER, Birgül Ayman**, *Yeni Sağ ve Devletin Değişimi*, İstanbul: İmge Kitabevi Yayınları, 2005.
- GÜLOĞLU, Bülent; ALTUNOĞLU, Ender**, *Finansal Serbestleşme Politikaları ve Finansal Krizler*, İstanbul Üniversitesi S.B.F. Dergisi, No: 27, Ekim 2002.
- GÜR, Timur Han; TOSUNER, Ayhan**, *Para ve Finansal Krizlerin Öncü Göstergeleri*, H.Ü İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 20, Sayı 1, 2002.
- GÜRAN, Nevzat; AKTÜRK, İsmail**, *Uluslararası İktisadi Kuruluşlar*, Isparta: Tuğra Ofset, 2001.
- KANSU, Aydan**, *Döviz Kuru Sistemleri Döviz Krizleri Türkiye 1994 ve 2001 Krizleri*, İstanbul: Derin Yayınları, 2004.
- KARABIÇAK, Mevlüt**, *Türkiye'de Ekonomik İstikrarsızlığın Tarihsel Gelişim Süreci*, SDÜ İ.İ.B.F.Dergisi, Cilt 5, 2000.
- KARLUK, Rıdvan**, *Türkiye Ekonomisi*, İstanbul: Beta Basım Yayım, 1997.
- KARLUK, Rıdvan**, *Dünya Ekonomisinde Uluslararası Ekonomik Kuruluş ve Birleşmeler*, İstanbul: Bilim Teknik Yayınevi, 2001.
- KAZGAN, Gülten**, *Ekonomide Dışa Açık Büyüme*, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 1998.
- KAZGAN, Gülten**, *Tanzimat'tan XXI. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 1999.

- KAZGAN, Gülten**, *Yeni Ekonomik Düzen’de Türkiye’nin Yeri*, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 1995.
- KEPENEK, Yakup; YENTÜRK, Nurhan**, *Türkiye Ekonomisi*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2000.
- KILIÇBAY, Ahmet**, *Türk Ekonomisi Modeller Politikalar Stratejiler*, İstanbul, T.İŞ Bankası Yayınları, 2001.
- KORKMAZ, Esfender**, 18. Çerçeve İstikrar Getirecek Mi?, *Asomedyâ Dergisi*, Mart 2002.
- MALİYE BAKANLIĞI**, *1999 Yılı Ekonomik Raporu*, Maliye Bakanlığı Yay, Ankara, 1999.
- MORGİL, Orhan**, *Türkiye’de Ekonomik Kriz ve İstikrar Programları*, *Yeni Türkiye Dergisi*, sayı:41, 2001.
- MORGİL, Orhan**, *Türk Ekonomisinde Sorunlar ve Niyet Mektubu*, *Asomedyâ Dergisi*, Ocak 2002.
- MUTLU, Esin Can**, *Uluslararası İşletmecilik*, İstanbul: Beta Yayıncılık, Mayıs 1999.
- ONGUN, Tuba**, *Türkiye’de Cari Açıklar ve Ekonomik Krizler*, İstanbul: Alkım Yayınları, 2002.
- OYAN, Oğuz**, *Dışa Açılma ve Mali Politikalar Türkiye 1980–1989*, Ankara: V yayınları, 1989.
- ÖZBİLEN, Şevki**, *Asya Krizinin Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri Neler Olabilir?*, *Finans Dünyası*, Sayı 106.
- PARASIZ, İlker**, *Para Politikası*, Bursa: Ezgi Kitabevi, 1998.
- PARASIZ, İlker**, *Kriz Ekonomisi*, Bursa: Ezgi Kitabevi, 1996.
- PARASIZ, İlker**, *1923’ten Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları*, Bursa: Ezgi Kitabevi, 1999.
- PARASIZ, İlker**, *İktisadın A,B,C’si*, Bursa: Ezgi kitabevi Yayınları, 1996.
- PEKİN, Tevfik**, *Makro Ekonomi*, İzmir: Bilgehan Basımevi, 1993.
- SAKAL, Mustafa**, *Türkiye’de Mali Disiplin Sorunu*, Ankara: Gazi Kitabevi, 2003.
- SEYİDOĞLU, Halil**, *Uluslararası Mali Krizler IMF Politikaları, Az Gelişmiş Ülkeler ve Dönüşüm Ekonomileri*, *Doğuş Üniv. Dergisi*, Cilt: 4, No: 2, 2003.
- ŞAHİN, Hasan**, *Türkiye Ekonomisi*, Bursa: Ezgi Kitabevi, 2000.

TUNÇSİPER, Bedriye, *Gelişmekte Olan Ülkelerde ve Türkiye’de Enflasyon ve İstikrar Politikaları*, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Haziran, sayı 5, 2001.

TUNCER, Baran, *Türkiye Ekonomisinde Büyüme Üzerine*, Foreign Policy, sayı:20, 2002.

Türkiye’nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı Hedefler, Politikalar ve Uygulamalar, T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Mayıs 2001.

ULUSOY, Ahmet, *Devlet Borçlanması*, Trabzon: Üçyol Kitabevi, 2004.

UZUNOĞLU, Sadi, *IMF İle Nereye Kadar*, İstanbul: İTO Yayınları, 2004.

YELDAN, Erinc, *Küresel Düzen Birikim, Devler ve Sınıflar*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2001.

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı	: Ahmet BULUT
Doğum Yeri ve Yılı	: Midyat, 1980
Yabancı Dili	: İngilizce
İlköğretim	: İlkokulu Midyat Ali İhsan Kalmaz Okulu, Orta Okulu Midyat Gazipaşa Orta Okulu
Ortaöğretim	: Midyat Lisesi
Lisans	: Abant İzzet Baysal Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü
Yüksek Lisans	: Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı
Anabilim Dalı	: Uluslararası İlişkiler
Çalışma Hayatı	: Türk Telekom - Mersin